विषय सूची

खण्ड : १ .... १

१.१ पृष्ठभूमि : १

१.२ गाउँ पार्श्वचित्र तयारीको उद्देश्यहरु : १

१.३ अध्ययनको महत्व : २

१.४ अध्ययनको औचित्य : २

१.५ अध्ययन विधि : ३

१.६ अध्ययनका सीमाहरु : ३

खण्ड : २ .... ५

२.१ गन्यापधुरा गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय : ५

२.२ स्थापना : ६

२.३ भौगोलिक अवस्थिति : ७

२.४ भू-बनावट : ८

(क) पहाडी क्षेत्र : ८

(ख) मध्य पहाडी भू-भाग : ९

२.५ माटोको वनावट र उर्वराशक्ति : ९

क) पाँगो माटो : ९

ख) बलौटे माटो ९

२.६ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण : १०

क) क वर्ग १०

ख) ख भिरालो १०

ग) ग भिरालो ११

घ) घ भिरालो १३

ङ) ङ भिरालो १३

२.७ हावापानी : १३

२.९ गाउँपालिकाको अवसर र सम्भावनाहरु : १६

२.१० गाउँपालिकाको समस्या र चुनौतीहरु : १६

२.११ गाउँपालिकाको अन्तर गाउँ / नगर सम्वन्ध : १७

२.१२ मुख्य नदी तथा ताल तलैयाहरु : १७

२.१३ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरु : १९

२.१४ मुख्य चाडपर्वहरु : २०

२.१५ सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य : २०

खण्ड ३ : जनसाङ्खिक विवरण : २२

३.१ जनसंख्याको विवरण : २२

३.२ वडा अनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण : २४

३.३ : १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण : २८

३.४ उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण : २९

३.५ जातजाति समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण : ३०

३.६ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण ३३

क) आदिवासी ३३

ख) सिमान्तकृत तथा उत्पीडित समुदाय ३४

ग. धर्म : ३४

३.७ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको विवरण : ३५

३.८ घरमूलीको लैङ्गिक विवरण : ३६

३.९ स्वामित्वको विवरण : ३७

३.१० छानाको आधारमा घरको बनोटको विवरण : ३९

क) घर निर्माणका किसिमहरु : ४०

३.११ बसाई सराईको अवस्था : ४०

३.१२ व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण : ४१

३.१३ : ०७३/०७४ मा गाउँपालिका बाट भएका सिफारिश विवरण : ४३

खण्ड ४ : भू-उपयोग ४७

४.१ गाउँपालिकाको भू-उपयोगको विवरण : ४७

४.२ बस्ती विकासको स्वरुप : ४९

४.३ क्रमिक विकास भैरहेका बस्तीहरूको वर्तमान स्वरुप : ४९

४.४ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र : ५०

४.५ भू -क्षय तथा प्रकोप : ५१

४.६ गाउँपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण : ५२

खण्ड : ५ आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगारको स्थिती ५३

५.१ गाउँपालिकामा अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप : ५३

५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण : ५४

५.४ कृषि : ५५
(क) हिउँदे बाली : ५६
(ख) वर्षे बाली ५६
५.४.१ कृषिजन्य बाली सम्बन्धी विवरण :..५७
५.४.२ कृषि बालीमा लाग्ने रोग : ५७
५.४.३ कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरुको विवरण : ५८
५.४.४ बाली पात्रो : ५८
५.४.५ कृषि बजारीकरण :... ५९
५.४.६ कृषि पकेट क्षेत्रको बिबरण : ६०
५.४.७ मौरीपालन : ६०
५.४.८ जग्गाको उर्वराशक्ति :...६०
५.४.९ एग्रोभेट सम्बन्धि विवरण :.. ६१
५.५ सिंचाइ :.. ६१
५.६ पशुपालन : ६२
५.६.१ पशु नश्ल :...६२
५.६.२ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरु :... ६३
५.६.३ डेरी उद्योगको विवरण :.. ६४
५.६.४ मासु बजारीकरण :... ६४
५.६.५ दाना उद्योग सम्बन्धी विवरण : ६४
५.७ पर्यटन :.. ६४
५.८ उद्योग : ६५
५.८.१ उद्योग व्यवसाय सम्बन्धी विवरण :..६५
५.९ व्यापार तथा उद्योगको विवरण : ६८
५.१० थोक तथा खुद्रा व्यापार :.. ६८
५.१०.१ निकासी पैठारी स्थिति : ६८
५.१०.२ ढुवानी तथा भण्डार व्यवस्था : ६९
५.१०.३ स्थानीय उत्पादनहरूले बाह्य उत्पादनसँग गर्नु परिरहेको प्रतिस्पर्धा :...६९
५.१०.४ स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता र उपयोगको स्थिति :.. ७०
क) कृषि जन्य पदार्थ : ७०
ख) बनजन्य.. ७०

५.१०.५ प्रमुख स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण :.. ७०

५.११ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू :.. ७०

५.१२ गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण :..७२

५.१३ बैंकको विवरण :..७२

५.१४ सहकारी संस्थाको विवरण :..७३

५.१५ संघ संस्था तथा विभिन्न समूहहरु :.. ७४

खण्ड : ६ भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार :..७५

६.१ सडक तथा यातायात :..७५

(क) यातायात सेवा.. ७५

६.२ संचार ७८

६.२.१ पत्रपत्रिका, एफ.एम. रेडियोहरु तथा टेलिभिजन :.. ७८

६.२.२ हुलाक सेवा :..७९

६.३ विद्युत ७९

६.३.१ बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण :..७९

६.३.२ गाउँपालिकामा सञ्चालित लघुविद्युत आयोजनाहरूको विवरण :.. ८०

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा :.. ८२

७.१ शिक्षा :.. ८२

७.२ साक्षरता स्थिति :..८३

७.२.१ शैक्षिक जनशक्तिको विवरण :..८३

७.२.२ : शिक्षण संस्थाहरूको विवरण :.. ८५

७.३ स्वास्थ्य :..८८

७.३.१ महिला स्वास्थ्य स्वयमंसेविकाहरू :.. ९०

७.३.२ गाउँघर क्लिनिक र नियमित खोप :.. ९०

७.३.३ एच. आई. भी./एडसको अवस्था :.. ९०

७.३.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण :..९१

७.३.५ खोपको विवरण :..९१

७.३.६ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम :..९२

७.३.७ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर :..९२

७.३.८ बालपोषण सम्वन्धी विवरण :..९२

७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन :.. ९४

७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा ९४
७.५.१ बृद्धबृद्धाहरूको अवस्था ९४
७.६ महिला तथा बालबालिका : ९५
७.६.१ महिला सम्बन्धी विवरण : ९५
७.६.२ बालश्रमको अवस्था : ९७
७.६.३ बालक्लब : ९७
७.७ अपाङ्गताको विवरण : ९९
७.८ खानेपानी तथा सरसफाई : १००
७.८.१ परिवारले प्रयोग गर्ने पिउने पानीको मुख्य श्रोतको विवरण : १००
७.८.२ शौचालयको विवरण : १०१
७.९ फोहोर मैला व्यवस्थापन : १०२
खण्ड ८ : वन तथा वातावरण १०३
८.१ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण : १०३
८.२ लघु वन पैदावार : १०४
८.३ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु : १०५
८.४ वनजंगल : १०५
८.४.१ सामुदायिक वन : १०६
८.४.२ धार्मिक वन : ११२
८.४.४ निजी वन : ११२
८.५ : वनपैदावरको माग र आपूर्ति : ११२
८.६ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण : ११२
८.७ वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको विवरण : ११३
८.८ वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम : ११३
८.९ अतिक्रमण हटाउने प्रयास : ११४
खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति: ११५
९.१ मानव विकास सूचकको विवरण (HDI) ११५
९.२ मानव विकास र गरीबी : ११५
९.३ गरिबी न्यूनीकरण : ११६
९.४ समग्र विकास स्थिति : ११६

तालिका सूची

तालिका नं. १ : गन्यापधुरा गाउँपालिकाको नयाँ स्वरुप
तालिका नं. २ : सांस्कृतिक महत्वका सम्पदाहरु
तालिका नं. ३ : जनसंख्याको विवरण
तालिका नं. ४ : वडा अनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण
तालिका नं. ५ : उमेर समूह अनुसार १० वर्ष माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण
तालिका नं. ६ : उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण
तालिका नं. ७ : उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण
तालिका नं. ८ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको विवरण
तालिका नं. ९ : स्वामित्वको विवरण
तालिका नं. १० : स्वामित्व सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. ११ : छानाको आधारमा घरको बनोटको विवरण
तालिका नं. १२ : वसाई सराई सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. १३ : सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. १४ : ०७३/०७४ मा भएका सिफारिशहरु
तालिका नं. १५ : गाउँपालिकामा सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धी विबरण
तालिका नं. १६ : वडा अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्याक्तिको विवरण
तालिका नं. १७ : भू-उपयोग विश्लेषण
तालिका नं. १८ : गाउँपालिकाको भू -उपयोग भएको नक्सा
तालिका नं. १९ : गाउँपालिकामा भएका प्रकोपको विवरण
तालिका नं. २० : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण
तालिका नं. २१ : आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था
तालिका नं. २२ : आश्रित जनसंख्या विवरण
तालिका नं. २३ : परिवारको स्वामित्वमा रहेको जग्गा जमिन सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. २४ : विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण
तालिका नं. २५ : कृषि सेवा केन्द्र तथा उप-केन्द्रहरूको विवरण
तालिका नं. २६ : बाली पात्रो
तालिका नं. २७ : बजारको नाम र प्रकृति (थोक, हाट, संकलन केन्द्र)
तालिका नं. २८ : सिंचाईको विवरण
तालिका नं. २९ : पशु तथा सो वाट हुने उत्पादनको अवस्था सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. ३० : पर्यटकीय तालतलैया र प्राकृतिक पोखरीको नाम
तालिका नं. ३१ : २०७३ आषाढ मसान्त सम्म कायम रहेको उद्योगहरुको संख्यात्मक विवरण
तालिका नं. ३२ : व्यापार व्यावसायको विवरण
तालिका नं. ३३ : गाउँ बाट अनुमानित वाहिर निकासी हुने वस्तुको विवरण
तालिका नं. ३४ : बैंकहरुको विवरण
तालिका नं. ३५ : सहकारी संस्थाको नामावली
तालिका नं. ३६ : गाउँपालिकामा सञ्चालनमा रहेका गै.स.स हरुको बिबरण
तालिका नं. ३७ : गाँउ नगर क्षेत्रमा चल्ने सवारी साधनको विवरण
तालिका नं. ३८ : गाँउ नगर क्षेत्रभित्र रुट परमिट लिएर संञ्चालन भएका सवारी साधनको विवरण
तालिका नं. ३९ : निर्माणाधीन गाउ /नगर स्तरीय सडकहरु
तालिका नं. ४० : सञ्चारका सुविधा भएका परिवार संख्या
तालिका नं. ४१ : हुलाक सेवाको स्थिति
तालिका नं. ४२ : बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने श्रोत
तालिका नं. ४३ : गाउँपालिकामा सञ्चालित लघु जलविद्युत आयोजनाहरूको विवरण
तालिका नं. ४४ : खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

तालिका नं. ४५ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरुको विवरण
तालिका नं. ४६ : साक्षरता दर
तालिका नं. ४७ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण पेशामा शिक्षकको विवरण
तालिका नं. ४८ : विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेका छात्र छात्राहरुको विवरण
तालिका नं. ४९ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरुको विवरण
तालिका नं. ५० : शिक्षक संख्या
तालिका नं. ५१ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको स्थिति
तालिका नं. ५२ : खोप सेवाको विवरण
तालिका नं. ५३ : विगद ३ वर्षको गन्यापधुराको पोषणको अवस्था
तालिका नं. ५४ : कुपोषणको अवस्था
तालिका नं. ५५ : खुला क्षेत्र
तालिका नं. ५६ : खेल मैदान सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. ५७ : महिला हिंसा सम्वन्धी विवरण
तालिका नं. ५८ : गाउँपालिकामा गठन भएका बालक्लब र नेटवर्कको विवरण
तालिका नं. ५९ : वडागत बालक्लवहरुको विवरण
तालिका नं. ६० : गाउँपालिकामा अपाङ्गताको विवरण
तालिका नं. ६१ : अपांगता परिचय पत्र लिएका वालवालिका
तालिका नं. ६२ : परिवारले प्रयोग गर्ने पानीको मुख्य श्रोत
तालिका नं. ६३ : शौचालयको प्रकार
तालिका नं. ६४ : फोहोरमैला व्यावस्थापन
तालिका नं. ६५ : सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण
तालिका नं. ६६ : सामुदायिक वनहरुको नाम
तालिका नं. ६७ : गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको सूची
तालिका नं. ६८ : मानव विकास सूचकको विवरण
तालिका नं. ६९ : गरीबीको दरको विवरण

नक्सा सूची

नक्सा नं. १ : गन्यापधुरा गाउँपालिकाको सम्रग वस्तुस्थिती नक्सा
नक्सा नं. २ : गाउँपालिकाको ५ वडा विभाजनको नक्सा :
नक्सा नं. ३ : गाउँपालिकाको उचाई भएको नक्सा
नक्सा नं. ४ : गाउँपालिकाको भिरालोपन भएको नक्सा
नक्सा नं. ५ : गाउँपालिकाको नदि संञ्जाल भएको नक्सा
नक्सा नं. ६ : गाउँपालिकाको धार्मिक स्थल भएको नक्सा
नक्सा नं. ७ : गाउँपालिकाको जनसंख्या भएको नक्सा
नक्सा नं. ८ : गाउँपालिकाको वडागत क्षेत्रफल भएको नक्सा
नक्सा नं. ९ : गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्या भएको नक्सा
नक्सा नं. १० : गाउँपालिकाको वडागत घरधुरी भएको नक्सा
नक्सा नं. ११ : गाउँपालिकाको वसाई सराई भएको नक्सा :
नक्सा नं. १२ : सडक संञ्जाल भएको नक्सा

खण्ड १ : भूमिका :

१.१ पृष्ठभूमि :

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि वैज्ञानिक योजना पद्धतिको आवश्कता पर्दछ । वैज्ञानिक योजना पद्धति निर्माणका लागि भरपर्दो तथ्याङ्क अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैले तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण, विवेचना, सम्भावनाहरूको खोजी गर्न सही तथ्याङ्कले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । कुनै पनि स्थानीय तहमा रहेका तत्कालिन विषयगत कार्यालयहरू तथा अन्य संघ संस्थाहरूको तथ्यगत स्थिति झल्कने गरी उपलब्ध भएसम्मका सूचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले संकलन गरी यो गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

नेपाल सरकार संघीय मामिला तथा सामाान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्देशन गरे बमोजिम गाउँपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । चौधौं योजना (२०७३/७४-२०७५/७६) ले समेत गाउँपालिकाहरूको तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्ने कार्यलाई नीतिगत प्राथमिकता दिएको र गाउँपालिकाहरूले भौगोलिक सूचना केन्द्र स्थापना र मानव स्रोत विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने थप दायित्व उल्लेख गरेको छ । ग्रामिण क्षेत्र भित्र व्यावस्थित ,योजनावद्ध र दिगो विकासका लागि आवश्यक परामर्श सेवाहरु जस्तै : MTMP, PDP, Master Plan , Periodic Development Plan , IUDP , Smart City जस्ता प्लानिङका लागि पार्श्वचित्र आधारभूत कागजात हो । यि तत्कालिन र दिर्घकालिन प्रयोजनको लागि गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति झल्कने गरी यो पार्श्वचित्र (Profile) तयार गरिएको हो ।

१.२ गाउँ पार्श्वचित्र तयारीको उद्देश्यहरु :

गाउँ पार्श्वचित्र मूलत : गाउँपालिकाको आगामी नीति तथा कार्यक्रम, योजना तर्जुमा गर्नका लागि तथ्याङ्कीय आधार सृजना गर्ने सन्दर्भमा तयार गरिएको हो । यसले योजना तथा कार्यक्रमको निर्माण कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन जस्ता कुराको लेखाजोखा गर्न मद्दत गर्नेछ ।

क) गाउँ भित्र रहेका सेवा सुविधाहरूको बारेमा जानकारी गराउने ।

ख) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सम्भावना र समस्याहरूको अवगत गराउने ।

ग) गाउँपालिकाको जनसांख्यिक तथा विकासात्मक वस्तुस्थितिको बारेमा जानकारी गराउने ।

घ) गाउँपालिका भित्र बसोवास गर्ने मानिसहरूको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक, तथा पेशागत स्थितिको बारेमा जानकारी गराउने ।

ङ) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत साधन तथा सीपको पहिचान गरी समष्टिगत विवरण प्रस्तुत गर्ने ।

च) गाउँपालिकाको वास्तविक र वस्तुगत सूचना संकलन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने ।

छ) गाउँपालिका क्षेत्रको तथ्याङ्कको आधारमा जिल्ला,प्रदेश तथा राष्ट्रिय स्तर सम्म सूचनाको उपलब्धता गराई ब्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने ।

ज) गाउँपालिका स्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमको पृष्ठपोषण (Feedback) प्रदान गरी आगामी कार्यक्रमको लागि आधार तयार पार्ने ।

झ) गाउँपालिकाको भावि योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने ।

ञ) स्थानीय आवश्यकता र स्रोत साधनको विनियोजनको अवस्थाको जानकारी गराउने ।

ट) गाउँ क्षेत्र भित्र व्यावस्थित ,योजनावद्ध र दिगो विकासका लागि आवश्यक परामर्श सेवाहरु जस्तै : MTMP, PDP, Master Plan , Periodic Development Plan , IUDP , Smart City जस्ता प्लानिङका लागि आधारभूत अवस्थाको जानकारी गराउने ।

१.३ अध्ययनको महत्व :

नेपाल सरकार, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्देशन गरेबमोजिम गाउँपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । गाउँपालिकाको भावी योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ तयार गरिएको पार्श्वचित्रले तुलनात्मक मूल्याङ्कनका लागि त्यस ठाउँको वस्तुस्थिति सम्वन्धी जानकारी स्पष्ट प्रस्तुत गर्दछ । विभिन्न स्थानको आवश्यकतामा आधारित विकासका कार्यक्रम तथा रणनैतिक योजना तर्जुमा गर्न यस अध्ययनले गन्यापधुरा गाउँपालिकालाई सहयोग गर्नुका साथै समावेशी समानुपातिक र समन्यायिक विकासमा अन्य सरोकारवालाहरुलाई समेत यस क्षेत्रको तथ्यपरक जानकारी प्रदान गर्दछ । यसका अलावा गाउँपालिका पार्श्वचित्रको यो अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रका संघ संस्था एवं अनुसन्धानकर्ता, योजनाकार, शिक्षाकर्मी, समाजसेवी लगायत सरोकारवालाहरुलाई उपयोगी हुने भएकोले यस अध्ययनको महत्व रहेको विषय प्रस्ट हुन्छ ।

१.४ अध्ययनको औचित्य :

स्थानीय आवश्यकता तथा सहभागितामा आधारित विकासका कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्न नेपाल सरकारले स्थानीय तह अर्न्तगत गाउँपालिकाहरुलाई दिंदै आएको अनुदानहरुमा क्रमश वृद्धि गर्दै लगेको देखिन्छ । गाउँपालिकाले दिगो तथा पारदर्शी विकासका लागि विभिन्न अनुगमन सूचक तयार गरि अनुगमन लाई प्रभावग्राही वनाउन सक्छ । ती सूचकहरु मध्ये हरेक गाउँपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रको वस्तुगत विवरणमा आधारित Rural Municipality Profile तयार गर्नु पनि एक हो । पूर्वाधार विकासका दृष्टिले कमजोर स्थितिमा रहेको गाउँपालिकाको सन्दर्भमा Profile तयार गर्ने कार्यले विशेष महत्व राख्दछ । यसले वर्तमानको यथार्थलाई विश्लेषण गरी सोको आधारमा गाउँपालिकावाट उपलब्ध स्रोत

साधनको व्यवस्थापन र उचित कार्यक्रमहरुको तर्जुमा, कार्यान्वयन एवम् अनुगमन मुल्यांकनका निम्ति मार्गदर्शकको काम गर्ने हुनाले यो औचित्यपूर्ण रहन्छ ।

१.५ अध्ययन विधि :

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रका तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरु निम्नानुसार छन –

- यसमा विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघ संस्थाहरुबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरु समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ ।
- राष्ट्रिय जनगणना, विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरु समावेश गरिएको छ ।
- विभिन्न समुदाय सँग भएका बैठकहरुको सल्लाह सुझाव समावेश गरिएको छ ।
- गाउँपालिका र वडा कार्यालयका कर्मचारीहरु सँगको परामर्शको निष्कर्ष समावेश गरिएको छ ।
- फिल्ड सर्वेक्षणको तथ्याङ्क समावेश गरिएको छ ।
- विभिन्न व्याक्तिहरुसँगको अन्र्तरवार्ता विश्लेषण गरी समावेश गरिएको छ ।

यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको विश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरु, चित्र तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वितीय (Secondary) तथ्यांक संकलन गरी गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सोको गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS Data), स्थलस्वरुप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ता गरी संकलन गरिएको छ । वडा तहका समस्याहरू र खाँचोहरू वडा बासीहरू बीच सहभागितामूलक छरितो मूल्याङ्कन पद्दति (Participatory Rapid Appraisal) अपनाई जानकारी लिइएको छ । यसका साथै गाउँपालिकाको स्थिति विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, बुद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूसंग छलफल एवं अर्न्तवार्ता गरी गाउँपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिईएको छ । गाउँपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाउँपालिका कार्यालय लगायत गाउँपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनका सीमाहरु :

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरेको ढाँचा बमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कहरुको स्रोत र आधार वर्ष खुलाईएको छ । गाउँपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, धरधुरी सर्वेक्षण अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरु, सम्बन्धित

गाउँपालिका आदि स्रोतहरुबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणा अनुसार यसले गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथाशक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तथापि स्रोत, साधन तथा समयको परिधीले यस अध्ययनलाई केही सिमिततामा बाँधेको छ । तथापी अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यहरुलाई मध्यनजर गर्दै आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

खण्ड : २

नक्सा नं. १ : गन्यापधुरा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिती नक्सा

Detail Map of Ganyapdhura Rural Municipality

Dadeldhura, Nepal

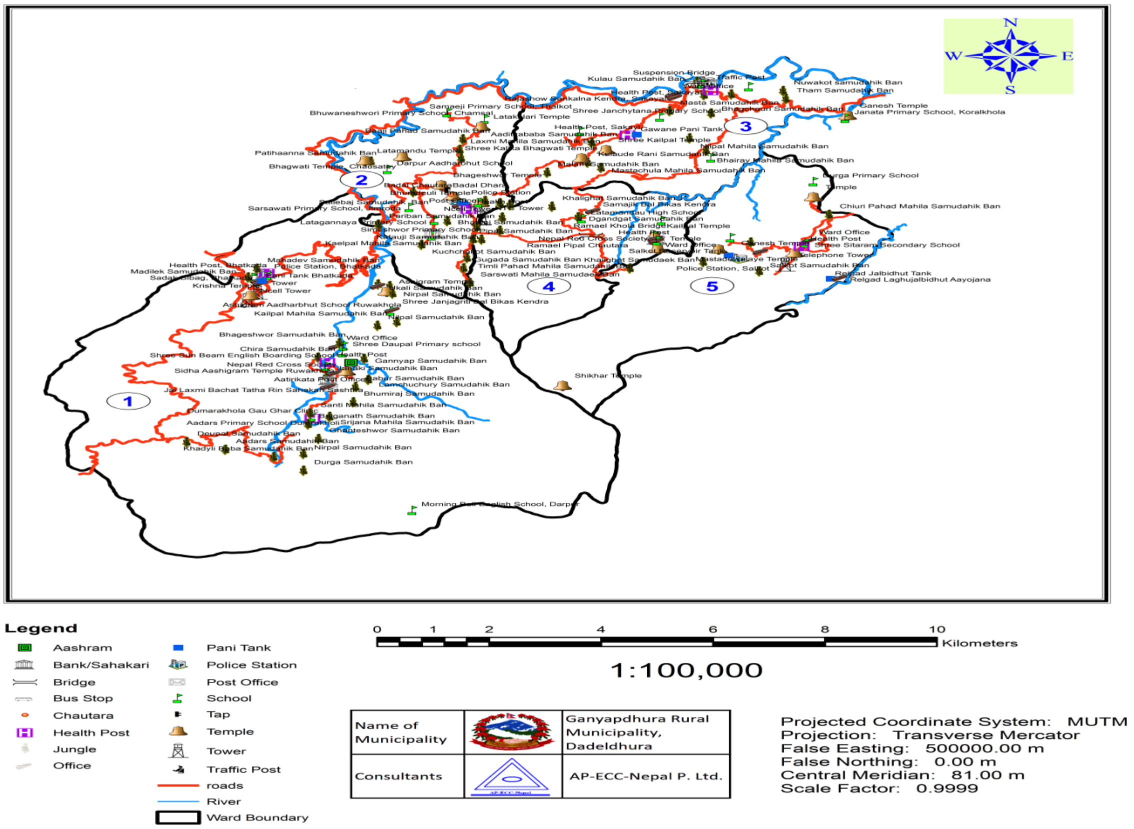

२.१ गन्यापधुरा गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय :

गन्यापधुरा गाउँपालिका नेपालको सुदुरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत डडेल्धुरा जिल्लामा पर्दछ । नेपालको संघीय राजधानी काठमाडौँबाट पश्चिम-उत्तरमा १३५.९३ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा फैलिएर रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा डोटीको शिखर नगरपालिका, पश्चिममा डडेल्धुराको अमरगढी नगरपालिका, उत्तरमा नवदुर्गा गाउँपालिका छन भने दक्षिणमा आलिताल गा.पा र डोटीको जोरायल गाउँपालिका पर्दछ ।

साविकका असिग्राम, गणेशपुर, मष्टामाण्डौ , कैलपालमाण्डौ गरी ४ वटा गा.वि.स मिलाई ५ वडामा विभाजन गरी गाउँपालिका स्थापना गरिएको हो । यस गाउँपालिकाको स्थापना नेपाल सरकारले मिति २०७३-११-२२ को निर्णय गरी २०७३-११-२७ मा राजपत्रमा प्रकाशित गरी साविकका गा.वि.स , असिग्राम, गणेशपुर, मष्टामाण्डौ , कैलपालमाण्डौ गा.वि.स.गरी ४ वटा गा.वि.स लाई समावेश गरी ५ वटा वडाहरुमा विभाजन गरिएको छ ।

गाउँपालिका क्षेत्र भित्र हाल गाउँपालिकामा सामुदायिक प्राथमिक विद्यालय १२ वटा र निजी ५ वटा छन भने सामुदायिक आधारभूत विद्यालय ८ वटा रहेका छन । माध्यमिक सामुदायिक विद्यालय ६ वटा र निजी १ रहेका छन । २०७५ को घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार यस गाउँपालिकाको जनसंख्या १८,३९३ रहेको छ जसमध्ये महिलाको जनसंख्या ८,९०४ (४८.४० प्रतिशत) र पुरुषको जनसंख्या ९४८९ (५१.६० प्रतिशत) रहेको छ । यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाती तथा धर्म मान्ने व्यक्तिहरुको बसोबास रहेको छ । औषत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको अन्य आर्थिक क्रियाकलापहरुमा व्यापार व्यवसाय, नोकरी, सेवामुलक व्यवसाय तथा वैदेशिक रोजगारी पनि हुन । परम्परागत प्रणालीको कृषि व्यवसायको विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दा आधुनिक जिवनशैली तर्फ उन्मुख हुदै गईरहेका छन् । स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागि विदेशिने क्रम पनि बढिरहेको छ । यस गाउँपालिकामा आधारभूत देखि माध्यमिक शिक्षासम्म प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्थाहरु रहेका छन । ती शैक्षिक संस्थाहरुमा अध्ययनका लागि यस गाउँपालिकाका स्थानीय विद्यार्थीहरुको वाहुल्यता रहेको छ । गाउँपालिकाका सवै वस्तीहरुमा राष्ट्रिय प्रशारण लाईन जडान भई विद्युतीकरण भएको छ । विगतमा स्थानीय निकायमा जनप्रतिनिधीको अभाव, योजनाबद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाई हुनुले यस गाउँपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन । विभिन्न समुदाय, जातजातीका मानिसको बसोबास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरिन्छ । मुख्य गरी बिषु संक्रान्ति (नयाँ वर्ष), ओल्के संक्रान्ति, गौरा पर्व, बुन्धुनी संक्रान्ति, दशैं, तिहार, विभिन्न देवि देवताका जात्राहरु, माघेसंक्रान्ति, महाशिवरात्री, पुष १५ ,चैते दशैं, होली, कृष्णजन्माष्टमी, आदि यहाँका प्रमुख चाडपर्वको रुपमा रहेको पाईन्छ ।

२.२ स्थापना :यो गाउँपालिका संघीय संरचना कार्यान्वयन गर्दा मन्त्रिपरिषदले मिति २०७३-११-२२ को निर्णय गरी २०७३-११-२७ मा राजपत्रमा प्रकाशित गरी यस गाउँपालिकालाई स्थानीय तहको रुपमा निम्न अनुसार वार्ड विभाजन गरिएको छ ।

तालिका नं. १ : गन्यापधुरा गाउँपालिकाको नयाँ स्वरुप

वडा नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स.	साविकका वडा नं.
१	असिग्राम गा.वि.स	१ देखी ९ सम्म
२	गणेशपुर गा.बि.स	१ देखी ९ सम्म
३	मष्टामाण्डौ गा.वि.स	१ देखी ९ सम्म

४	कैलपालमाण्डौ गा.वि.स	५,६,७,८,९ सम्म
५	कैलपालमाण्डौ गा.वि.स	१,२,३,४ सम्म

श्रोत : गाउँपालिकाको कार्यालय

नक्सा नं. २ : गाउँपालिकाको ५ वडा विभाजनको नक्सा :

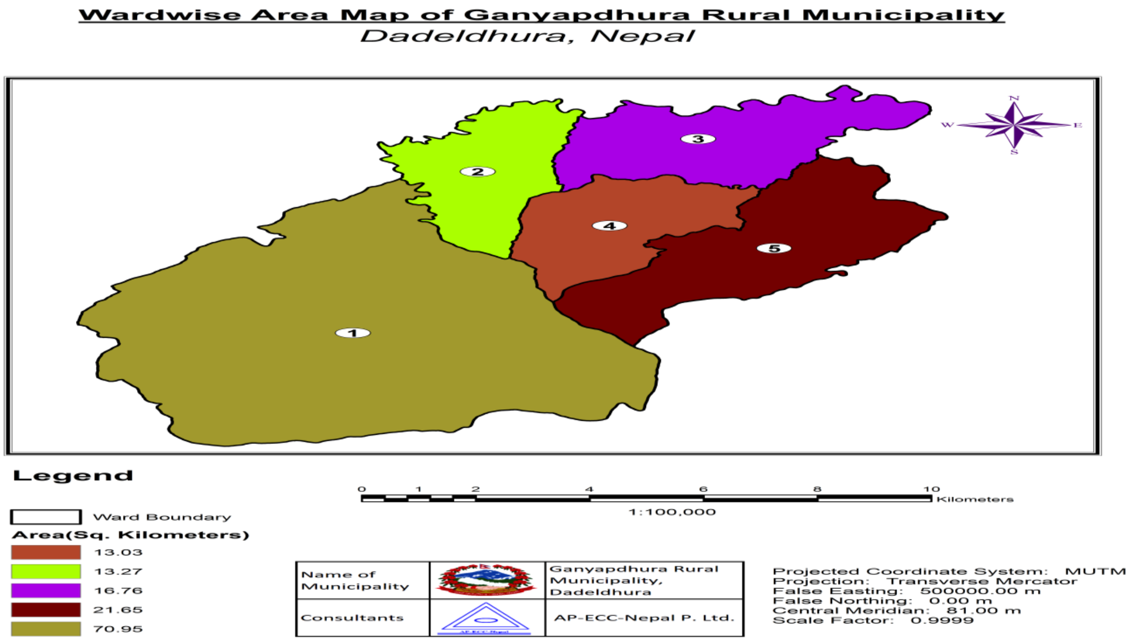

२.३ भौगोलिक अवस्थिति :

नेपालको सुदुरपश्चिमाञ्चल प्रदेश अन्तर्गत डडेल्धुरा जिल्लामा अवस्थित यस गाउँपालिका भौगोलिक क्षेत्रको हिसाबले पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ । गाउँपालिका नेपालको मानचित्रमा हेर्दा ८० डिग्री ३६ मिनेट ५ सेकेन्ड पूर्वी देशान्तर देखि ८० डिग्री ४५ मिनेट ३० सेकेन्ड पूर्वी देशान्तर सम्म र २९ डिग्री १० मिनेट २९ सेकेन्ड उत्तरी अक्षांश देखि २९ डिग्री २६ मिनेट ५१ सेकेन्ड उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएको छ । यो गाउँपालिका समुद्र सतहबाट ६०० मिटर देखि २६४० मिटर सम्मको उचाइमा अवस्थित छ । उक्त विवरणहरु संलग्न ग्रिड नक्सा तथा एलिभेसन नक्सामा देखाईएको छ ।

नक्सा नं. ३ : गाउँपालिकाको उचाई भएको नक्सा

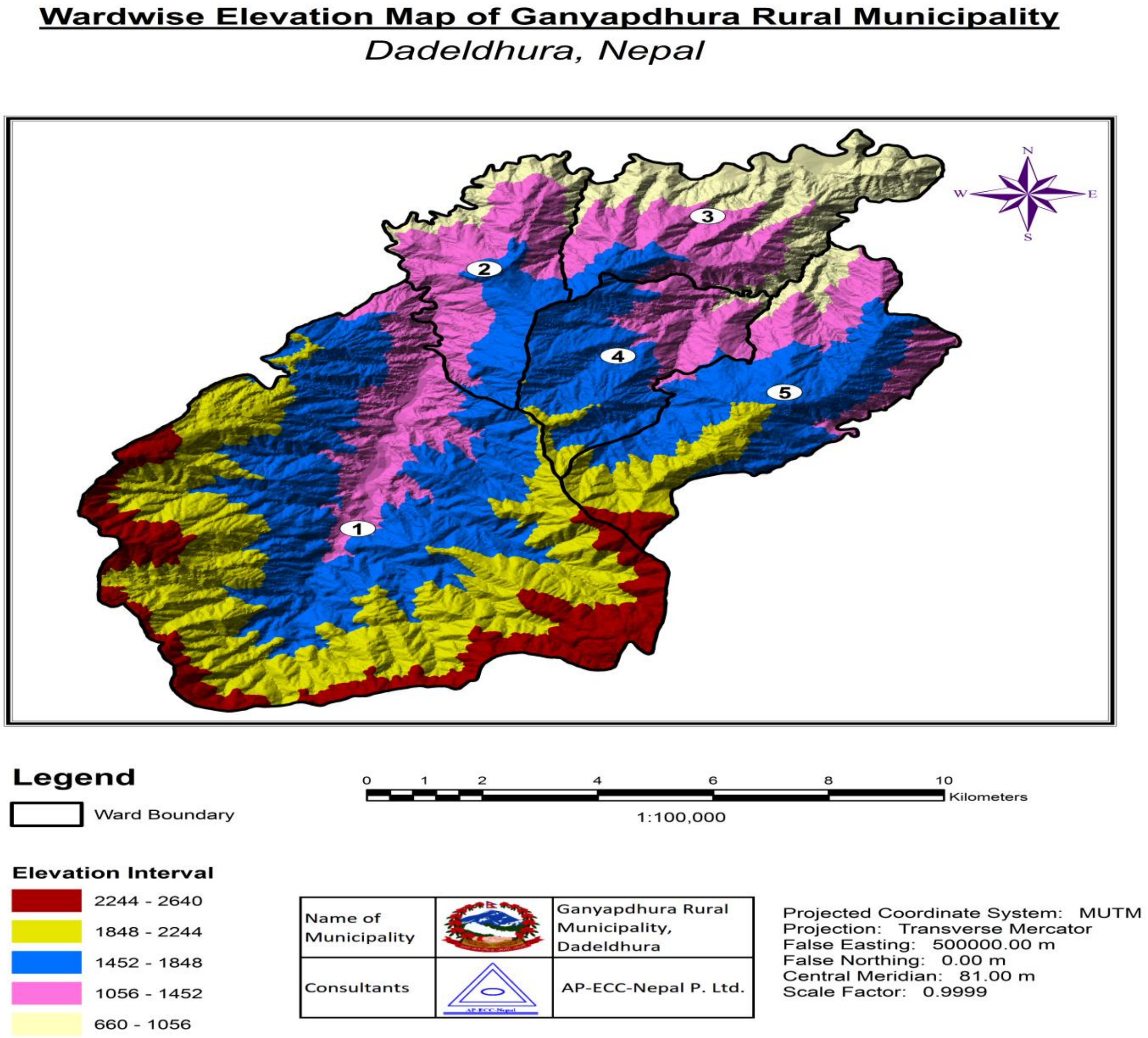

२.४ भू-बनावट :

गाउँपालिकाको केही भू-भाग, पहाडी र मध्य पहाडी क्षेत्र रहेको छ । भू-आकृतिमा भएको यस फरक अनुसार यस गाउँपालिकालाई तीन (३) क्षेत्रमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

(क) पहाडी क्षेत्र :

यस गाउँपालिकाको अधिकांश भू-भाग पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ । यहाँको भू-भाग पत्रे चट्टान एवं माटो ढुंगा को समिश्रणले भरिएको छ । यस भू-भागमा वनजङ्गलको मात्रा अत्यधिक छ । प्राय :मानव वस्तीको प्रधानता रहेको क्षेत्र हो । समुद्री सतहबाट ६०० देखि २६४० मिटर सम्मका मोडदार पहाडहरु यस क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछन् ।

(ख) मध्य पहाडी भू-भाग :

समुद्री सतहबाट ६०० मिटर देखि २६४० मिटरसम्म उचाइ रहेको यो भू-भाग कडा चट्टान कठिन धरातलीय स्वरुप भएका कारण मानव वस्ती यहाँ कम रहेको छ । मध्य पहाडी श्रृंखलाहरु र झाडी बुट्यानले यस क्षेत्रलाई ढाकेको छ ।

(ग) बेसी :

पाटा पाटा भएका फाँटहरुका साथसाथै केही ठूला पाटनका भाग नै यस क्षेत्रमा पर्दछन् । पहाडको फेदमा रहेको खुल्ला समथर खेति योग्य जमिन यस क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछ । भौगर्भिक इतिहासको पछिल्लो चरणमा निर्मित भूभाग भएको हुँदा यो क्षेत्र कमजोर र भूस्खलनशील रहेको छ । यस क्षेत्रमा यस नगरपालिकाको ६०० मिटर देखि २६४० मिटरको उचाइ रहेको क्षेत्र पर्दछ ।

२.५ माटोको वनावट र उर्वराशक्ति :

यस गाउँपालिकाको भौगोलिक बनावटको अवस्थालाई हेर्दा यहाँको अधिकांश माटोमा उब्जाउ क्षमताको कमी देखिन्छ । यहाँ बढी मात्रामा बलौटे, कडा चट्टान तथा पत्रे चट्टान बलौटे दोमट र खेतीयोग्य माटो पाईन्छ । तथापि, पहाडी टार तथा वेशीहरु उत्पादनका दृष्टिकोणले ज्यादै संभावनायुक्त देखिन्छन । समग्र देशको नमूना अध्ययनका आधारमा यस गाउँपालिकाको माटोको प्रकार र उर्वरताको बारेमा निम्नानुसार पाइन्छ ।

क) पाँगो माटो :

यहाँका बेसी सरहका तल्लो भु:भागमा पाँगो माटोको प्रचुरता छ । जहाँ पर्याप्त अन्न उत्पादन र तरकारी बालीको संभावना छ । खोलाहरुरुले बगाई ल्याएको सडेको पातपतिङ्गर र अन्य कम्पोष्ट मलजन्य पदार्थलाई छेउछाउका भागमा निक्षेप गर्दै जाँदा यी भागहरु अत्यधिक उब्जाउयोग्य रहेका छन् । तथापि, वर्तमान समयमा रसायनिक मलको व्यापक प्रयोगको कारण यहाँको माटोमा अम्लीयता वृद्धि भई उत्पादन ह्रासको स्थिति देखापरेको छ । लगातार भू क्षय तथा वन विनाशका कारण पाँगो माटोको गुणस्तरमा विस्तारै ह्रास आइरहेको छ ।

ख) बलौटे माटो :

यो माटो बालुवा, कंकड, ट्यापी र ढुंगा मिश्रित माटो हो । यो उब्जाउको दृष्टिकोणले न्यून कोटीको मानिन्छ । विशेष गरी गाउँपालिकाको पहाडी भागहरुमा यो माटोको बाहुल्यता छ । अपेक्षाकृत कम मात्रामा मात्र दलहन,आलु र मकै बालीको मात्र यहाँ उत्पादन हुन्छ । यहाँ सिंचाइको समेत अभाव रहेको छ । यहाँको माटोको बनावटमा ढुँङ्गा माटो, कंकड, चुना, फलाम, जीवाष्मको तत्व नभएको माटोको प्रचुरता हुन्छ । उब्जाउको दृष्टिकोणले यहाँको माटोमा धान, गहुँ, मास, मकै, मध्य पहाडी भागतिर मकै, दलहन र आलु, जौ आदि उत्पादन हुने गर्दछ ।

२.६ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण :

गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट,प्रणाली, भू-स्खलन जस्ता प्रवृत्तिका आधारमा ५ वर्गमा विभाजन गरिएको छ । Land Resource Mapping Project ले तयार गरेको बर्गीकरणको आधारमा मनसुनी कृषि तथा बनस्पती पक्षलाई विशेष ध्यान दिएको छ । भुमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading) क्रममा राखिएको छ । अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति पहिलो “क” वर्गदेखि पाचौं “ङ” वर्ग तर्फ बढ्दै जान्छ । त्यसै क्रमले भूमीको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउन उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics) का आधारमा निम्न बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) क वर्ग : भिरालो <१०° (गहिराई पर्याप्त भएको, खेतीपाती र वनको लागि उपयुक्त माटो)

लगभग एउटै सतह भएको, कृषिको आवश्यकता अनुरुप माटोको गहिराई पर्याप्त भएको जमिनलाई “क” वर्गमा राखिएको छ । नदीको किनारमा परेको जग्गाबाहेक यस समूहको जग्गामा ठूलो भू-क्षय हुने समस्या नदेखिने र भू-बनौटको स्थायित्वमा कुनै कारणको असर नपर्ने हुँदा यस खालको जग्गामा परम्परागत वा आधुनिक दुवै प्रविधिबाट खेती गर्न सकिन्छ । तर वर्षाको समयमा वर्षाको सोझो प्रहारबाट हुन सक्ने भू-क्षय रोक्ने उपाय अपनाउनु पर्दछ । सामान्य अवस्थामा वर्षे पानीको सतहगत प्रवाह र माटोको चिस्यानको मात्राले जमिनको उपयुक्तता निर्धारण गरेको हुन्छ । मनसुनको समयमा वर्षाको पानी सजिलैसँग बगेर जाने वा पानी नजम्ने खालको माटो भएमा कृषि चरन वा बनस्पतीको लागि त्यस्तो जग्गा उपयुक्त हुन्छ ।

माथि भएको तथा सतहगत पानी बगेर नजाने वा जमेर बस्ने जमिन पनि “क” वर्गको जमिनमा पर्दछ । धेरैजसो अन्न वालीलाई यस प्रकारको अवस्था उपयुक्त नभएता पनि यस्तो जमिनमा धान खेती राम्ररी गर्न सकिन्छ । हिउँदमा गहुँ वा अन्य अन्नहरूको खेती माटोमा रहने चिस्यानका भरमा गर्न सकिन्छ । गर्मीयाममा त्यहाँको तापक्रममा मिल्ने गर्मी बालिको खेति सिंचाईको सहयोगमा गर्न सकिन्छ ।

ख) ख भिरालो १° - ५° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ । मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ । सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ । माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ । मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ । यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ । सिंचाई सुविधा उपलब्ध भएको

छ भने माटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ । सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ ।

ग) ग भिरालो ५° – ३०° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मी. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परिरहन्छन् । त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ । वन, वनस्पतिका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन । गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन । तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पुऱ्याउँछ । यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गह्राहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ । यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ । यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ । सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिले देखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउँदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा विशेष सावधानी अपनाउनु पर्दछ । अलिकति पनि बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ ।

नक्सा नं. ४ : गाउँपालिकाको भिरालोपन भएको नक्सा

Wardwise Slope Map of Ganyapdhura Rural Municipality

Dadeldhura, Nepal

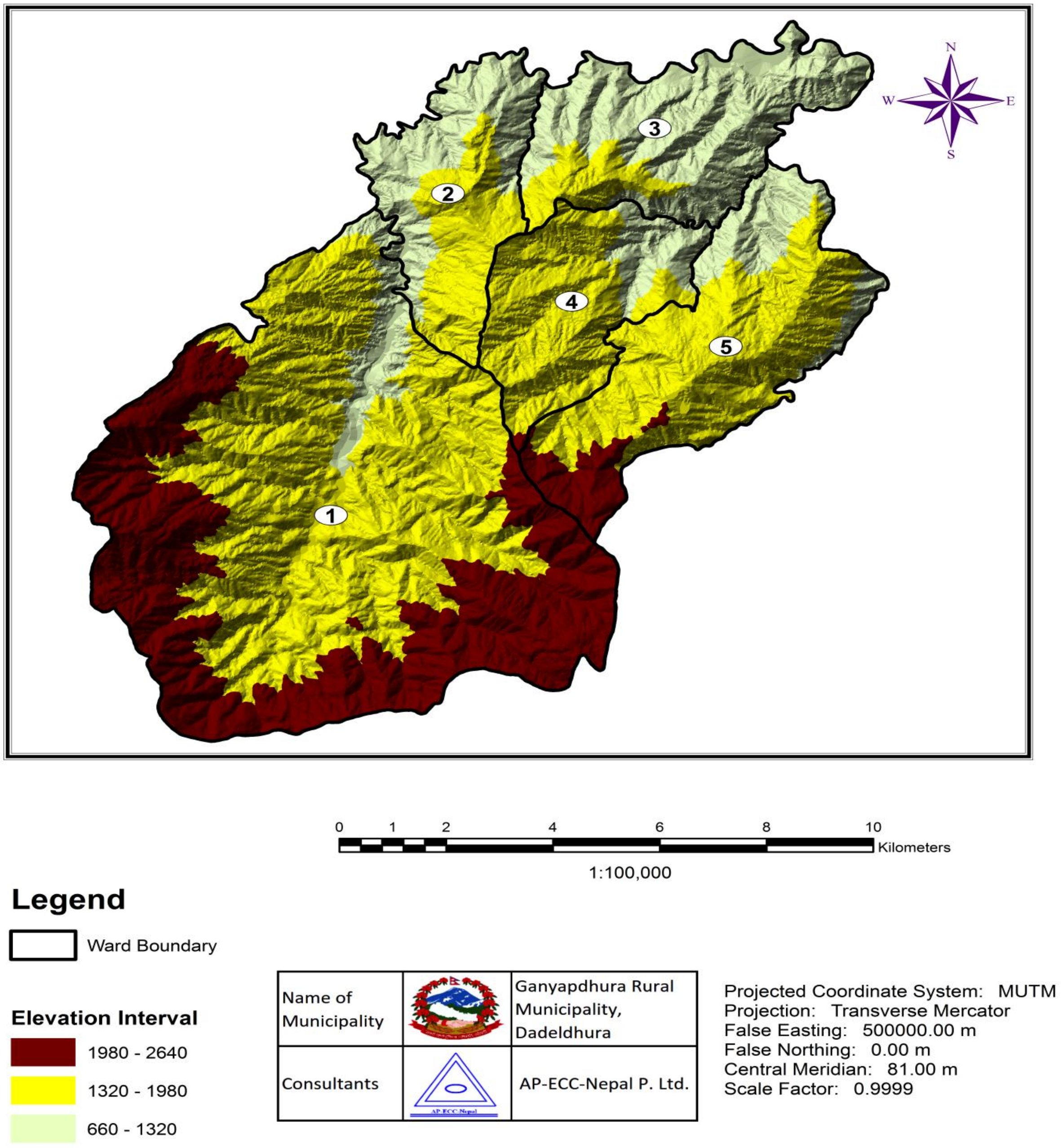

घ) घ भिरालो . ३०° – ४०°

माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त ।

माटोको पत्र २० से.मी. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ । यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गह्रा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन । यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पु¥याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ । यस प्रकारको जमिनमा बनस्पतीहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ । यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन बृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ । पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन् । यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ । जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा बोटविरुवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ । यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईबस्तुलाई चराउने चलन कडाइका साथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ । यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनुहुँदैन । यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका विशेष र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ । यस्तो जमिन खेतिको लागि उपयुक्त हुँदैन ।

ङ) ङ भिरालो >४०°

माटोको गहिराई २० से.मी. भन्दा कम भएको, भु-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मी. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ । यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पती खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ । यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैं एकातिर यस्तो जमिनमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीव्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुनः अधिग्रहण (Reclaim) गर्न असम्भव नै हुन्छ । उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ ।

२.७ हावापानी :

यस क्षेत्रको जलवायु तल्लो भेगमा खोलाहरुको भागमा उष्ण, पहाडि भागतिर समशितोष्ण किसिमको हावापानी पाइन्छ भने मध्य पहाडी क्षेत्रमा शितोष्ण हावापानी पाइन्छ । यस गाउँपालिकाको खोला

तटिय क्षेत्रहरुको औसत अधिकतम तापक्रम २४.५ डिग्री सेल्सीयस हुने गर्दछ भने आषाढ, श्रावण र भाद्र महिनामा सबैभन्दा बढी वर्षा हुन्छ ।

२.८ गाउँपालिकामा रहेको सम्भाव्यता र अवसर :

गाउँ क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत यातायात सेवा, सूचना प्रविधि, पर्याप्त वित्तीय सेवा,पर्याप्त वन जंगल, बैदेशिक रोजगार, तथा नदीनालाहरुमा माछापालन व्यवसाय, वाखा पालन ,कुखुरा पालन ,होजियारी तालिम ,आधुनिक कृषि व्यवसाय जस्ता थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन् ।

- समग्रमा यस गाउँपालिकाको ग्रामिण क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ । गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन बृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ । आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकताअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन । जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ ।
- गाउँपालिकामा रहेको अत्यन्त उर्वर भूमिमा वस्ती विकास तथा अन्य निर्माणले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको उपलब्धतामा दिन प्रतिदिन कमी हुँदै गएको छ भने अर्को तर्फ आधुनिक र वैज्ञानिक कृषि प्रणालीको अभावमा माटोको उर्वराशक्ती क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ । जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा बस्न लायक जिवन्त सुरक्षित स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ ।
- गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ । जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा रोजगारी र उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

गाउँ क्षेत्रमा प्राकृतिक खोलाहरु भएको र थप केही अन्य ठाउँहरूमा पोखरी निर्माण गरी माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र खासगरी भारतबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई स्वदेशकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ ।

गाउँपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको साथै मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सोक्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका स्थलहरु रहेको यो गाउँपालिकाको गहनाको रुपमा रहेको घण्टेश्वर जाँत, शिखर जाँत,मष्टा जाँत ,कलारी जाँत ,बडाल जाँत ,कुलेडी जाँत, दुर्गा देवी जाँत (चौका जात), असिग्राम जाँत, कैलपाल जाँत,लाटाबण्डाली जाँत, लाटानङरी जाँत, भागेश्वर जाँत, लेटी गन्याप जाँत, भुमिदेउली जाँत, र अन्य धेरै मन्दिरहरुमा जात वनाईने गर्दछ । यी स्थानहरूलाई व्यवस्थित गर्न सकेको खण्डमा निश्चित रुपले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू बढ्न गई थप आर्थिक अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने देखिन्छ ।

गाउँपालिका तथा नेपालमै बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका इच्छुक युवाहरूलाई सिपमुलक तालिम प्रदान गरी एकीकृतरुपले बैदेशिक रोजगारमा पठाउने व्यवस्था भएमा गाउँपालिको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठुलो योगदान पुर्‍याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरुलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

गाउँपालिकाक्षेत्र भित्र रहेका खोलाहरुबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत पानी सिंचाई गरी व्यावसायीक रुपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।

स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुबिधा लिनुका साथै समग्र गाउँपालिकाको सुन्दरतामा समेत बृद्धि हुन्छ ।

तरकारी, पशुपालन तथा अन्य कृषि उत्पादनको बजारको उचित व्यवस्था गर्नु र परम्परागत कृषिलाई आधुनिक प्रविधियुक्त तथा ब्यवसायिक कृषि प्रणालीले विस्थापित गराउन सके कृषि उत्पादनमा वृद्धि हुन गई कृषकहरूको समग्र जीवनस्तरमा सकारात्मक परिवर्तन आउने हुँदा समग्र गाउँको विकासमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाक्षेत्रमा औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी बृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरु रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।

सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरु यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले गाउँपालिकाको विकासमा साझेदारी हुन सक्ने देखिन्छ ।

जिल्लाको महत्वपूर्ण धार्मिक स्थल यस गाउँपालिकामा रहेकोले यस क्षेत्रलाई केवुलकारको निर्माण गरी आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटक भित्रयाई गाउँपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धि हुने सम्भावना देखिन्छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरुको वृद्धि भैरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

२.९ गाउँपालिकाको अवसर र सम्भावनाहरु :

यस गाउँपालिकाको सामाजिक तथा भौतिक विकासका लागि विद्यमान अवसर तथा संभावनाहरुलाई निम्न बुँदामा संक्षेपीकरण गर्न सकिन्छ ।

- वन, उर्बर कृषि जमिन, खोला, सम्म भौगलिक अवस्था र जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक सम्पदाको यथेष्ट उपलब्धता देखिन्छ ।
- शिक्षित मानविय श्रोतमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ ।
- युवा जनसमुदायको बाहुल्यता देखिन्छ ।
- कृषि पेशामा युवाहरुको संलग्नताको लागी युवाहरुलाई तालिम सेमिनारको व्यवस्था गर्ने ।
- राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीसंग आवद्ध भएको छ ।
- शिक्षा केन्द्रहरुको संचालनको व्यवस्था
- पर्यटन क्षेत्रको विकास

२.१० गाउँपालिकाको समस्या र चुनौतीहरु :

यस गाउँपालिकाको सामाजिक तथा भौतिक विकासका लागि विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरुलाई निम्न बुँदामा संक्षेपीकरण गर्न सकिन्छ ।

- जनसहभागितामा कमि ।
- गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगधन्दा, कलकारखाना नहुनु ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा खानेपानी तथा सार्वजनिक चर्पीको अझै पनि उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका धेरै सडकहरु कच्ची तथा कम गुणस्तरको हुनु ।
- कृषियोग्य भूमि भएतापनि आधुनिक कृषि प्रणाली अपनाउन नसक्नु तथा व्यवसायिक खेतीको विकास हुन नसक्नु ।

- ❖ नेपाल सरकारले तोके वमोजिमको कर संकलन गर्न नसकिनु ।
- ❖ आयश्रोतको कमीले गाउँपालिकाको स्तरीय विकास प्रकृयामा समस्या उत्पन्न हुनु ।
- ❖ आकासे पानीमा निर्भर सिंचाई , परम्परागत कृषि प्रणाली ।
- ❖ वर्षेनी खहरे खोलाका आसपासका कृषि भूमिको कटानको समस्या, कृषि योग्य भूमि खण्डिकृत हुदै प्रयोग बिहीन हुनु ।

२.११ गाउँपालिकाको अन्तर गाउँ / नगर सम्बन्ध :

कुनै पनि नगरपालिका तथा गाउंपालिकाको अर्को नगरपालिका अथवा गाउँपालिकाका बिच कुनै न कुनै रुपमा एक आपसमा सम्बन्ध रहेको हुन्छ । सम्बन्धको प्रकृति र दुरी गाउंपालिकाहरू बिच फरक-फरक हुन सक्छ । मानव विकासको निम्ति विभिन्न स्थानहरूमा आवत जावत गर्नु पर्ने, उपलब्ध स्रोत र साधनको परिचालन गर्ने क्रममा एक गाउँपालिकाले अर्को गाउँपालिकामा निर्भर रहनु पर्ने हुन्छ । ती अन्तरनिर्भताका मुख्य क्षेत्रहरू धार्मिक, यातायात, बसाईसराई, कृषि तथा पशु उपज, वन पैदावार, पर्यटन, रोजगारी, प्राकृतिक स्रोत उपयोग एवं व्यवस्थापन, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि हुन् । यस गाउँपालिकामा भएका विविध खाले सुविधा शिक्षा , स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता सेवा प्राप्त गर्न अन्य गाउँपालिका तथा नगरपालिकावाट आउने गरेको देखिन्छ । अन्य पहाडी/तराई क्षेत्रबाट कृर्षि र वनजन्य उत्पादनहरू यस गाउँमा भित्रिने गर्दछन र यहाँको विभिन्न घरेलु उद्योगबाट उत्पादित वस्तु तथा विभिन्न सेवाहरू अन्य गाउँपालिका/नगरपालिका सम्म निर्यात गर्ने गरेको पाइन्छ जसले गर्दा यहाँका स्थानीय बासिन्दाको आयस्तरमा बृद्धि हुन पुगेको छ साथै धार्मिक सम्वन्ध पनि रहेको पाईन्छ । यी विविध कारणले अन्तर गाउँपालिका/नगरपालिका सम्बन्ध अझ बढी सुदृढ भएको देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको छिमेकी नगरपालिका, गाउँपालिका तथा जिल्ला समन्वय समिति जस्ता सरकारी निकायहरुसँग राम्रो सम्बन्ध रहेको छ । फलतः यस क्षेत्रको विकासात्मक कृयाकलापको सञ्चालनमा समन्वय गर्ने गरिएको छ । त्यसैगरी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थासँग समेत राम्रो सम्वन्ध रहेको छ ।

२.१२ मुख्य नदी तथा ताल तलैयाहरु :

यस गाउँपालिकामा खासै ठुला नदी नभएतापनि लमखेती गाड, सकायल गाड, कोराल गाड, रुमायल गाड, रेल गाड लगायत साना साना खोलाहरु रहेका छन । ति मध्ये रेल गाड वाट १ वटा लघु जलविद्युत उत्पादन र अन्य खोलाहरुवाट खानेपानी तथा सिंचाईको लागि पानी प्रयोग भएको देखिन्छ । मानव वस्तीको क्रमिक विकास र जलवायु परिवर्तन तथा विश्व तापमान वृद्धी साथै पशुहरूको अत्यधिक चरीचरन र उपयोगले प्राकृतिक तालतलैयाहरू भू-क्षय भई पुरिने र सुक्ने क्रम जारी छ । यस गाउँपालिकामा रहेका नडरी ताल, गन्याप ताल संरक्षणको पर्खाईमा रहेका र यस्ता प्राकृतिक तालतलैयाहरूको पुनरुद्धार गरी जल पर्यावरणीय प्रणालीको संरक्षण र सन्तुलन कायम राख्न सके यो क्षेत्रलाई विकसित बनाउन सकिन्छ ।

नक्सा नं. ५ : गाउँपालिकाको नदि संञ्जाल भएको नक्सा

River Map of Ganyapdhura Rural Municipality

Dadeldhura, Nepal

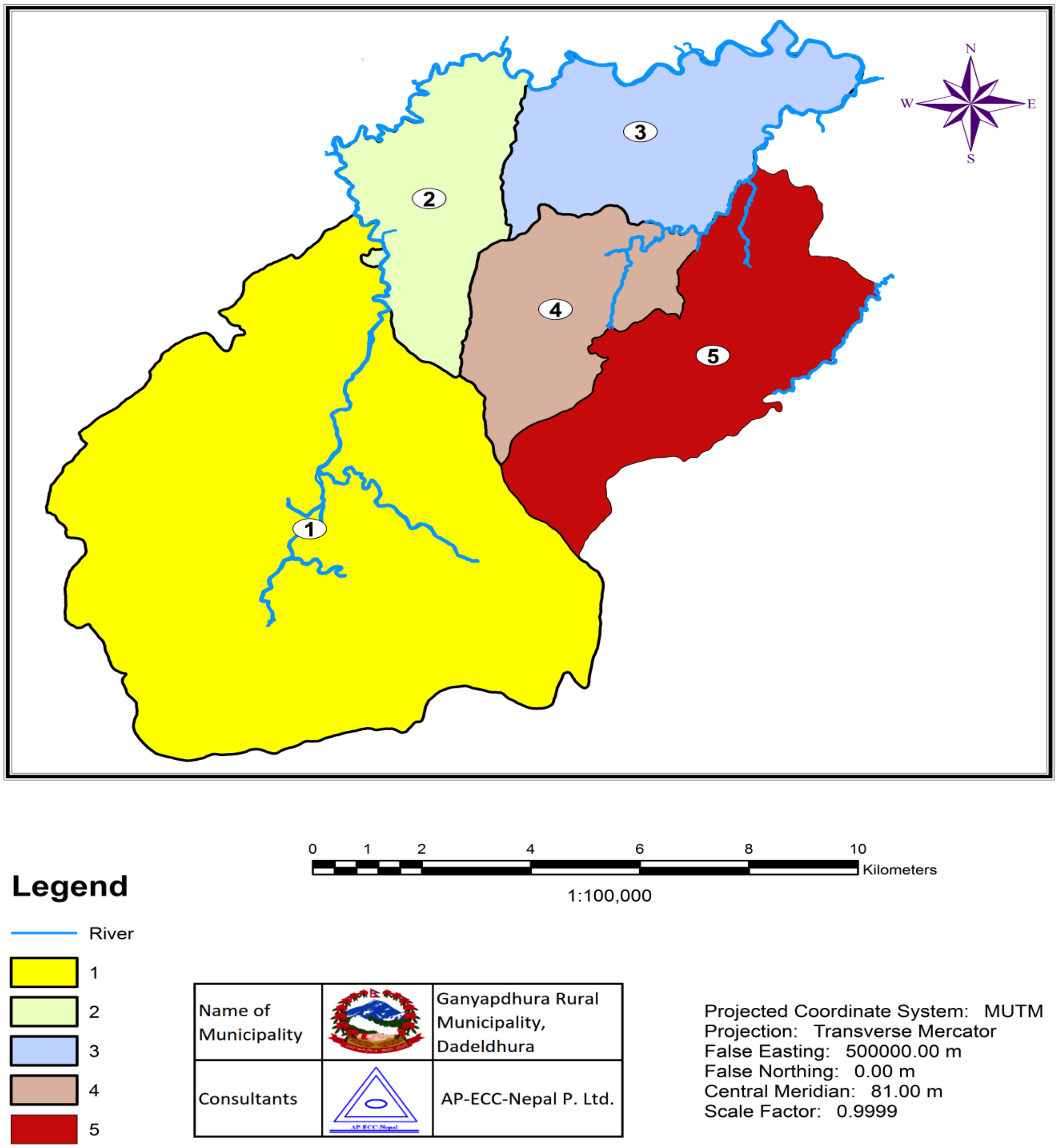

२.१३ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरु :

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल विश्व पर्यटन मानचित्रमा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रुपमा सुपरिचित छ । विज्ञान, प्रविधि र सञ्चार प्रणालीमा भएको अभूतपूर्व विकासले समस्त विश्व नै एउटा गाउँको रुपमा परिणत हुँदै गइरहेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यस्ता राष्ट्रिय सम्पदालाई विश्व सामु प्रस्तुत गर्दै विश्व पर्यटन बजारलाई आकर्षित गरी अत्यधिक लाभ लिन सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । पर्यटन व्यवसाय आफैंमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासको प्रमुख आधार भएकोले यस व्यवसायको विविधीकरण र विस्तारद्वारा आम नागरिकको जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरी जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु अपरिहार्य भएको छ । यस प्रयोजनार्थ एकातर्फ नेपालका यी विविध सम्पदाको समुचित संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु अत्यावश्यक भएको छ भने अर्को तर्फ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सेवा,आन्तरिक हवाई सेवा लगायत पर्यटन सेवासँग सम्बद्ध सबै प्रकारका पूर्वाधार विकास गर्दै पर्यटन सेवा उद्योगको संख्यात्मक एवं गुणात्मक वृद्धि गर्नु आवश्यक छ। यस गाउँपालिकाको नङरी ताल, गन्याप ताल जस्ता धार्मिक महत्वका स्थलहरु र घण्टेश्वर जाँत, शिखर जाँत, मष्टा जाँत ,कलारी जाँत ,बडाल जाँत ,कुलेडी जाँत ,दुर्गा देवी जाँत (चौका जाँत), असिग्राम जाँत, कैलपाल जाँत, लाटाबण्डाली जाँत, लाटानडरी जाँत, भागेश्वर जाँत, लेटी गन्याप जाँत, भुमिदेउली जाँत, र अन्य धेरै मन्दिरहरुमा लाग्ने जाँत तथा विभिन्न मठ मन्दिरहरुको संरक्षण, सम्वर्द्धन र प्रचार प्रसार गरि आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटकहरु आकर्षित गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ। यस गाउँपालिकाको ५ वटै वार्डहरुमा रहेका ऐतिहासिक ढुङ्गेधारा पनि पर्यटनका लागि आर्कषण हुन सक्ने देखिन्छ ।

नक्सा नं. ६ : गाउँपालिकाको धार्मिक स्थल भएको नक्सा :

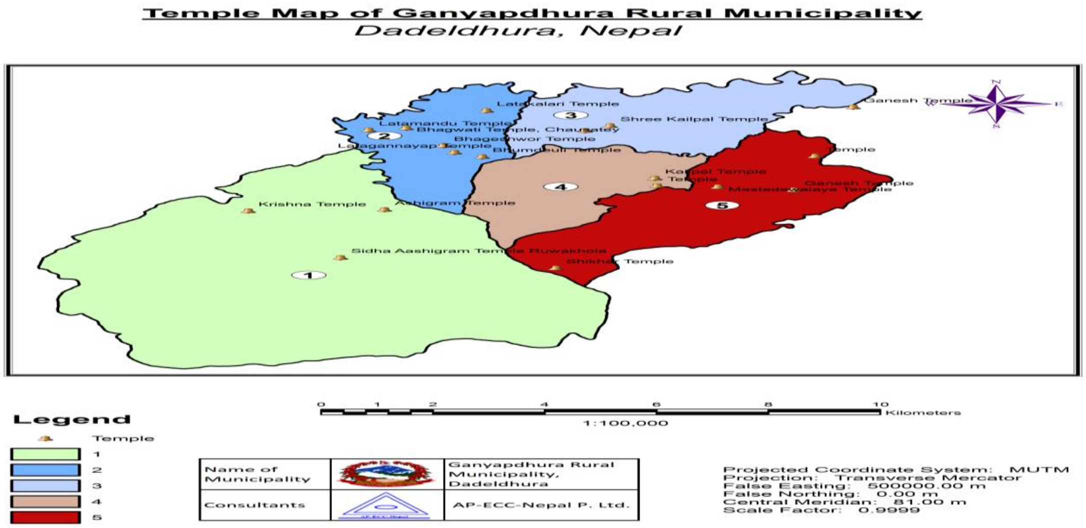

२.१४ मुख्य चाडपर्वहरु :

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । यस गाउँमा झण्डै शत प्रतिशत (९९.१६ प्रतिशत) मानिसले अवलम्बन गरेको धर्म हिन्दु हो । बौद्ध, धर्म मान्ने मानिसहरू ०.८४ रहेका छन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरु छन् । जसमा नयाँ वर्ष-बिसु , गौरा, बुन्ढुनी पर्व, बडादशैं, तिहार, बडाल जाँत, कैलपालमाण्डौं जाँत,घण्टेश्वर जाँत, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका तिज, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, फागु-होली, चैते दशैं, साउने/माघे संक्रान्ति, कर्कट संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, कुशे औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी/हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), बालाचतुर्दशी,कोजाग्रत पूर्णिमा, श्रीस्वस्थानी पूर्णिमा, सोह्रश्राद्ध,बुद्धजयन्ती आदि चाडपर्वहरु रहेका छन् ।

२.१५ सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य :

विद्यमान सबै कला, सँस्कृतिको अध्ययन र संरक्षणको अभावका कारण कतिपय कला, सँस्कृति, परम्परा अमूर्त र लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् । गाउँपालिकाको सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले धनी गाउँपालिकाका रुपमा रहेको छ । गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका जातजाति, र भाषाभाषी बोल्ने परिवारहरुको बसोबास रहेको छ । सांस्कृतिक महत्वका सम्पदाहरु जात्रा विशेष पर्वहरु कलारी जाँत, लाटागन्याप जाँत, दुर्गा देवी जाँत , अषाडी जाँत ,कुलेडी जाँत, बडाल जाँत, मष्टा जाँत , शिवरात्री, गौरा, विषु मेला आदी मेला र जात्राहरु हुने गर्दछन । विभिन्न किसिमका कला र सँस्कृतिहरु प्रचलनमा रहेका छन् जसलाई तालिकामा उल्लेख गरिएको छ

तालिका नं २ :सांस्कृतिक महत्वका सम्पदाहरु :

जात्रा	महिना	विशेष पर्वहरु	महिना	मेला	महिना
अषाडी जाँत	अषाढ	विसु पर्व	वैशाख	विसु	वैशाख
शिखर जाँत	भाद्र	दसरा	जेठ	गहनान	माघ
घन्टेश्वर जाँत	भाद्र	साउने सक्रान्ति	साउन	शिवरात्री	फाल्गुन
असिग्राम जाँत	भाद्र	गौरा	भाद्र		
लाटामाण्डौ जाँत	कार्तिक	तिज	भाद्र		

दुर्गादेवी जाँत	कार्तिक	जनैपुर्णिमा /रक्षा वन्धन	भाद्र		
वडाल जाँत	कार्तिक	दशै	असोज		
कैलपाल जाँत	कार्तिक	तिहार	कार्तिक		
कलारी जाँत	कार्तिक	दिपावली	कार्तिक		
लाटागन्याप जाँत	मंसिर	मकरसंक्रान्ती	माघ		
कुलोडी जाँत	मंसिर	पञ्चमी	फाल्गुन		
मस्टा जाँत	मंसिर	होली	फाल्गुन		
		राम नवमी	चैत्र		

श्रोतः फिल्ड सर्वेक्षण,धामी,मुखिया र समाजका अगुवा सँगको अन्तरवार्ता

खण्ड ३ : जनसाङ्ख्खिक विवरण :

३.१ जनसंख्याको विवरण :

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या विकासको साधन र साध्य दुवैको रुपमा रहेको हुन्छ । विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरुको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरुको अध्ययन र विश्लेषण आवश्यक हुन्छ । नेपालमा गाउँपालिका स्तरमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिका स्तरमा घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ । यहाँ घरधुरी सर्वेक्षण वाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरुको विश्लेषण गरिएको छ ।

घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५ अनुसार गाउँपालिकाको जनसंख्या १८,३९३ रहेको छ जस मध्ये पुरुष ९४८९ (५१.६० प्रतिशत र महिला ८९०४ (४८.४०) प्रतिशत रहेका छन् । प्रति वर्ग किलोमिटरमा जनघनत्व १३५.३१ जना रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण २०७५ अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये ९.३६ प्रतिशत ० देखि ४ वर्ष उमेर समूहका, १०.२२ प्रतिशत ५ देखी ९ वर्ष उमेर समुहका ,११.६० प्रतिशत १० देखी १४ वर्ष उमेर समुहका ,१०.४४ प्रतिशत १५ देखी १९ वर्ष उमेर समुहका , १०.९६ प्रतिशत २० देखी २४ वर्ष उमेर समुहका , ८.८८ प्रतिशत २५ देखी २९ वर्ष उमेर समुहका ,७.४३ प्रतिशत ३० देखी ३४ वर्ष उमेर समुहका ,६.५९ प्रतिशत ३५ देखी ३९ वर्ष उमेर समुहका , ५.६९ प्रतिशत ४० देखी ४६ वर्ष उमेर समुहका ,४.२७ प्रतिशत ४५ देखी ४९ वर्ष उमेर समुहका , ३.५८ प्रतिशत ५० देखी ५४ वर्ष उमेर समुहका ,३.३१ प्रतिशत ५५ देखी ५९ वर्ष उमेर समुहका २.८१ प्रतिशत ६० देखी ६४ वर्ष उमेर समुहका २.३३ प्रतिशत ६५ देखी ६९ वर्ष उमेर समुहका ,२.५३ प्रतिशत ७० भन्दा माथी उमेर समुहका रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ३ : जनसंख्याको विवरण :

विवरण	
जम्मा जनसंख्या	१८३९३
	९४८९

पुरुष	
महिला	८९०४
जम्मा घरधुरी	३२१८
औषत परिवार आकार	५.७१
५ वर्ष र सोभन्दा माथिको साक्षरता दर	९३ प्रतिशत
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	१३५.३१

नक्सा नं. ७ : गाउँपालिकाको जनसंख्या भएको नक्सा

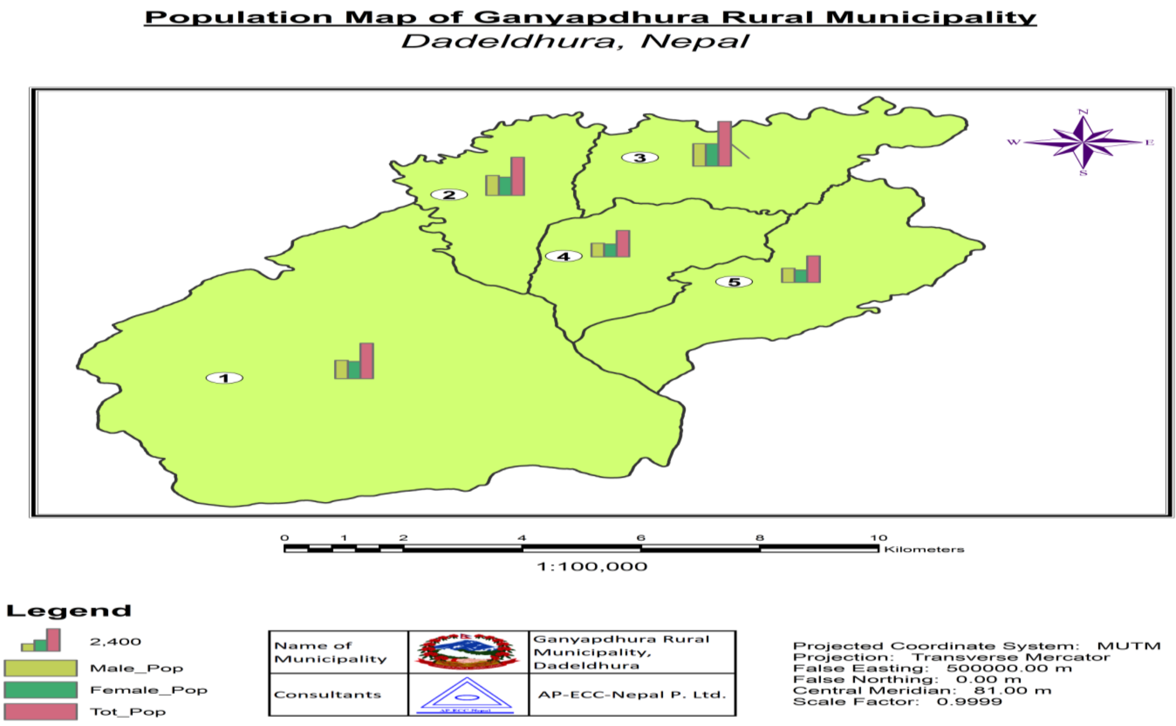

३.२ वडा अनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण :

यस गाउँपालिकाका ५ वडाहरुमा जनसंख्याको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडामा वडा नं ३ रहेको छ । जसमा जम्मा जनसंख्या ४,८०५ (पुरुष २,४०९ जना र महिला २,३९६ जना) रहेको छ । यस वडाको औसत परिवार आकार ५.४२ र घरधुरी संख्या ८८५ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडामा वडा नं. ४ रहेको छ , जसको जनसंख्या २,८२६ (पुरुष १,४५८ जना र महिला १,३६८ जना) रहेको छ भने घरधुरी संख्या ४८६ र औसत परिवार संख्या ५.८१ रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं.४ : वडाअनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण :

वडा नं.	घर परिवार संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	क्षेत्रफल वर्ग कि.मी.	जनघनत्व	मुख्य वस्तीहरु
१	६२२	१९६१	१८४५	३८०६	७०.९५	५३.६४	भत्काडा,चिरा ,मतकट्टे,जर्मना,मटेला
२	७६१	२१३८	१९५८	४०९६	१३.२७	३०८.६६	चम्साल,वडाल,कोरगाउ,कुजाकोट
३	८८५	२४०९	२३९६	४८०५	१६.७६	२८६.६९	सकायल,गुयलखेत,गौलीगाउ,डिल
४	४८६	१४५८	१३६८	२८२६	१३.३	२१२.४८	रुमायल ,जैसेरा , मेड्डी,कुलेडी
५	४९१	१५२३	१३३७	२८६०	२१.६५	१३२.१०	रेल ,मोई,कोराल खोला ,गनेडा कापडीगाउ,ओखलबाटा
जम्मा	**३२१८**	**९४८९**	**८९०४**	**१८३९३**	**१३५.९३**	**१३५.३१**	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण २०७५

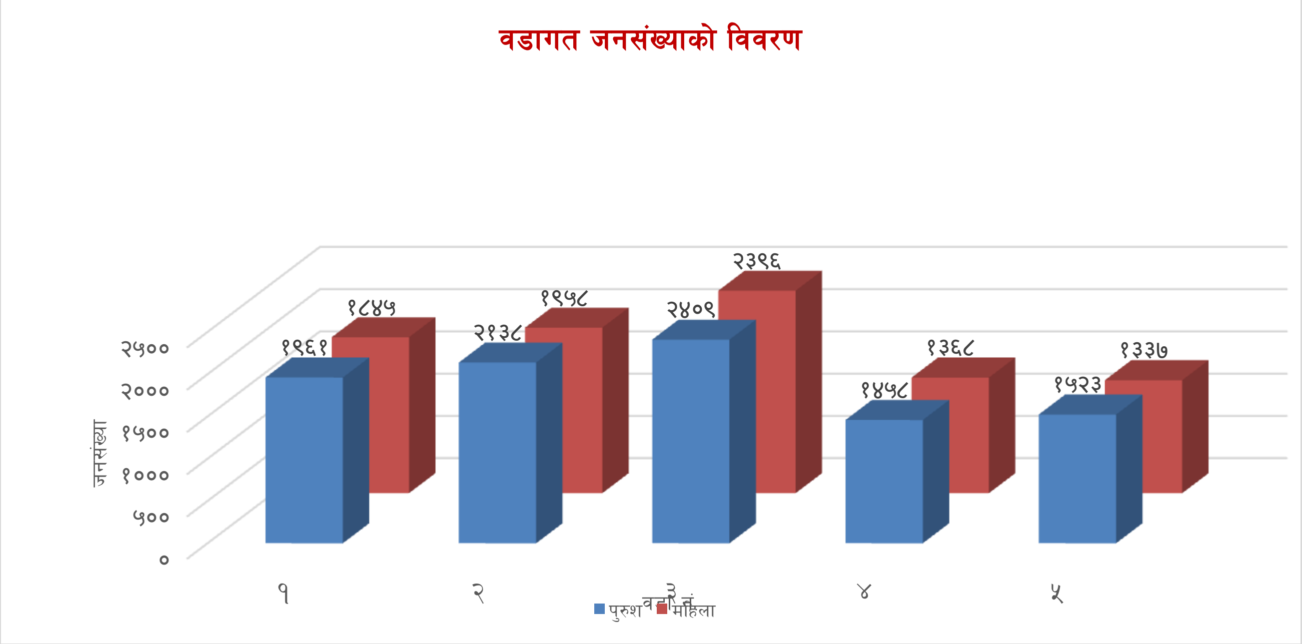

नक्सा नं. ८ : गाउँपालिकाको वडागत क्षेत्रफल भएको नक्सा

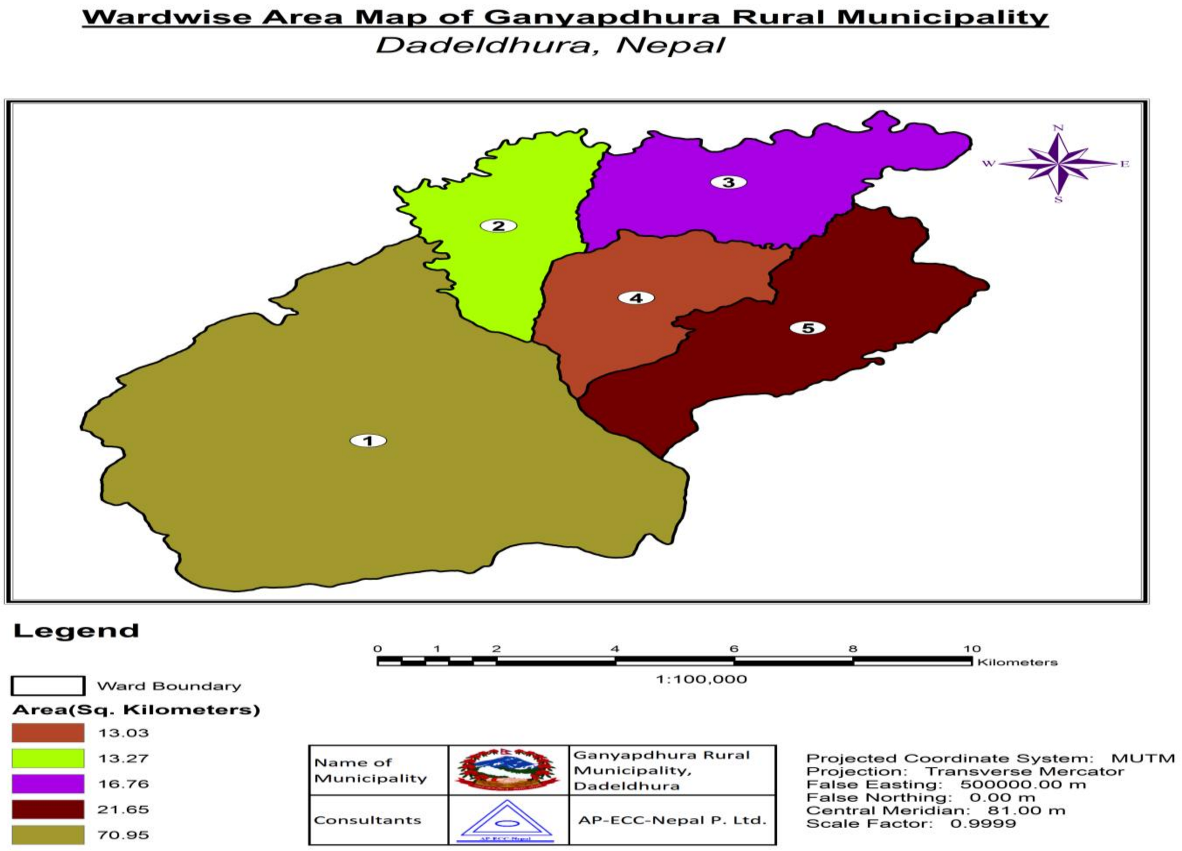

नक्सा नं. ९ : गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्या भएको नक्सा

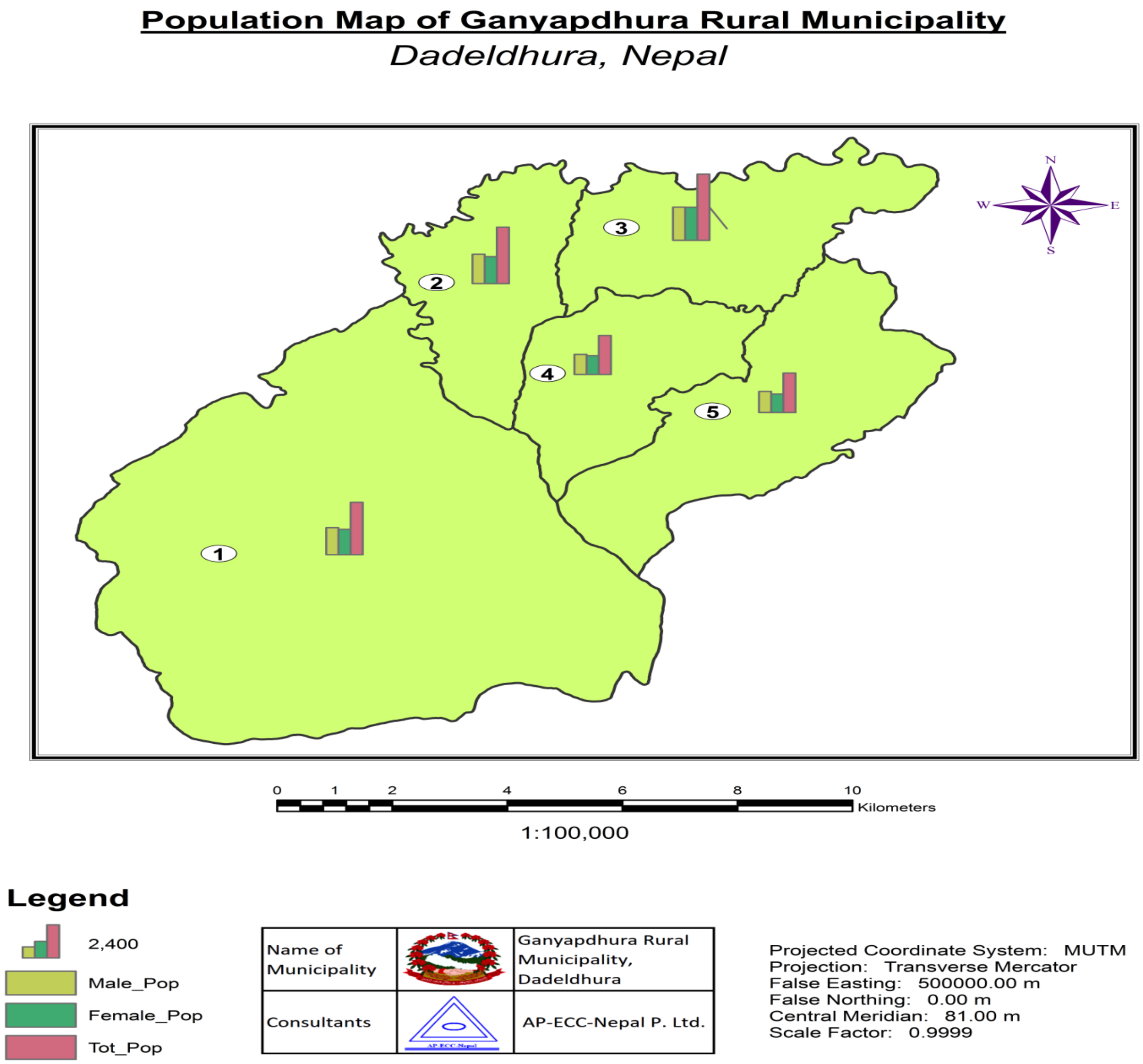

नक्सा नं. १० : गाउँपालिकाको वडागत घरधुरी भएको नक्सा

Household Map of Ganyapdhura Rural Municipality

Dadeldhura, Nepal

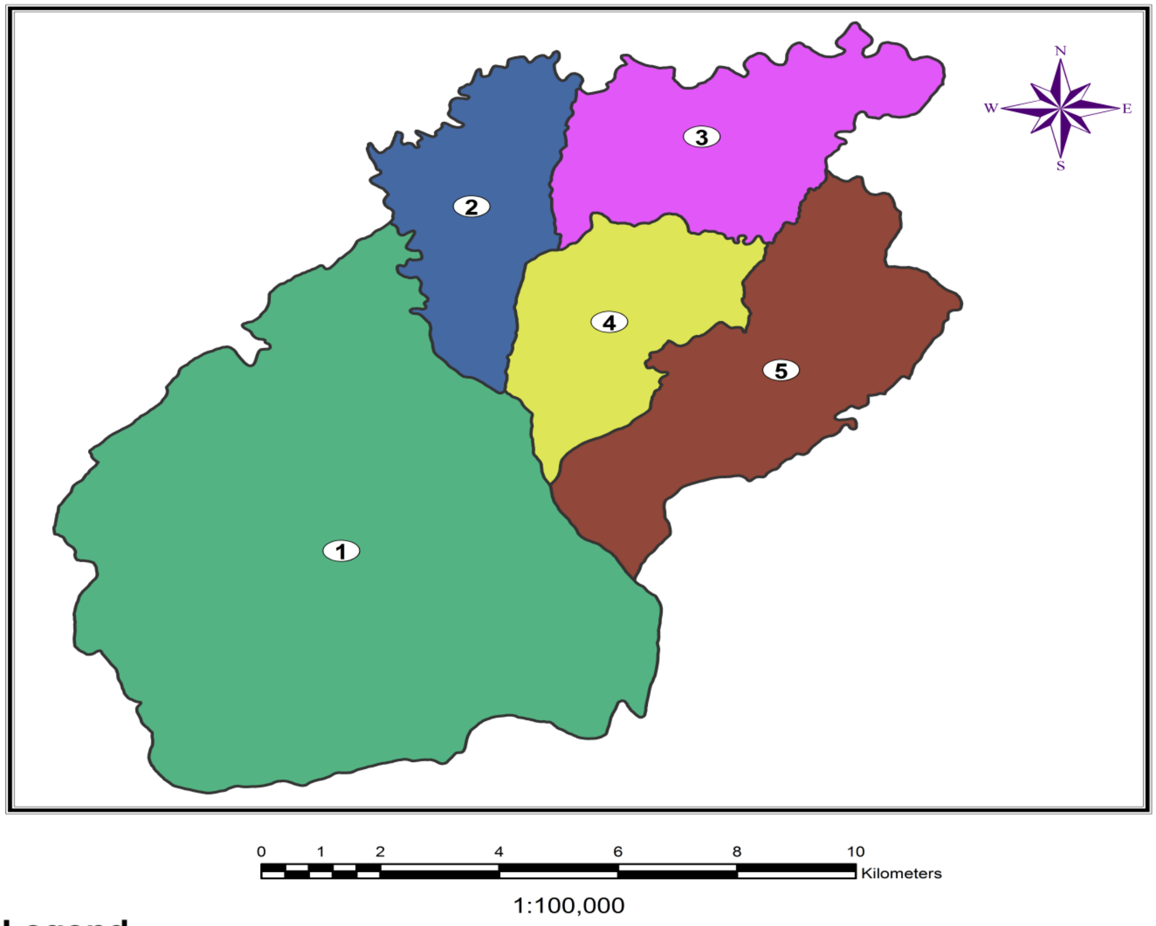

Legend

Total Number of Household

- 486
- 491
- 622
- 761
- 858

Name of Municipality		Ganyapdhura Rural Municipality, Dadeldhura
Consultants		AP-ECC-Nepal P. Ltd.

Projected Coordinate System: MUTM
Projection: Transverse Mercator
False Easting: 500000.00 m
False Northing: 0.00 m
Central Meridian: 81.00 m
Scale Factor: 0.9999

३.३ : १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण :

कुनै पनि देशले विवाहका लागि कानूनमै न्यूनतम उमेर तोकेको हुन्छ । उक्त उमेर नपुग्दै गरिएको विवाहलाई बालविवाहको रुपमा तथा कम उमेरमा गरेको विवाहको रुपमा लिने गरिन्छ । नेपालको मुलुकी अपराध (संहिता) २०७५ ले विवाह गर्दा महिला र पुरुषको उमेर वीस वर्ष नपुगी विवाहवारी गर्न नहुने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । वर्तमान समयमा शिक्षाको प्रचारप्रसारका कारणले गर्दा व्यक्तिहरूमा विस्तारै चेतनामा अभिबृद्धि हुँदै आएको कारण वालविवाहको चलन घट्दै गइरहेको पाइन्छ । तापनि अझै केही स्थानहरुमा गलत सामाजिक परम्परा र मूल्य मान्यताका कारण नाबालक अवस्थामै विवाह गरिदिने चलन रहेको देखिन्छ । साथै पछिल्लो समयमा इन्टरनेट, टेलिभिजन र मोवाइलमा बालबालिकाको पहूँच बृद्धि भई दुरुपयोग बढेर आफुखुसी वालविवाह गरेका घटनाहरू पनि सुन्नमा आउन थालेका छन् ।

राष्ट्रिय जनसाङ्खिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षणका अनुसार बाल विवाह गर्ने क्रममा १५ देखि १९ वर्षका किशोरीको प्रतिशत तुलनात्मक रुपमा बढ्दै गएको देखिन्छ । प्लान नेपाल लगायत अन्य संस्थाहरू मिलेर गरेको अध्ययन प्रतिवेदन सन् २०१२ अनुसार २६.७ प्रतिशत किशोरीहरू र ५.८ प्रतिशत किशोरहरूले बाल विवाह गरेको देखिन्छ । जुन २०६८ को जनसाङ्खिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण भन्दा घट्दो क्रममा देखिन्छ ।

तालिका नं. ५ : उमेर समूह अनुसार १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण :

लिंग	जम्मा	उमेर समुह		
		१५-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३० र सो भन्दा माथी
पुरुष	५१४४	२४४४	२६५५	४५
महिला	४६८४	३४३२	१२४०	१२
जम्मा	९८२८	५८७६	३८९५	५७

स्रोत: घरधुरी सर्वेक्षण

यस गाउँपालिकामा १५ देखी १९ वर्षमा विहे गर्ने महिला ३४३२ पुरुष २४४४ छन भने २० देखी २९ वर्षमा विहे गर्ने महिला १२४० र पुरुष २६५५ र ३० वर्ष भन्दा माथी विहे गर्ने पुरुष ४५ र महिला १२ रहेको पाईयो । जुन तथ्याङ्कले यस गाउँपालिकामा अझै पनि वालविवाहको समस्या रहेको पुष्टि गर्दछ ।

३.४ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण :

तालिका नं.६ : उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण :

उमेर समूह	जम्मा	प्रतिशत	कैफियत
०-४	१७२२	९.३६	
५-९	१८८०	१०.२२	
१०-१४	२१३५	११.६०	
१५-१९	१९२१	१०.४४	
२०-२४	२०१७	१०.९६	
२५-२९	१६३५	८.८८	
३०-३४	१३६८	७.४३	
३५-३९	१२१३	६.५९	
४०-४४	१०४८	५.६९	
४५-४९	७८६	४.२७	
५०-५४	६६०	३.५८	
५५-५९	६०९	३.३१	
६०-६४	५०३	२.८१	
६५-६९	४२९	२.३३	
७० भन्दा माथी	४६७	२.५३	
जम्मा	१८३९३	१००	

स्रोत :घरधुरी सर्वेक्षण

यस गाउँपालिकामा घरधुरी सर्वेक्षण २०७५ अनुसार ०-१४ वर्ष उमेर समूहको संख्या ५७३७ (३१.१९ प्रतिशत) रहेको छ, १५-४५ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या ९,२०२ (५०.०२ प्रतिशत) छ, काम गर्ने उमेरसमूह १५ देखि ५९ वर्षसम्मको जनसंख्या ११२५७ (६१.२० प्रतिशत) रहेको छ । तथ्याङ्कले गाउँपालिकामा मानव स्रोतको प्रशस्त मात्रामा सम्भावना रहेको तथ्यलाई देखाउँछ । साथै बालबालिकाको संख्या पनि उच्च हुनुले आउँदा दिनहरूमा पनि यस गाउँपालिकामा मानव स्रोतको कमी नहुने देखाउँछ। जसको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा देखाइएको छ।

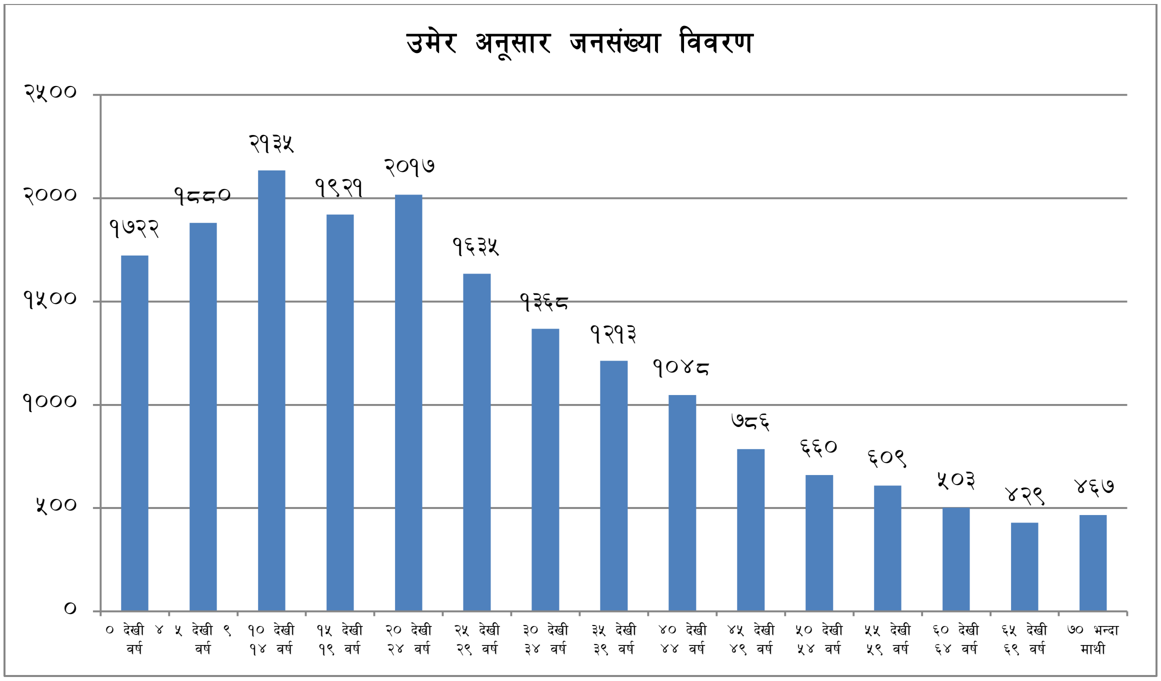

३.५ जातजाति समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण :

यस गाउँपालिकामा सामाजिक संरचनाको दृष्टिकोणबाट विविधता रहेको पाईन्छ । घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार गन्यापधुरामा कुल १५ किसिमका जातजातिको बसोबास रहेको पाईन्छ भने २ किसिमका मातृ भाषाभाषिहरुको वसोवास देखिन्छ । यसरी डडेल्धुरा जिल्लामा अवस्थित यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाति, समूहअनुसार जनसंख्याको अवस्थालाई हेर्दा सबैभन्दा बढी क्षेत्री जाती छन भने सवैभन्दा कम मगर जाती रहेका छन । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं.६ : उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण :

वडा नं. १	जातियता	प्रतिशत
१	क्षेत्री	५१.४४
२	ब्रामण	२४.५९
३	नेवार	०
४	सार्की,कामी	१८.१६
५	दमाई	३.२१
६	कुमाल	०
७	गुरुङ्ग	०
८	मगर	०
९	राई लिम्वु शेर्पा	०

१०	थारु	०
११	घर्ती	०
१२	अन्य (जनजाति समेत)	२.६

वडा नं. २	जातियता	प्रतिशत
१	क्षेत्री	७०.६९
२	ब्रामण	१३.७६
३	नेवार	०
४	सार्की,कामी,भुल	१०.८८
५	दमाई	३.९७
६	कुमाल	०
७	गुरुङ्ग	०
८	मगर	०
९	राई लिम्वु	०
१०	थारु	०
११	घर्ती	०
१२	अन्य	१०.६६

वडा नं. ३	जातियता	प्रतिशत
१	क्षेत्री	६४.३७
२	ब्रामण	०.५८
३	नेवार	०
४	सार्की,कामी,भुल	२५.४९
५	दमाई	५.६६
६	कुमाल	०
७	गुरुङ्ग	०
८	मगर	०
९	राई लिम्वु	०
१०	थारु	०
११	घर्ती	०.४५

१२	अन्य	३.७६

वडा नं. ४	जातियता	प्रतिशत
१	क्षेत्री	३२
२	ब्रामण	२३
३	नेवार	०
४	सार्की,कामी,भुल	२३
५	दमाई	१५
६	कुमाल	२
७	गुरुङ्ग	०
८	मगर	०
९	राई लिम्वु	०
१०	थारु	०
११	घर्ती	०
१२	अन्य	०

वडा नं. ५	जातियता	प्रतिशत
१	क्षेत्री	३५.४८
२	ब्रामण	३२.३४
३	नेवार	०
४	सार्की,कामी,भुल	७.४८
५	दमाई	६.५७
६	कुमाल	०
७	गुरुङ्ग	०
८	मगर	०
९	राई लिम्वु	०
१०	थारु	०
११	घर्ती	०
१२	अन्य (जनजाति समेत)	१८.११

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

३.६ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण :

यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूले बोल्ने विभिन्न मातृभाषाहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ। मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा यस गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी डोटेली भाषा बोल्नेहरुको संख्या अर्थात (९८.३३ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। दोस्रोमा तमु भाषा (२.४१ प्रतिशत) र मैथली भाषा वोल्ने (०.२६ प्रतिशत) रहेको पाइन्छ। सबै आ-आफ्ना मातृभाषा बोल्नेहरूले समेत सरकारी भाषाको रुपमा नेपाली भाषालाई राम्ररी बोल्ने र बुझ्ने गरेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ।

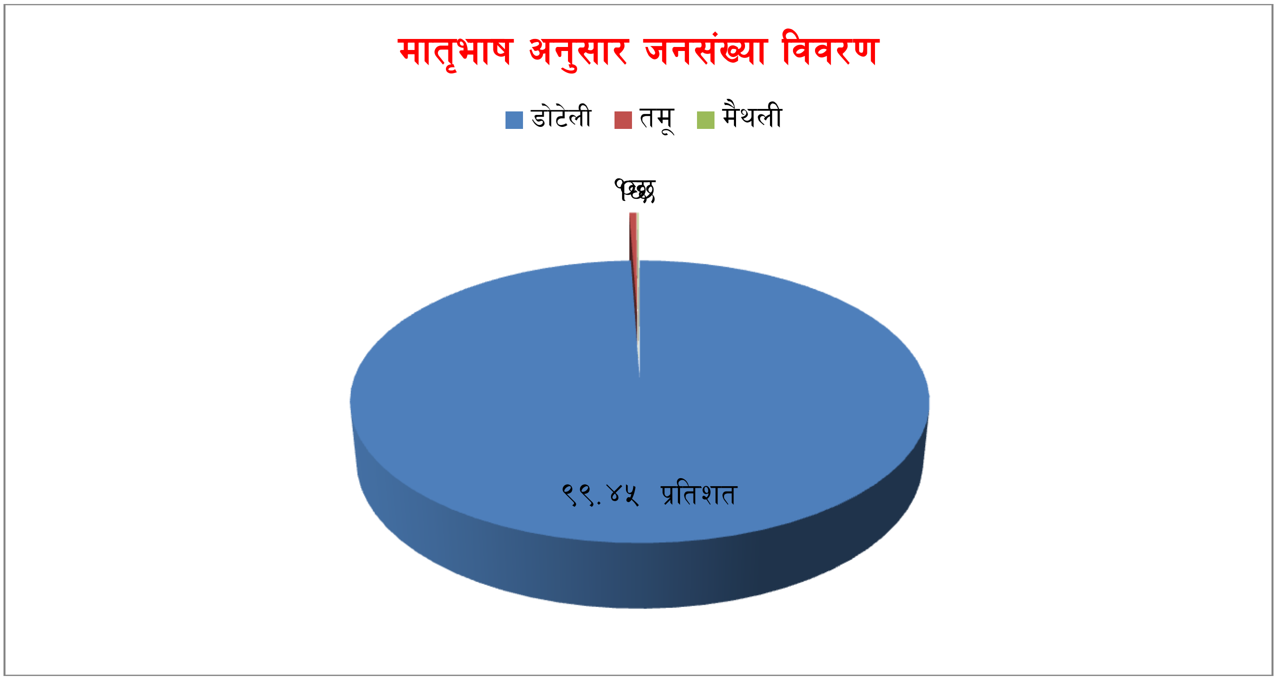

क) आदिवासी

आदिवासी/जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८ अनुसार आदिवासी जनजाती भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएका ५८ जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ। यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या १८३९३ मध्ये ०.५९ प्रतिशत (११० जना) जनसंख्या आदिवासी (मगर, कुमाल, आदि) रहेको छ। मुख्यत : कृषि पेशामा संलग्न यी समुदायमा साक्षरता प्रतिशत तुलनात्मक रुपमा न्यून रहेको छ। एकातर्फ बाल विवाह, बच्चा जन्मनु पूर्व नै मगनी गर्ने विवाह, गुरुवा (धामी, झाक्री) प्रथा जस्ता सामाजिक प्रथाहरू यस समुदायमा हालसम्म आंशिक रुपमा भएपनि कायमै रहेको पाइन्छ भने अर्कातर्फ यी जनजातीहरुको आफ्नो मौलिक संस्कृतिलाई आधुनिकाको प्रभावको बीच बचाई राखेको पाइन्छ। यी समुदायद्वारा गाउँपालिकाको मौलिक संस्कृतिलाई जिवन्त राख्न सहयोग पुगेको छ।

गाउँपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष पहल गर्नु पर्ने अवस्था देखिन्छ। यस समुदाय माथि विशेष ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ।

ख) सिमान्तकृत तथा उत्पीडित समुदाय :

नेपालको संविधान (२०७२) को भाग ३४ को धारा ३०६ को (ड) मा सिमान्तकृत जनसंख्या भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रुपले पछाडि पारेका, विभेद र उत्पीडित तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुबिधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघिय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिका समुदाय भनेर परिभाषित गरेको छ । जात जातिको हिसावले गाउँपालिकामा सिमान्तकृत समुदायको वसोवास न्युन रहे पनि यो समुदायले राजनितिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा समेत उपेक्षाको सिकार हुनु परेको छ। यस समुदायका प्रा.वि., नि.मा.वि, र मा.वि.मा अध्ययन छात्र छात्राहरूको संख्या भने तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ । परम्परागत शिल्पको धनी यो समुदायले आफ्नो सिपलाई आर्थिक विपन्नता र सामाजिक उपेक्षाका कारण पनि अघि बढाउन नसकेको पाइन्छ। मुलुकी ऐन २०२० को कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत जातिय छुवाछुतलाई कानूनी अपराधको रुपमा परिभाषित गरिएको ५ दशक भए पनि उत्पीडित र उपेक्षित समुदायले अद्यापि सार्वजनिक स्थल (मन्दिर) हरूमा प्रवेशका लागि स्थानीय निकायहरूसँग मिलेर चरणबद्ध अभियान संचालन गर्नुपर्ने अवस्था कायमै रहेको छ। निजामती सेवा र गैर सरकारी सेवामा पनि यो समुदायको उपस्थिति अत्यन्तै न्यून छ । त्यसै गरी राजनितिक क्षेत्रमा २०४६ साल यता यो समुदायले आफ्ना सामुदायिक संगठनहरू समेत निर्माण गरेको पाइन्छ। राजनितिक नेतृत्वमा भने सीमित व्यक्तिहरू मात्र यस समुदायको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन् । यस समुदायका अधिकांश व्यक्तिहरू अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति कै रुपमा ज्याला, मजदुरी गरेर जीवनयापन गरिरहेको पाइन्छ। गन्यापधुराको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष अभियानको नै थालनी गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ।

ग. धर्म :

धार्मिक दृष्टिकोणले हेर्दा यस गाउँपालिकामा अधिकांश हिन्दु धर्मावलम्बीहरू रहेका छन् । पछिल्लो धरधुरी सर्वेक्षण अनुसार यहाँको कुल जनसंख्या १८३९३ जनाको लगभग ९९.१६ प्रतिशत हिन्दु धर्म मान्ने रहेका छन् र ०.८४ प्रतिशत बौद्ध धर्मावलम्बिय रहेका छन । यस गाउँपालिकाका अधिकांश मानिसहरूले धर्मको रुपमा सनातन हिन्दु धर्मलाई स्वीकारेको देखिन्छ । वेदमूलक आर्य-संस्कृतिका विधि-विधान र धर्म शास्त्र जस्तै रामायण, महाभारत, पूराण आदि ग्रन्थहरूको आधार मानी ती बिषयवस्तुहरूलाई लोकभाषा, लोकलय, लोकधुन, र लोकशैलीमा ढालेर लोकजीवनको सेरोफेरामा तादात्म्य मिलाई आफ्नोपन झल्काउने गरी दोहोरी, लोकगीत आदिको रुपमा विभिन्न विशिष्ट अवसरहरूमा प्रस्तुत गरिन्छ। यो समुदायको विशेष पहिचान नै आफ्नो विशिष्ट भाषिक र सांस्कृतिक मौलिकपना नै हो। गाउँपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरुको बसोबास रहेका हुनाले उनीहरुका आ-आफ्नै चाडपर्वहरु छन् । जस्तै, हिन्दू धर्मावलम्बीहरुले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री,

हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ,होली,चैते दशैं, साउने-माघे सकान्ती, मातातीर्थ औंसी,अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष सोह्रश्राद्ध, कूल-थानी पूजा, ग्रामथान पूजा, बोल बम आदि चाडपर्वहरु मनाउने गर्दछन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरुले बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरु, तिहार आदि मनाउने गरेको पाइएको छ । पहाडी मुलका क्षेत्री, बाहुन, कामी, दमाई आदि पुरुषले कमेज-सुरुवाल, दौरा-सुरुवाल लगाउँछन् आधुनिकताको प्रभावसँगै सबै जातजातिका युवा, युवतीहरु क्रमशः पैन्ट, शर्ट, साडी ब्लाउज, कुर्ता-सलवार नै लगाउन रुचाउँछन् ।

३.७ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको विवरण :

तालिका नं.८ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको विवरण :

वडा नं.	स्वामित्वको विवरण	परिवार संख्या	प्रतिशत	कैफियत
	निजी	३१४७	९७.७९	
	भाडामा	६५	२.०१	
	संस्थागत	०	०	
	अन्य	६	०.१८	
	जम्मा	३२१८	१००	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

तालिकामा गाउँपालिकामा परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको विवरण देखाइएको छ । यस गाउँपालिकामा जम्मा ३२१८ घरधुरीहरु मध्ये आफ्नो स्वामित्वमा रहेको घरधुरी संख्या ३१४७ (९७.७९ प्रतिशत), भाडामा बस्ने घरधुरी संख्या ६५ (२.०१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यस्तै संस्थागत घरधुरी ६(०.१८ प्रतिशत) रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण माथी तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

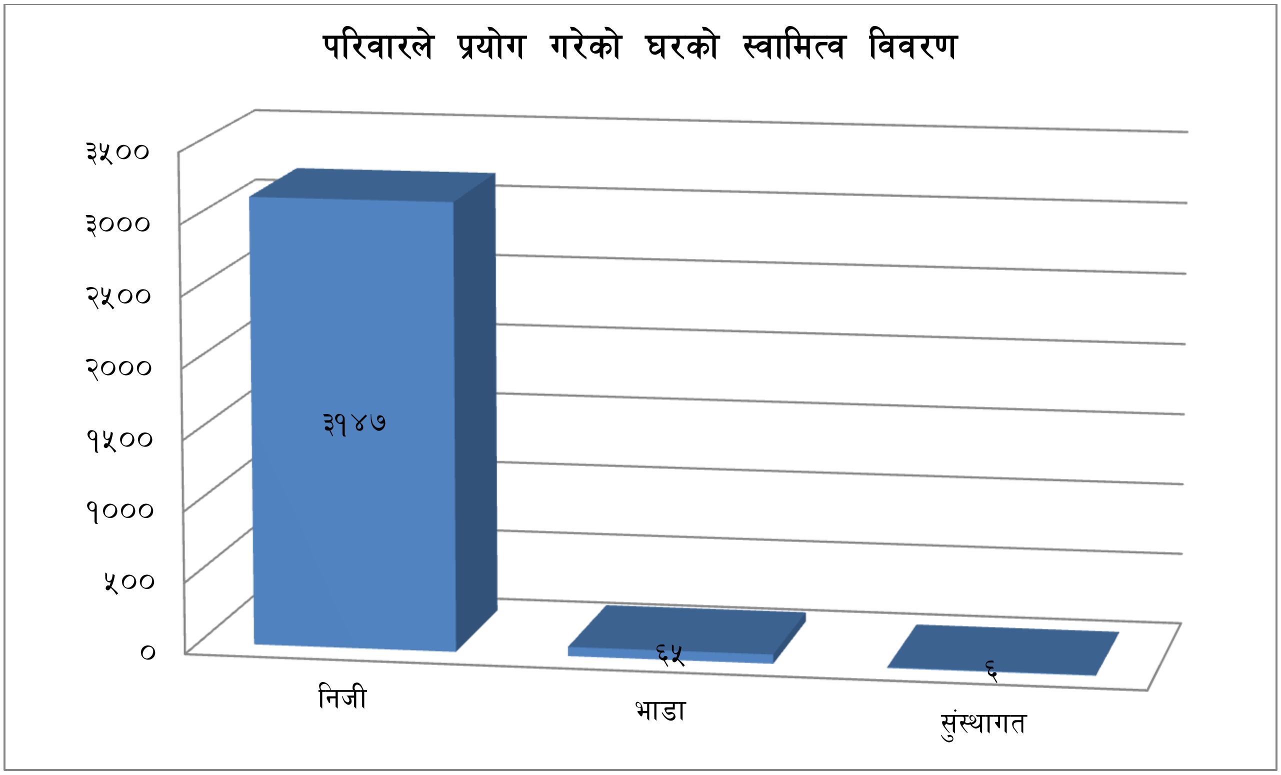

३.८ घरमूलीको लैङ्गिक विवरण :

चौधौं योजनामा उल्लेख भए अनुसार महिला घरमूली २५.७ प्रतिशत, सम्पतिमाथि महिलाको स्वामित्व २६ प्रतिशत, महिला साक्षरता दर ५७.४ प्रतिशत र श्रम सहभागिता दर ५४ प्रतिशत रहेको छ । यसै तथ्यांकलाई आधार मानी स्थानिय सरकारको रुपमा गठित गाउँपालिकाको महिला घरमूलिको १३५२ घरधुरी रहेका छन ।

घरधुरी सर्वेक्षणको नतिजाअनुसार जम्मा ३२१८ घरधुरी संख्या रहेको यस गाउँपालिकामा ५७.९९ प्रतिशत घरमा पुरुषहरु नै घरमुली भएर घरको मुख्य जिम्मेवारी लिइएको पाइन्छ भने ४२.०१ प्रतिशत महिलाहरु घरमुली भई घरको मुख्य जिम्मेवारी लिइएको देखिन्छ । गाउँपालिकाको वडागतरुपमा लैङ्गिक घरधुरीको तुलना गर्दा समग्र सबै वडाहरुमा पूरुष नै बढि घरमूली भै घरको मुख्य जिम्मेवारी लिएको पाइन्छ । यो अवस्था समग्र देशको अवस्थासंग मिल्दोजुल्दो नै देखिन्छ । लैङ्गिक आधारमा घरमुलीको संख्या पुरुष र महिलाको बीचमा सामान्ये अन्तर देखिन्छ ।

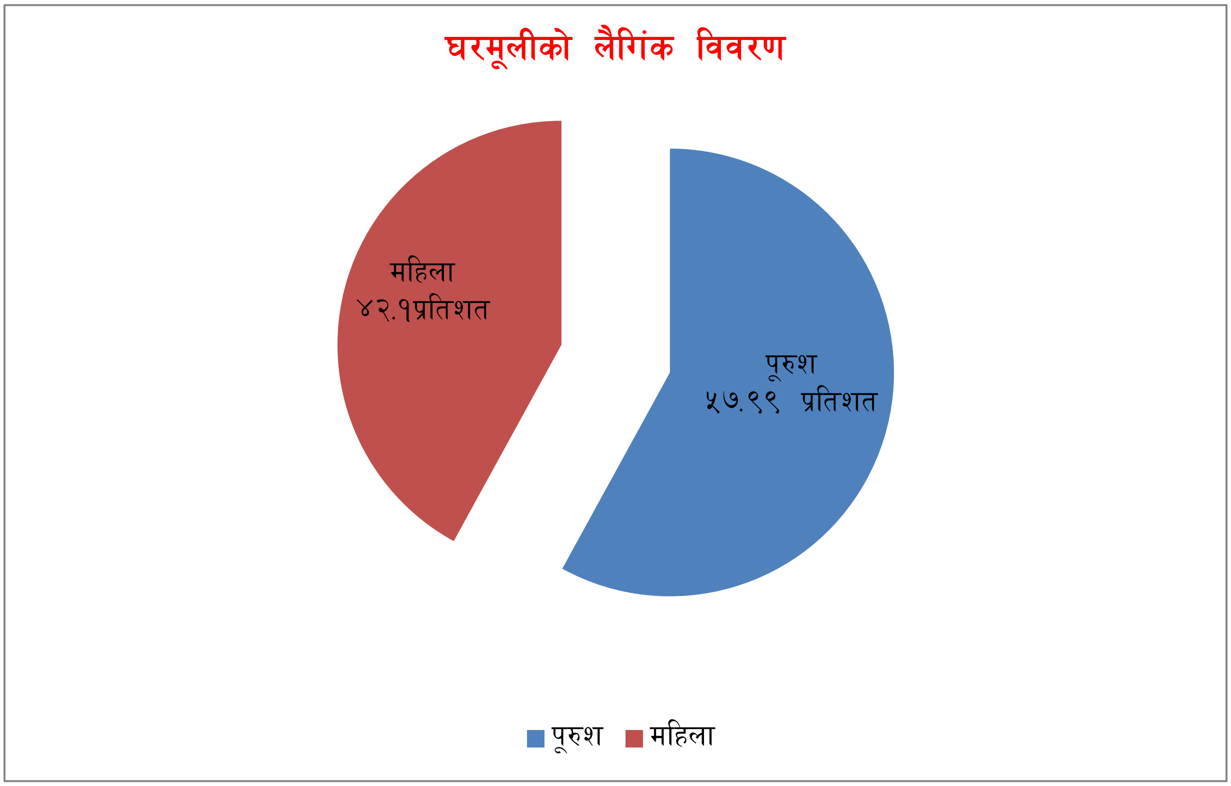

३.९ स्वामित्वको विवरण :

तालिका नं.९ : स्वामित्वको विवरण :

सि.न	स्वामित्वको विवरण	घरपरिवार	प्रतिशत
१	घर जग्गा दुवैमा स्वामित्व भएका	१४१८	४४.०६
२	जग्गामा मात्रै स्वामित्व भएका	१२३७	३८.४४
३	घर जग्गा दुवैमा स्वामित्व नभएका	४५०	१३.९८
४	उल्लेख नभएका	४५	१.३९
जम्मा		३२१८	१००

स्रोत :घरधुरी सर्वेक्षण

तालिका नं. १० : स्वामित्व सम्वन्धी विवरण

सि.न	बिवरण	घरपरिवार	प्रतिशत
१	स्वामित्वको भएका	२७०१	८३.९३
२	स्वामित्व नभएका	११०	३.४१
३	आफ्नो जग्गा अरुलाई कमाउन दिएका	१६७	५.१८
४	अरुको जग्गा कमाउने	२३१	७.१७
५	उल्लेख नभएका	९	०.२७
जम्मा		३२१८	१००

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

माथिको तालिकामा गाउँपालिकामा स्वामित्तको आधारमा हेर्दा घर जग्गा दुवैमा स्वामित्त भएका १४१८ घरधुरी (४४.०६) जग्गामा मात्रै स्वामित्त भएका १२३७ (३८.४४) घर जग्गा दुवैमा स्वामित्त नभएका ४५० (१३.९८) र अन्य अल्लेख नभएका ४५ (१.३९) रहेका छन ।

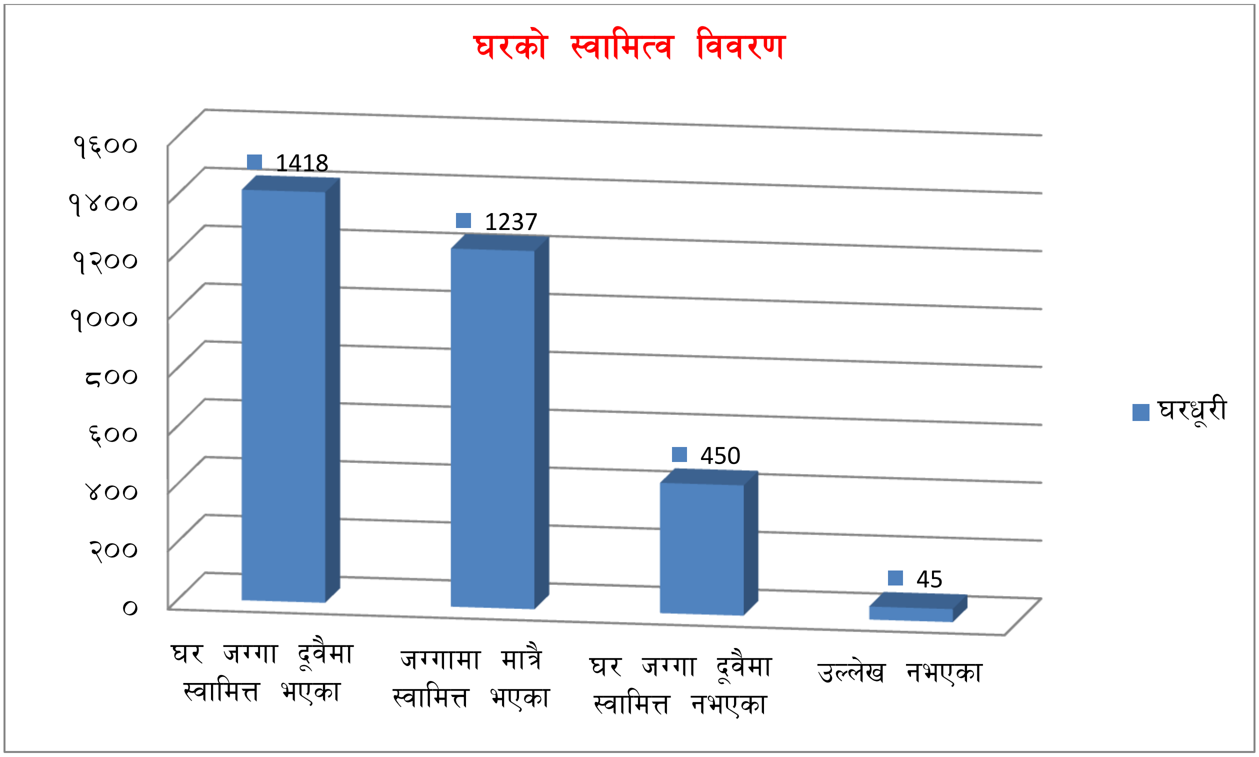

३.१० छानाको आधारमा घरको बनोटको विवरण :

तालिका नं.११ : छानाको आधारमा घरको बनोटको विवरण

सिं.न.	घरको प्रकार	संख्या	प्रतिशत
१	फुस तथा खरले छाएको	७१	२.२०
२	जस्ता /च्यादरले छाएको	४३२	१३.४२
३	टायल तथा ढुंगाले छाएको	२२७२	७०.६०
४	आर.सी.सी.	४४३	१३.७६
५	काठले छाएको	०	०
६	माटोले छाएका	०	०
७	अन्य	०	०
८	अल्लेख नभएका	०	०
	जम्मा	३२१८	१००

यस गाउँपालिकामा भएका घरधुरीहरुलाई छानाको बनोटको आधारमा छुट्याउँदा टायल, खपडा, झिँगटी तथा ढुङ्गाको छानो भएको घरको संख्या सबैभन्दा धेरै २२७२ (७०.६० प्रतिशत) रहेको छ भने सबैभन्दा थोरै फुस तथा खरको छाना रहेको घरधुरी संख्या ७१ (२.२० प्रतिशत) रहेको छ । यसैगरी जस्ता/च्यादरले छाएको छाना भएका घरधुरी ४३२ (१३.४२ प्रतिशत), तेश्रोमा सिमेन्ट ढलान भएको ४४३ घरधुरी(१३.७६ प्रतिशत) रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा दिइएको छ ।

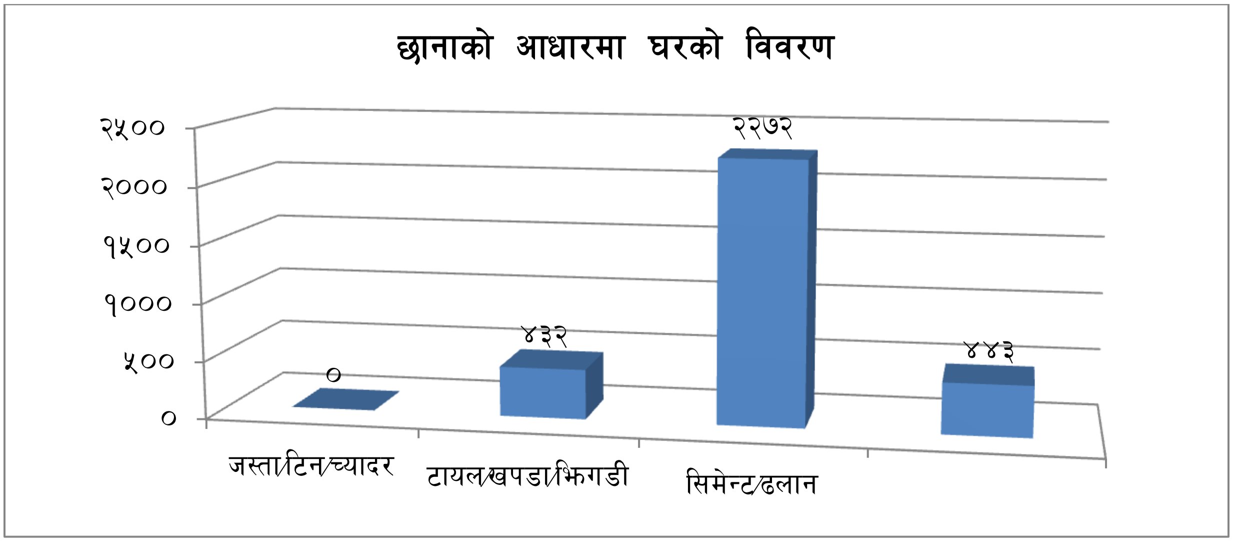

क) घर निर्माणका किसिमहरु :

गाउँपालिका भित्र रहेका घरको स्वरुपलाई हेर्दा सबैभन्दा बढि माटोको जोडाइ भएको इँटा तथा ढुंगाको जग र गारो पनि माटोको जोडाइ भएको इँटा तथा ढुंगा र छाना चाहि टायल, खपडा, झिँगटी तथा ढुङ्गाको भएको पाईयो । गाउँमा भूकम्प जोखिमरहित भवन न्यून मात्र रहेकोमा कुनै पनि बेला भूकम्प आएको खण्डमा सजिलै भत्किने अवस्था छ तसर्थ यस्ता भवनहरुको कसरी निर्माण गर्ने, भूकम्प आएको खण्डमा कसरी जोगिने, नयाँ भवन बनाउँदा कसरी बनाउने जस्ता विषयमा आधारित चेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्न जरुरी छ ।

३.११ बसाई सराईको अवस्था :

कुनै पनि स्थानमा जनसंख्या परिवर्तन हुने कारणहरु मध्ये बसाइसराई एक प्रमुख कारण मानिन्छ । पहाडी जिल्लाहरुमा बसाई सराईको इतिहास वि.सं. २०१९ सालदेखि प्रारम्भ भएको मान्न सकिन्छ । यस गाउँपालिकामा छिमेकी गाउँपालिका एवं जिल्लाबाट बसाई सराई गर्ने क्रम सामान्य भएको देखिन्छ । विभिन्न अवसर र रोजगारीको खोजीमा देश भित्र वा देश बाहिर एक स्थानबाट अर्को स्थानमा स्थायी वा अस्थाई रुपमाबसाई सरेर जाने प्रवृत्ति क्रमश बढ्दै गएको पाइन्छ । यसरी बसाई सरी आउनुका विभिन्न कारणहरु छन् । ती मध्ये पाँच मुख्य कारण आर्थिक वृद्धि, द्वन्द्व, सामाजिक कारण, व्यापार र रोजगार हुन् ।

बेरोजगारीको समस्या गाउँपालिकाको विकराल समस्याको रुपमा रहेको परिप्रेक्ष्यमा काम गर्ने उमेरका युवाहरू विदेशिने क्रम समेत गाउँपालिकाबाट बढ्न थालेको छ । खुला सिमानाको उपयोग गर्दै निर्वाधरुपले भारत आवतजावत गर्न सकिने र निश्चित रुपमा गणना गर्न नसकिएका भारतमा जाने युवाहरूको संख्या निकै ठुलो रहने गरेको छ । उपर्युक्त सन्दर्भलाई विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाको लागि बसोबासको व्यवस्थित र दीर्घकालिन योजना बनाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

तालिका नं.१२ : वसाइ सराइ सम्वन्धी विवरण

वसाई सराई विवरण	महिला	पुरुश	जम्मा	मुख्य जिल्लाहरु
गा.पा भित्र आएका	१८	१९	३७	डडेल्धुरा
गा.पा वाट वाहिर गएका	६२	९०	१५२	कैलाली, कञ्चनपुर
जम्मा	८०	१०९	१८९	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

नक्सा नं. ११ : गाउँपालिकाको वसाई सराई भएको नक्सा :

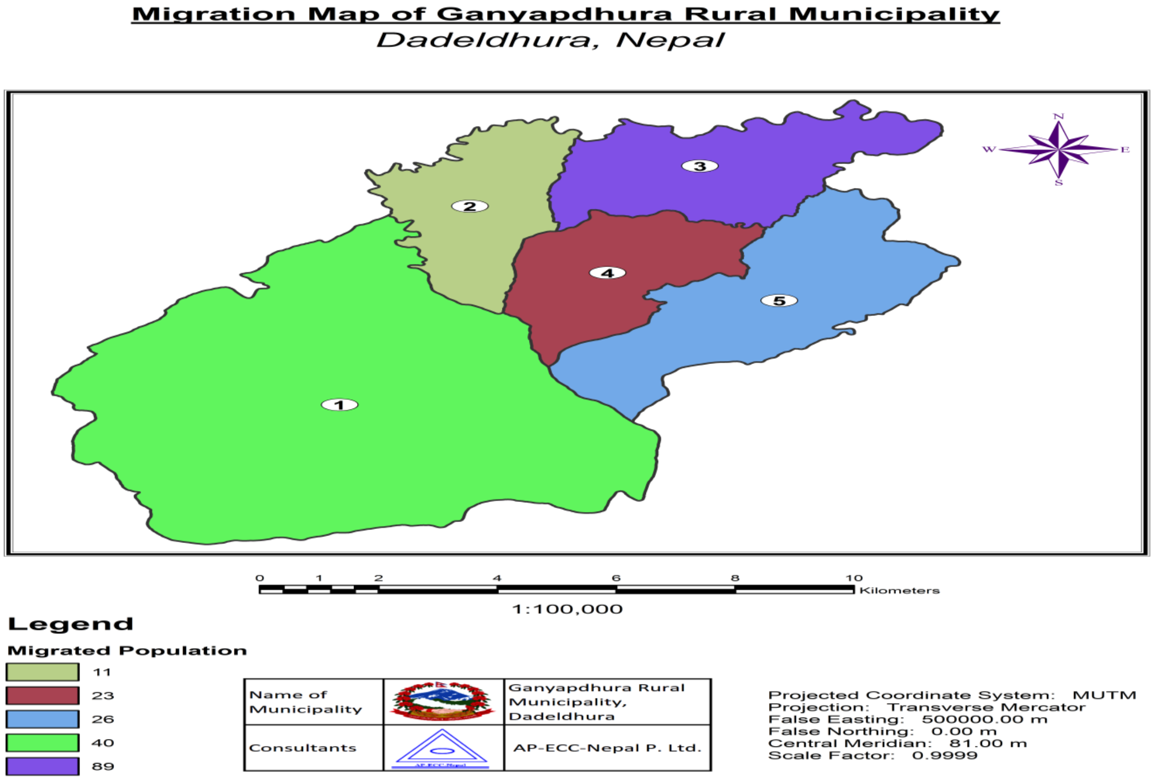

३.१२ व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण :

तालिका नं.१३ :सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धी विवरण :

वडा नं.	विवरण	जम्मा दर्ता संख्या	महिला	पुरुष
१	जन्म दर्ता	१७१	९२	७९
	मृत्यु दर्ता	३९	१७	२२
	वसाई सराई	४०	१७	२३
	विवाह दर्ता	३९	०	०

२	जन्म दर्ता	१२४	८३	४१
	मृत्यु दर्ता	१८	७	११
	वसाई सराई	८	३	५
	विवाह दर्ता	१५	०	०
३	जन्म दर्ता	१२०	४८	१६८
	मृत्यु दर्ता	८०	२५	१०५
	वसाई सराई	८९	३६	१२५
	विवाह दर्ता	१३७	०	१३७
४	जन्म दर्ता	१०७	६३	४४
	मृत्यु दर्ता	१७	६	११
	वसाई सराई	२३	११	१२
	विवाह दर्ता	६६	०	०
५	जन्म दर्ता	१५२	६१	९१
	मृत्यु दर्ता	२०	८	१२
	वसाई सराई	३०	१४	१६
	विवाह दर्ता	२७	०	०

स्रोत : गाउपालिका कार्यालय

गाउँपालिकामा २०७४ चैत्र मसान्त सम्मको व्यक्तिगत घटना दर्ताको अवस्थालाई देखाइएको छ जसमा हालसम्म ६७४ बालबालिकाको जन्म दर्ता देखाइएको छ भने १८४ जनाको मृत्यु दर्ता भएको देखिएको छ । विवाह दर्ताको स्थिति हेर्दा गाउँपालिकामा २८४ जनाको २०७४ सम्ममा विवाह दर्ता भएको देखिन्छ । सो अवधीमा गाउँपालिकामा सम्बन्ध विच्छेदको घटना दर्ता नभएको देखिन्छ । यस अवधिमा जम्मा १९० जनाको बसाई सराई दर्ता भएको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानूनी प्रक्रियाहरु पालना गर्नु पर्ने हुन्छ । नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रियाहरु पालना गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि सरकारले आधिकारिक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ । जन्म, मृत्यु, बसाईसराई विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ । संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो । राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो । कहाँ कति जन्मे, कतिको मृत्यु भयो कतिले बसाईसराई गरे, कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो भन्ने कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ । यसको आधारमा सरकारले नीति बनाउने हुँदा जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

३.१३ : ०७३/०७४ मा गाउँपालिका बाट भएका सिफारिश विवरण :

तालिका नं.१४ : ०७३/०७४ मा भएका सिफारिशहरु

क.स	विवरण	सिफारिश संख्या
१	नागरिकता सिफारिश	६४१
२	नाता प्रमाणित	१५९
३	अन्य सिफारिश	११७१
४	नक्सा पाश संख्या	१

स्रोत : गाउपालिका कार्यालय

गाउँपालिकामा यस आ.ब.मा जम्मा नागरिकता सिफारिश ६४१ जनाले लिएको देखिन्छ भने नाता प्रमाणित १५९ जना अन्य सिफारिशहरु ११७१ वटा र जम्मा १ जनाले नक्सा पास गरेको देखिन्छ ।

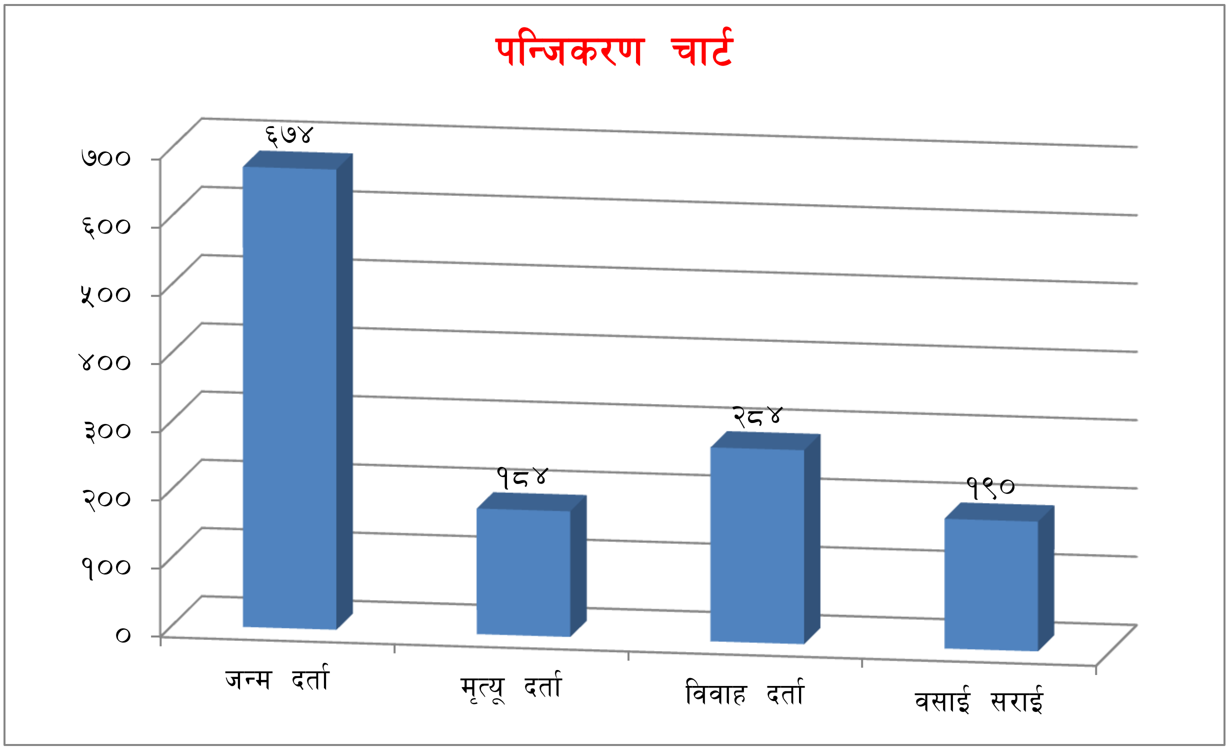

तालिका नं. १५ गाउँपालिकामा सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धी विवरण :

क्र.स	विवरण	संख्या	कैफियत
१	जेष्ठ नागरिक (७० वर्ष)	५३२	
१.१	महिला	३०८	
१.२	पुरुश	२४३	
जम्मा		५३२	
२	जेष्ठ दलित	१६४	
२.१	महिला	८१	
२.२	पुरुश	८३	
जम्मा		१६४	
३	कुल एकल महिला	३६२	

४	लोपोन्मुख जाती (कुसुन्डा,राउटे)	०	
५	जम्मा पुर्ण अपांग	२४	
५.१	महिला	११	
५.२	पुरुश	१३	
६	जम्मा आंशिक अपांग	३८	
६.१	महिला	८	
६.२	पुरुश	३०	

स्रोत : गाउपालिका कार्यालय

तालिका नं. १६ : वडा अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्याक्तिको विवरण

वडा नं.	**जेष्ठ नागरिक**			**दलित जेष्ठ नागरिक**			**एकल महिला**	**पूर्ण अपांग**			**आशिंक अपांग**			**कुल जम्मा**
	महिला	पुरुश	जम्मा	महिला	पुरुश	जम्मा		महिला	पुरुश	जम्मा	महिला	पुरुश	जम्मा	
१	६२	३३	९५	३	१४	१७	११६	४	२	६	२	९	११	२४५
२	९८	९०	१८८	४०	२०	६०	१५८	२	१	३	७	५	१२	४२१
३	११	३८	४९	८	११	१९	१७	१	०	१	१	१	२	८८
४	५७	३४	९१	१३	१५	२८	६	३	४	७	५	५	१०	१४२
५	७१	३४	१०५	२०	१८	३८	७५	२	१	३	०	२	२	२२३
जम्मा	**२९९**	**२२९**	**५२८**	**८४**	**७८**	**१६२**	**३७२**	**१२**	**८**	**२०**	**१५**	**२२**	**३७**	**१,११९**

स्रोत : सर्वेक्षण

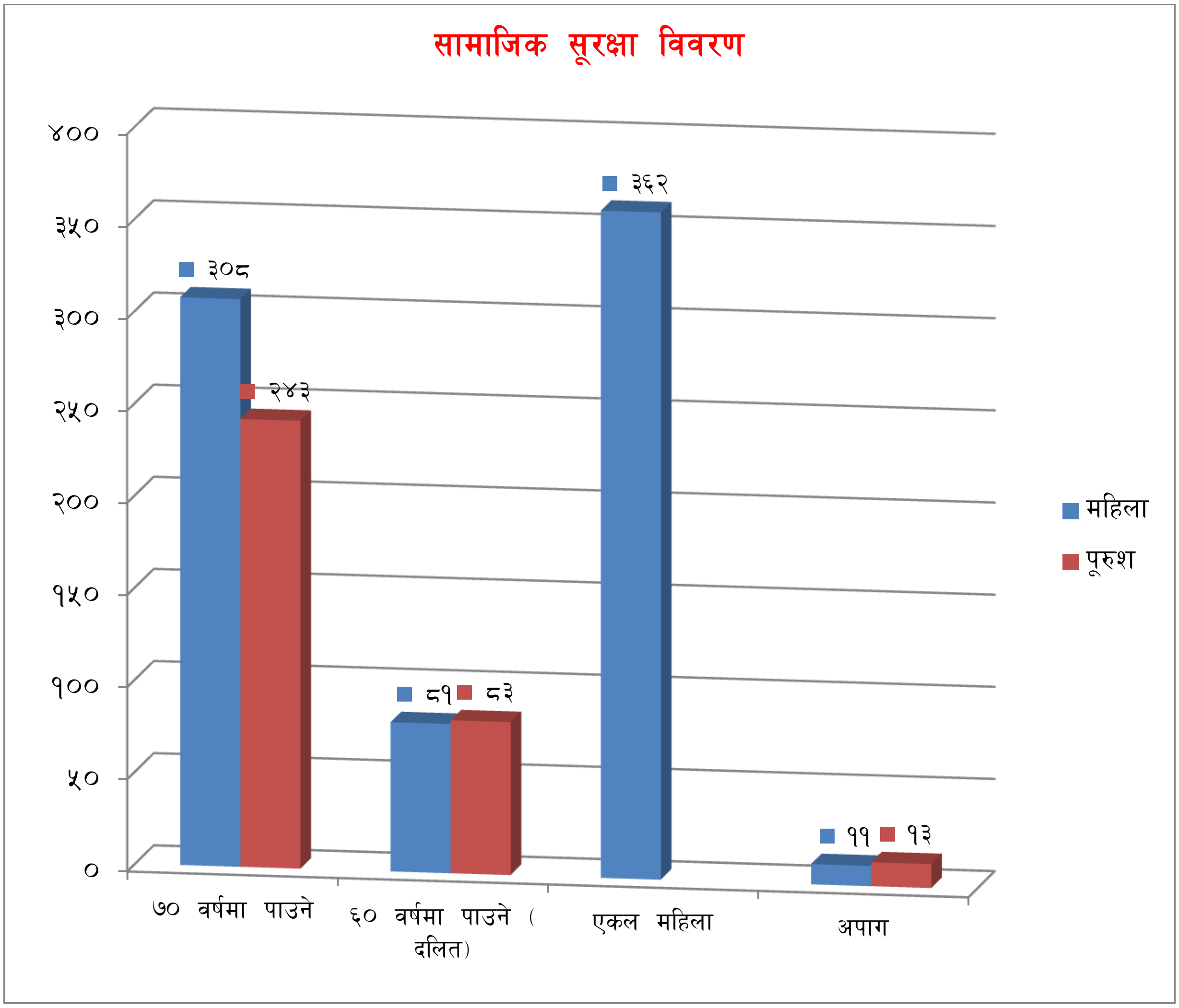
सामाजिक सूरक्षा विवरण
४००
३५०
३००
२५०
२००
१५०
१००
५०
०
३०८
२४३
८१
८३
३६२
११
१३
७० वर्षमा पाउने
६० वर्षमा पाउने (दलित)
एकल महिला
अपाग
महिला
पूरुश

खण्ड ४ : भू-उपयोग

४.१ गाउँपालिकाको भू-उपयोगको विवरण :

तालिका नं. १७ : भू-उपयोग विश्लेषण :

विवरण	वर्ग किलोमिटर	प्रतिशत
बाँझो जमिन	०.०१६	०.००१
खेती गरिएको	३४.९४	२.१७४
वनजंगल	१५५१.५७	९६.५२८
ताल,खोला, नदी, पोखरी,	२.१३७	०.१३३
झाडी बुट्यान	२.१३	०.८८२
अन्य (घाँस, बगर)	४.५१	०.२८१
कुल क्षेत्रफल	१६०७.३८	१००

स्रोत : GIS तथ्याङ्क

नक्सा नं. १२ : गाउँपालिकाको भू -उपयोग भएको नक्सा

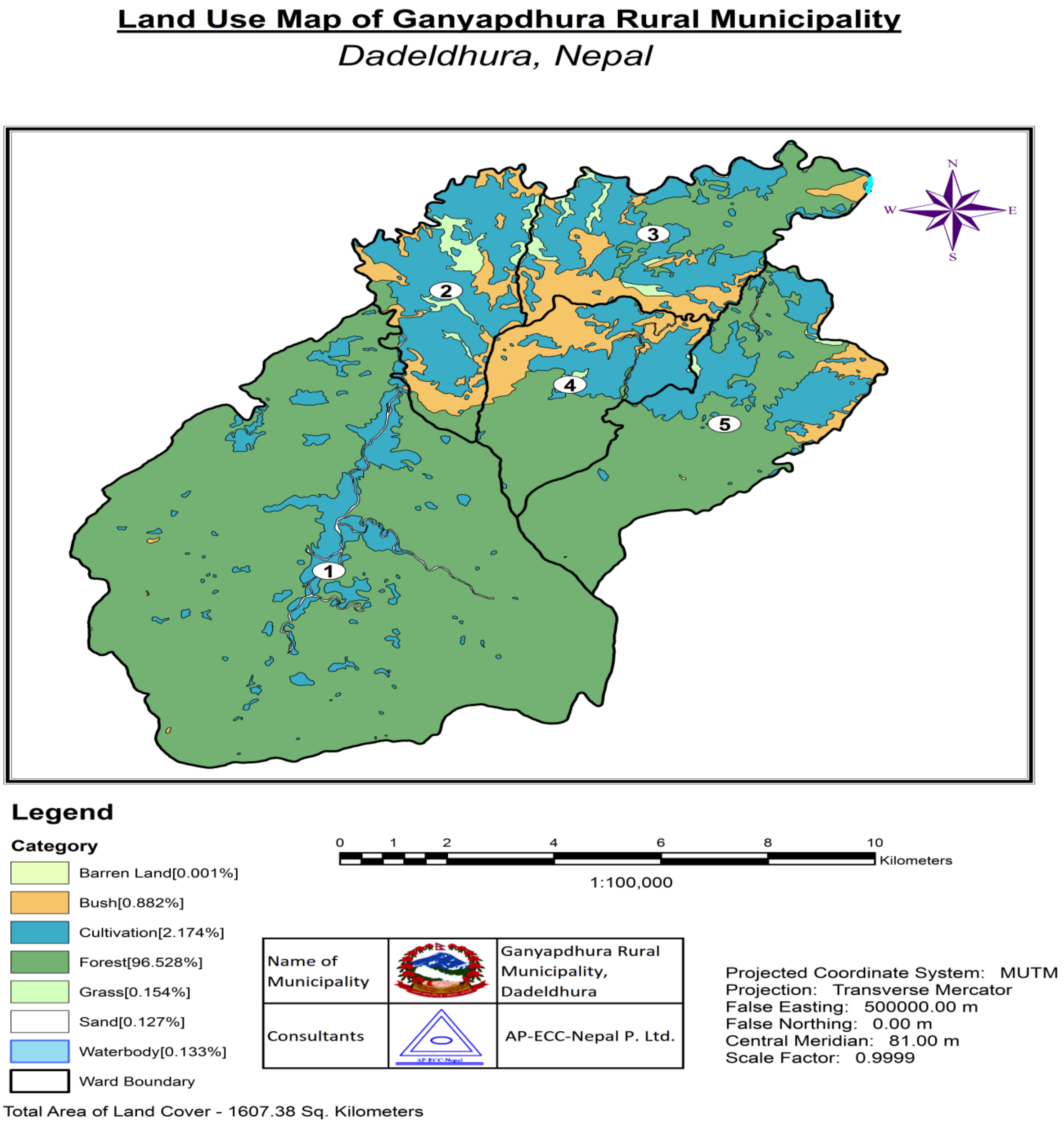

गाउँपालिकाको विधमान भू-उपयोग हेर्दा गाउँपालिकाको ०.००१ प्रतिशत (०.१६ वर्ग कि.मी.) जग्गा हाल खन-जोत नभएको बाँझो जमिनको रुपमा रहेको छ भने २.१७४ प्रतिशत (३४.९४ वर्ग कि.मी.) खेती गरिएको जमिन । खेतीयोग्य जमिनमध्ये अधिकांश जमिन मौसमी वर्षामा निर्भर रहेको छ । गाउँपालिकामा बगिरहेका विभिन्न खोलानालाको किनारमा अवस्थित यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिनको उर्वराशक्ति उच्च रहेको छ । यस गाउँपालिकामा ९६.५२८ प्रतिशत (१५५१.५७ वर्ग कि.मी.)

क्षेत्रफलमा जंगलले ढाकेको छ । गाउँपालिकामा जलाशय क्षेत्रले करिव ०.१३३ प्रतिशत (२.१३७ वर्ग कि.मी.) त्यस्तै अन्य (घाँस, बगर) क्षेत्रले करिव ४.५१ प्रतिशत (०.२८१.वर्ग कि.मी.) जग्गा ओगटेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा गाउँपालिकाबासीहरुको आर्थिक हैसीयत वृद्धि गर्न र वातावरणमा प्रतिकुल असर पर्न नदिन के-कस्ता उत्पादन प्रणाली तथा नीतिहरु अवलम्बन गर्न सकिन्छ भन्ने विषयमा विस्तृत अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । भू-उपयोगको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

४.२ वस्ती विकासको स्वरुप :

यस गाउँपालिको स्थानीय सडक सञ्जाल जिल्ला सडक सञ्जाल तथा राष्ट्रिय सडक सञ्जाल सँग जोडिएको हुदा देशको सबै मुख्य मुख्य शहरी क्षेत्रहरुसँग आवत जावत गर्न सजिलो छ। गाउँपालिकाको सबै वडाहरुमा सडक, विद्युत, संचार जस्ता सुविधाहरूको पहुँच विस्तार भईरहेको देखिन्छ । यसका अतिरिक्त अधिकांश क्षेत्रहरू क्रमिक विकास भैरहेका छन् । जिल्लामा अधिकांश भू-व्यवस्थित बस्ती विकासको संरचना नदेखिएकोले ती स्थानमा व्यवस्थित गाउँपालिका योजना बनाएर बाटो, खानेपानी, ढल निकास इत्यादीको समयमै विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाबासीहरुलाई घरदैलोमा सेवा प्रवाह गर्ने ध्येयका साथ वडा समिति कार्यालयहरु, सम्बन्धित वडा मै संयुक्त वडा समिति स्थापना गरी सेवा प्रवाह भै रहेका छन् । यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाले गाउँपालिका विकासका लागि योजना तयार गर्ने दौरानमा वडा भेला, लगायत वडा कार्यालय, सरकारी निकायहरु, राजनैतिक पार्टीहरु, गैरसरकारी संस्थाहरु (NGOs), सामुदायिक संस्थाहरु (CBOs), टोल विकास संस्थाहरु (TLO), वृद्धिजिवीहरु, समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरु, व्यवसायिक संस्थाहरु, संचारकर्मीहरु तथा योजना तर्जुमा टोली (Planning) आदिलाई समावेश गरी वृहत छलफल पश्चात प्रत्येक टोलमा फोहर व्यवस्थापनका लागि कन्टेनर, प्रत्येक टोलका मुख्य तथा सहायक सडकहरूमा सोलार बत्ति जडान, टोल टोलमा सार्वजनिक खानेपानी र शौचालयको व्यवस्था गर्नुपर्ने, विभिन्न वडाका घरधुरीका लागि खानेपानीको परियोजना आदि विकास निर्माणका योजनाहरु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.३ क्रमिक विकास भैरहेका बस्तीहरूको वर्तमान स्वरुप :

गाउँपालिका जलवायुको हिसाबले बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ । ग्रामीण क्षेत्रको सडकहरूको सञ्जाल समेत क्रमश विकास भैरहेको र शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता सामाजिक पूर्वाधारहरु समेत विकास भैरहेको सन्दर्भमा गाउँपालिकाका शहरी क्षेत्रको वरपरमात्र नभई ग्रामीण क्षेत्रमा समेत बस्ती एवं बस्ती श्रृंखलाहरूको विकास भइरहेको छ । हुलाक, टेलीफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथसाथै आन्तरिक यातायात सेवाको क्रमिक विस्तार हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न गाउँपालिकाहरुले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम भएता पनि स-साना व्यापारिक केन्द्रका रुपमा बस्तीहरूको विकास भइरहेको छ ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरुपले मूल्य बृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्क जस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना समयमै बनाउनु आवश्यक छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरुको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरु लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरु संचालन गर्नु पर्दछ । यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरुलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ । शहरोन्मुख बस्ती विकासको सन्दर्भमा गाउँपालिकासाथै सम्बन्धित विषयगत कार्यालयहरू र हाल विभिन्न नामबाट गठन भइरहेका गाउँपालिका विकास समिति एवं बजार व्यवस्थापन समितिहरूले पनि बेलैमा सार्वजनिक जग्गाको व्यवस्थापनमा आवश्यक सेवा सुविधा प्रदान गर्ने तर्फ ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

४.४ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र :

गाउँपालिकाका नदी तथा खोला किनारका भागहरु भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ । वन विनासको असर, अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रबृत्ति एवं अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेती तर्फ अनियन्त्रित भूक्षय र बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ । खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी हुनाले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरुमा कटान तथा भू-क्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलतः गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरी नै केन्द्रित भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकुल प्रभाव पारेको छ । यसका लागि अल्पकालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालिन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालिन उपायको रुपमा तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालिन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरी वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालिन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्ने तर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ । उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

४.५ भूक्षय तथा प्रकोप :

तालिका नं.१८ : गाउँपालिकामा भएका प्रकोपको विवरण :

प्रकोपको किसिम	क्षतिको विवरण	भएको अनुमानित क्षति	मानविय क्षति
वाढी	कटान सहित वाढी	१०० रोपनी	१ जना
पहिरो	लाटामाण्डौ मन्दिर पहिरो,मष्टामाण्डौ पहिरो	५ लाख	नभएको
आगजनी	वन क्षेत्र	२० लाख	नभएका
महामारी			
हावाहुरी	घर छाना उडाएको	३ लाख	नभएको
चट्याग			
नदी कटान	छेउ छाउको जमिन कटान	८ लाख	नभएको
खडेरी			
शित लहर			
भुकम्प			
अन्य			

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

गाउँमा क्षेत्रका ५ वटै वार्डहरुमा सम्भावित प्रकोप हुनसक्ने सम्भावना रहेको पाइन्छ पहाडी भु:भाग कमजोर माटोका कारण पहिरो जाने सम्भावना रहेको छ । विभिन्न प्रकोपबाट जस्तै बाढि पहिरो, रोग आदिबाट प्रभावित भएका परिवार कुल ३८७ परिवार रहेका छन् भने प्रभावित नभएका परिवार २८३१ परिवार छन जसको विस्तृत विवरण माथी तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

४.६ गाउँपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण :

तालिका नं. १९ : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण :

क्र. सं.	सम्भावित प्रकोप	विधमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भुकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वभर ११औं स्थानमा रहेकोले गाउँपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक घर कम मात्रामा भएको	जुनसुकै समयमा
२	बाढी	गाउँपालिकामा विषेषत ठुला नदी नभएपनि साना खोलाहरु बर्षादको समयमा आसपासका भुभागहरु वर्षेनी डुवान र कटान गर्ने गरेको	बर्षाको समय
३	आगलागी	गाउँपालिकाको धेरै भु-भागमा घनावस्ती रहेको लगायत अति विपन्न समुदायका घरहरु सचेतना अभाव ,अग्नि नियन्त्रण यन्त्रहरुका अभाव,हावाहुरी चलेको वेला खाना पकाउनु खाना पकाई सकेपछी चुल्होमा आगो राख्नु सलाई लाईटर जस्ता वस्तुहरु वच्चाहरुले चलाउनु आदीको कारण आगलागी हुने गरेको ।	चैत्र-असार
४	महामारी	भुकम्प,वाढी जस्ता ठुला प्रकोप पश्यात प्रकोपको रुपमा झाडापखाला लगायत पानीजन्य रोगहरु वढने गरेको स्रोत साधन अभाव र जनचेतना कमी	विपत पछि अन्य समयमा
५	वर्डफ्लु, अन्यफ्लु	अव्यावस्थित कुखुरापालन ,स्वाईन फ्लु आदी	जुनसुकै समयमा
६	जंगली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको जंगल वरीपरि वसोवास गर्ने वस्तीहरु	जुनसुकै समयमा
७	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेको वेला सिचाई नहुने क्षेत्रमा	असार -भदौ
८	किट आतंक	जलवायु परिवर्तनका ,वढी विषदी प्रयोगका कारण लाभगारी चरा किरा लोप	खेती मौसम
९	चट्याङ, असिना	वढी जसो वर्षादको समयमा,पानी परेको समयमा	जुनसुकै समय

स्रोत : जिल्ला दैवि प्रकोप समिति ,वार्ड छलफल

खण्ड : ५ आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगारको स्थिती

५.१ गाउँपालिकामा अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप :

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतया : कृषि, वन, व्यापार उद्योग, पानी, थोक, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन सेवा जस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी र माटोको बनोट भएको यस गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको पहाडी क्षेत्र भएको हुँदा गाउँपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन् । गाउँपालिकाका सबै वडाहरुमा रणनीतिक तथा शहरी सडक सञ्जालका कारण गाउँपालिकाका सबै वडा तथा जिल्ला भित्रका सबै गाविसहरूमा पहुँच सहज बनाएको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकामा ठूलो संख्यामा रहेका तालहरू सहितको सीमसार क्षेत्र, वनजंगल तथा जैविक विविधताले जिल्लाको विकासमा थप सम्भावना बोकेका छन् । गन्यापधुरा गाउँपालिका डडेल्धुरा जिल्लाको एकदमै रमणीय, धार्मिक तथा ऐतिहासिक गाउँपालिकाको रुपमा चिनिन्छ। तसर्थ यस गाउँपालिकामा क्षेत्रीय आकर्षण रहनु, जिल्लाको विकासका लागि विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू कार्यरत रहनु, सुशासन तथा पारदर्शिताका लागि विभिन्न ऐन, कानून, नीति, नियम कार्यान्वयनमा रहनु लगायत विभिन्न अवसरहरू गाउँपालिकाको विकासका लागि रहेका छन ।

मील, फर्निचर उद्योग, क्रसर उद्योग, कुखुरा पालन, पशु पालन आदि यस गाउँपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरु हुन् । यस गाउँपालिकाका मानिसहरु साना तथा मझौला उद्योगहरुको विकास तर्फ लागिरहेका देखिन्छन् । गाउँपालिकाको आर्थिक क्रियाकलापको अर्को विकल्प वैदेशिक रोजगार पनि हो ।

प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक विविधता एवं साँस्कृतिक विविधताले भरीपूर्ण रहेका कारण नेपालको आकर्षण गन्तव्यहरु मध्ये डडेल्धुरा जिल्ला र विशेषत गन्यापधुरा गाउँपालिकाको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । विभिन्न किसिमका जातजातिको विभिन्न किसिमका संस्कृति, रहन सहन तथा चाडपर्व लगायत उल्लेख्य संख्यामा रहेका धार्मिक, पौराणिक महत्वका स्थलहरू गाउँपालिकाका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रुपमा रहेका छन् ।

५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था :

तालिका नं. २० : आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था :

उमेर समुह	पूरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
० देखी १४	०	०	०	
१५ देखी ५९	४६१३	४५१२	९१२५	
६० भन्दा माथी	०	०	०	
जम्मा	४६१३	४५१२	९१२५	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

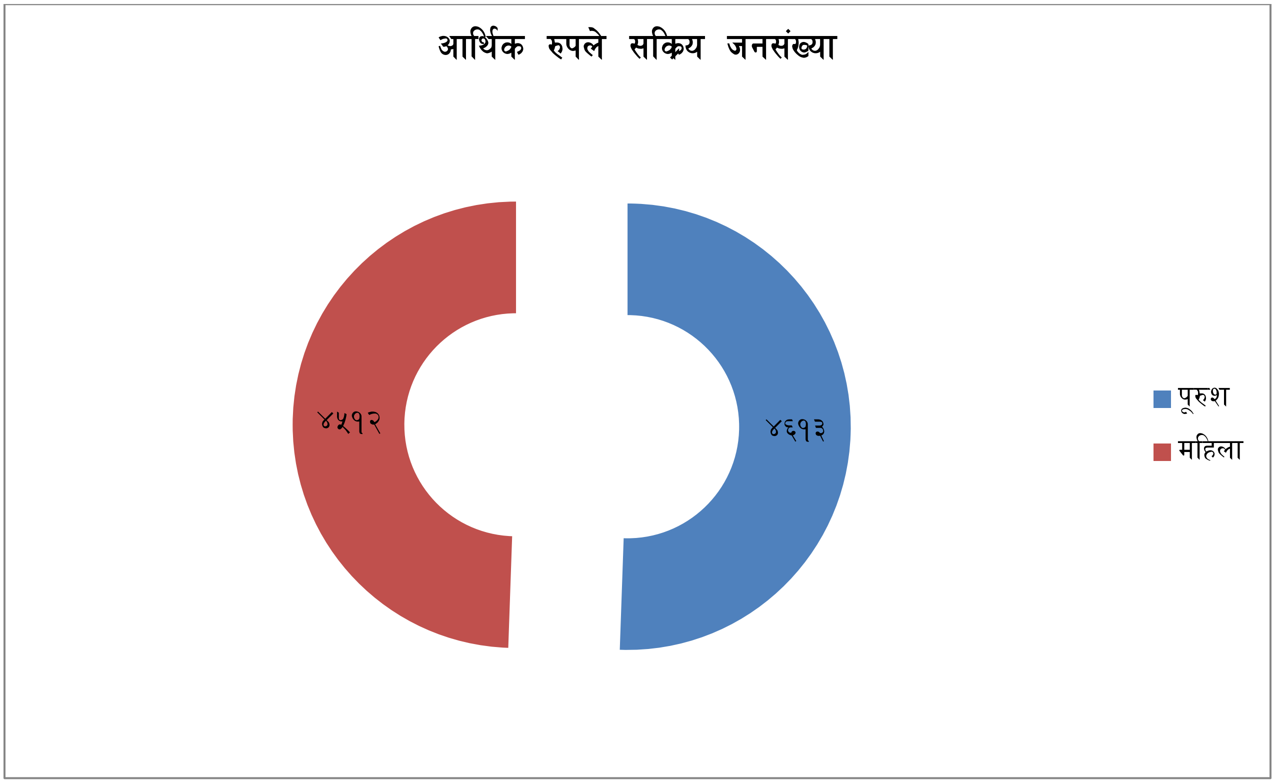

गाउँपालिकामा १५ वर्ष देखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण देखाइएको छ। जसमा पुरुषको संख्या ४६१३ महिलाको संख्या ४५१२ देखिन्छ।

५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण :

तालिका नं.२१ : आश्रित जनसंख्या विवरण :

जनगणना वर्ष	आश्रित वालवालिका (०-१४) वर्ष		आश्रित वृद्धवृद्धाहरु (६० भन्दा माथी)		जम्मा आश्रित	
	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
घरधुरी सर्वेक्षण	**५७३७**	**३१.१९**	**१३९९**	**७.६०**	**७१३६**	**३८.७९**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

गाउँपालिकामा आश्रित जनसंख्या ०-१४ वर्ष उमेर समूहका आश्रित बालबालिका र ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका आश्रित बृद्धबृद्धाहरूको संख्या र प्रतिशतलाई देखाइएको छ । जसमा आश्रित बालबालिकाको संख्या ५७३७ (३१.१९ प्रतिशत), आश्रित बृद्धबृद्धाहरुको संख्या १३९९ (७.६० प्रतिशत) देखिन्छ । कुल जनसंख्या मध्ये जम्मा आश्रित जनसंख्या ५७३७ (३८.७९ प्रतिशत) देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण माथी तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

५.४ कृषि :

नेपालमा कृषि क्षेत्र देशको प्रमुख रोजगार प्रदायक तथा कूल गार्हस्थ उत्पादनमा प्रमुख हिस्सेदार भै देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रुपमा रहेको छ । ग्रामीण जनताहरुको जीवनस्तरमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने कृषि क्षेत्रको आधारभूत कृषि तथ्याङ्कलाई ग्रामीण विकासको सूचकको रुपमा लिन सकिन्छ । खाद्यान्न तथा नगदे बालीहरु फलफूल, पशुपंक्षी, मत्स्य सिंचाई साथै कृषि उत्पादन र क्षेत्रफल सम्बन्धीविविध सूचनाहरु कृषि तथ्याङ्को क्षेत्रभित्र पर्ने भएतापनि नेपालमा सरकारी स्तरबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्थरमा कृषि सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्को प्रमुख स्रोतको रुपमा कृषि विकास मन्त्रालय र सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग रहेका छन् । स्थानीय उत्पादनको बृद्धि र विकास गर्न बजारीकरणतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०७३/७४ अनुसार नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २९.३७ प्रतिशत रहेको छ । नेपालमा करिब ६३ प्रतिशत जनसंख्या रोजगारी तथा जीविकाको लागी कृषिमा निर्भर रहेका छन् । वर्षेनी युवा जनशक्ति पलायनमा बढोत्तरी, अव्यवस्थित शहरीकरण, जग्गाको खण्डिकरण, घडेरीकरण, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्ति, समग्र कृषि क्षेत्रका चुनौतीहरु हुन् । कृषि क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक सिँचाई, सडक, विजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरुमा पर्याप्त लगानी आर्कषण गर्न नसक्नु कृषि क्षेत्रको मूलभूत समस्या हो भने कृषि पेशालाई

प्रतिस्पर्धा, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यवसायिक रुपमा स्थापित गर्नु पनि चुनौतिको रुपमा रहेको छ ।

तुलनात्मक रुपमा हेर्दा पुरुषहरू यस पेशाबाट विमुख हुँदै अन्य पेशा तर्फ आकर्षित भएको देखिन्छ । यसो हुनुमा अन्य पेशाबाट आम्दानीमा बृद्धि हुनु र खेती योग्य जमिनको वैज्ञानिक सदुपयोग विस्तारै सिर्जना हुनु पनि हो । कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरण नहुनु, बजार व्यवस्थाको अभाव, सिंचाईको व्यवस्था नहुनु तथा अन्य जीवनशैली जटिल बन्दै जानुले यस क्षेत्रबाट विमुख हुनाको केही प्रमुख कारण हुनुपर्दछ । गाउँपालिका सामान्यत : कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरु धान, मकै, गहुँ ,कोदो आदि हुन् । यस्तै दलहन बालीमा रहर, मास,भटमास, मसुरो, केराउ, चना उत्पादन हुने गर्दछ । तेलहन बालीमा तोरी, तिल उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु , प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन लगायत अन्य हरिया सागपातहरु प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ । गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रमा खाद्यान्न र फलफूल बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले न्यून क्षेत्रमा दलहन र मसला बाली लगाइने गरेको छ । कृषि योग्य जमिनको पूर्णत सदुपयोग गर्न सके वार्षिक आयमा बृद्धिगरी जीवनस्तर उकास्नुका साथै रोजगारी समेत श्रृजना हुन सक्ने देखिन्छ ।

तालिका नं.२२ : परिवारको स्वामित्वमा रहेको जग्गा जमिन सम्वन्धी विवरण

सि.न	**स्वामित्वको विवरण**		**जम्मा धरधुरी**	**प्रतिशत**
	पहाड(रोपनी)	तराई (कठ्ठा)		
१	२ रोपनी भन्दा कम	५ कठ्ठा भन्दा कम	७५३	२३.३९
२	२ देखी ५ रोपनी सम्म	६ देखी १० कठ्ठा सम्म	१५२६	४७.४२
३	६ देखी १० रोपनी सम्म	११ देखी २० कठ्ठा सम्म	६६७	२०.७२
४	११ देखी २० रोपनी सम्म	२१ देखी ३० कठ्ठा सम्म	१२३	३.८२
५	२० रोपनी भन्दा माथी	३१ कठ्ठा भन्दा माथी	३९	१.२१
६	जग्गा नै नभएको	जग्गा नै नभएको	११०	३.४१
७	थाहा नभएको	थाहा नभएको	०	०
जम्मा			३२१८	१००

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

(क) हिउँदे बाली :

गाउँपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरुमा गहुँ , जौ, उखु , मसुरो, केराउ, , तोरी, आलु, मसला बाली आदि रहेका छन् ।

(ख) वर्षे बाली

गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरुमा धान, मकै, कोदो, फापर, दलहन, भटमास, मास, गहत, आलु, कागती, निबुवा, ओखर, केरा, मसला बाली, अदुवा आदि छन् ।

५.४.१ कृषिजन्य बाली सम्बन्धी विवरण :

५.४.२ कृषि बालीमा लाग्ने रोग :

गाउँपालिकाको कृषि उत्पादनमा धान, गहुँ, मकै, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल आदि नै मुख्य रुपमा रहेको पाइन्छ । सामान्यतया धानमा डढुवा, खैरो थोप्ले, सिथ ब्लाइट रोगहरु देखा परेको छ भने गहुँमा कालो पोके र सिन्दुरे जस्ता रोगहरु देखिन्छन् । यसैगरी मकैमा डाठ वा धोगा कुहिने र तरकारी आलु, सागपात आदिमा लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने, खोस्टे, अल्टरनेरिया, क्वरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, जरा कुहिने जस्ता रोगहरु मुख्य रुपमा देखा पर्दछन् । फलफूलमा विशेषगरी कोत्रे, सेतो धुले रोग, भोजक पात गुजुमुज्ज हुने, जरा कुहिने, ओइलाउने आदी रोगहरुको प्रकोपबाट कृषकहरु समस्यामा परेका छन् । मुख्य बालीहरुमा लाग्ने शत्रु जीव र रोगहरुको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका नं. २३ : विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण :

क.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	गवारो,पात बेरुवा,पात कटुवा,हरियो फडके,खैरो फडके,स्किपर,पतेरो,मिलिवग,निमाटोड,ढुङ्गे,फट्याङग्रा	मरुवा,डढुवा,खैरो,थोप्ले,सिथ ब्लाईट,खैरे रोग
२	गहु	कटवर्म,वायरवर्म,लाही	कालोपोके,सिन्दुरे,खैरा
३	मकै	खुम्रे,फेदकटुवा,गवारो,फट्ग्रा,लाही	डाठकुहिने,घोगाकुहिने,कालोपोके
४	आलू	लाही, फेद कटुवा,खुम् रातो कमिला,धमिरा आलुको पुतली	डढुवा,भाईरस
५	तरकारी	भन्टाको गवारो,लाही,वन्दाको पुतली,टमाटर फलको गवारो,फल कुहाउने औसा,सुलसुले,रातो खपटे,डल्ले खपटे,थिप्स,खुम्रे	ओईलाउनेरोग,अल्टरनोरिया,क्लवरट ,ड्याम्पिङ्ग अफ
६	फलफूल	ग्वारो,फल कुहाउने,औसा,सुलसुले,अनारको पुतली पतेरो	एनथ्राक्नोजा,सेतो ढुसी,डाईव्याक,आपको गुच्चा हुने,डाउनी मिल्ड्यु
७	केरा खेती	गवारो	पात डढुवा

स्रोत: जिल्ला कृषि विकास कार्यालय

५.४.३ कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरुको विवरण :

कृषि प्रबिधि बिस्तारको उद्देश्यलाई सहयोग गर्दै कृषकको कृषि प्राविधिकसम्मको पहुँचलाई सरल बनाउन गाउँपालिकामा निम्नानुसारका कृषि सेवाकेन्द्रहरू स्थापना गरिएका छन् ।

तालिका नं. २४ : कृषि सेवा केन्द्र तथा उपकेन्द्रहरूको विवरण :

क.स	गा.पा.को नाम	भवनको प्रकृति : वटा			गा.पा.को वडा नं.	कैफियत
		गोटा	कच्ची	पक्की		
१	गन्यापधुरा	१	०	१	५	
२	गन्यापधुरा	१	०	१	४	
३	गन्यापधुरा	१	०	१	१	
४	गन्यापधुरा	१	०	१	२	

श्रोत:फिल्ड सर्वेक्षण

५.४.४ बाली पात्रो :

तालिका नं.२५ : बाली पात्रो :

क.सं.	बाली	बाली लगाउने समय	बाली भित्र्याउने समय
१	धान बर्षे	जेष्ठ/ आषाढ	असोज / कार्तिक
२	मकै वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
३	मकै बसन्ते	माघ / फागुन	जेष्ठ / वैशाख
४	गहु	कार्तिक / मंसिर	चैत्र / वैशाख
५	तोरी	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
६	आलु	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
७	मसुरो	कार्तिक / मंसिर	फागुन / चैत्र
८	उखु	माघ / फागुन	पौष / माघ
९	चना	असोज / कार्तिक	फागुन / चैत्र
	मकै हिउँदे + तोरी	असोज / कार्तिक	पौष / माघ

१०			
११	सुर्यमुखी	माघ / फागुन	जेष्ठ / आषाढ
१२	तरकारी वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
१३	तरकारी हिउँदे	भदौ / असोज	मंसिर / फागुन
१४	तरकारी बसन्ते	पौष / माघ	वैशाख / आषाढ

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण

५.४.५ कृषि बजारीकरण :

निर्वाहमुखी र परम्परागत कृषि प्रणलीमा कृषि बजारको विकास भैसकेको थिएन यद्यपी परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरुले असंगठीत रुपमा आफ्नो उपजको आफैं बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार श्रृंखला पार गर्दै कृषि उपजहरुको बजारीकरणका विभिन्न ढाँचाहरु प्रचलनमा आएका छन् । यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भई नसके पनि बन्ने र बनाउने दिसामा भएका प्रयत्नहरुले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् । गाउँपालिकाका विभिन्न बजारहरुबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरुको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा प्रमुख व्यापारीक केन्द्र जिल्ला सदरमुकाम रहेको स्याउले, वागवजार, तुफानडाँडा बजार हो । यहाँका अन्य व्यापारिक स्थानहरुमा गणेशपुर बडाल बजार, रेल, भत्काँडा वजार पनि हुन । यहाँका मुख्य बजारहरुमा कारोबार हुने मुख्य वस्तुहरु भनेको जडीबुटी, खाद्य, अन्नबाली, भाँडाकुँडा, माछा मासु , औषधि, कृषिऔजार, नुनतेल, आदि इत्यादि हुन । करिब ३००० घरधुरी यस बजारबाट प्रत्यक्ष रुपमा लाभान्वित भएका छन् जुन तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २६ : बजारको नाम र प्रकृति (थोक, हाट, संकलन केन्द्र)

क्र.स	व्यापारिक केन्द्रहरुका नाम	मुख्य व्यापारिक वस्तुहरु	कैफियत
१	बडाल	खाद्यान्न ,निर्माण साम्रगी	
२	रेल	खाद्यान्न ,निर्माण साम्रगी	
३	मोईकोईराल	खाद्यान्न ,निर्माण साम्रगी	
४	जैसेरा	खाद्यान्न ,निर्माण साम्रगी	
५	चमकोट	खाद्यान्न ,निर्माण साम्रगी	

६	गुयलखेत	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
७	सितलखोला	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
८	भत्काँडा	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
९	साहुखर्क	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
१०	सेटीगाउ	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
११	डमरकोट	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
१२	कुलेडी	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	
१३	चमकोट	खाद्यान्न ,निर्माण सामग्री	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

५.४.६ कृषि पकेट क्षेत्रको बिबरण :

गाउँपालिकामा कृषि पेशा अङ्गाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ । कृषि पेशामा संलग्न जनशक्ति उच्च रहेको यस गाउँपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्द्देश्यले गाउँपालिकामा विभिन्न क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गरी नगदे बाली, आलु, भटमास, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन, उखुजस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रशस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ । यस गाउपालिकाको वडा नं. २ मा माथिका उद्धेश्य सघाउन कृषि फार्मको स्थापना गरिएको छ ।

५.४.७ मौरीपालन :

मुख्य रुपमा वन जङ्गल तथा खेती गरिएको क्षेत्रफल उल्लेख्य भएको कारण यस गाउँपालिकामा मौरीपालनको प्रशस्त संभावना रहेको देखिन्छ । स्थलगत सर्वेक्षणबाट प्राप्त नतिजा विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकामा मौरीपालनबाट यहाँका जनसमुदायले निकै लाभ लिइसकेका छैनन । माहुरी पालनबाट व्यावसायिक पेशा अंगालेका घरधुरी नभएपनि कसै कसैले १,२ वटा घारहरु राखेको स्थलगत सर्वेक्षण वाट देखियो ।

५.४.८ जग्गाको उर्वराशक्ति :

गाउँपालिकामा ३४.९४ वर्ग कि.मी.क्षेत्रफल खेतीयोग्य जमिनले ओगटेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका समथर भूभागमा खाद्यान्न बाली, नगदे बाली तथा फलफूल र तरकारीको लागि उर्वर भूमि पाइन्छ भने वन क्षेत्रले ढाकेको क्षेत्रहरुमा डाँलेघाँस र खरघाँसको लागि उर्वरता रहेको पाइन्छ ।

५.४.९ एग्रोभेट सम्बन्धि विवरण :

यस गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पालनमा आएको व्यवसायिकताको लहरसँगै भेटेरिनरी औषधीको व्यवसाय पनि बढ्दै गएको पाइन्छ । स्थलगत सर्वेक्षणको रिपोट अनुसार यस गाउँपालिकामा २ वटा भेटेरिनरी औषधी पसलहरु संचालित छन ।

५.५ सिंचाइ :

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेको नदी, ताल, खोलाको पानीलाई काठ, स्याउला र ढुङ्गाले कुलोमा पानी फर्काई परम्परागत तरिकाबाट संचालित कुलोहरू सिंचाइका आधारशिला हुन् । सिंचाइका प्रमुख श्रोतहरू स्थानीय साना खोलाहरू मात्रै हुन । यी श्रोतहरू बाहेक गाउँमा खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई गर्न पानीको श्रोत छैन । कृषिको लागि उर्वर माटो भएको र गाउँमा ठूलो संख्यामा जनता कृषिमा नै निर्भर रहेको हुँदा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी सबै खेतियोग्य जमिनमा सिचाई सुविधा पुर्‍याउन सके रोजगारीका अवसर बढ्नुका साथै कृषि उत्पादनमा पनि प्रसस्त बृद्धि हुने देखिन्छ । सिचाइ सम्वन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका नं. २७ : सिंचाईको विवरण :

क्र.स	सिंचाईको स्रोतको नाम	गा.पा./न.पा को नाम र वडा नं.		गा.पा./न.पा को नाम र वडा नं.
१	खोला	गन्यापधुरा	वडा नं. १	गन्यापधुरा १
२	ठुलो खोला सिचाई	गन्यापधुरा	वडा नं. २	गन्यापधुरा २
३	कुलो नहर	गन्यापधुरा	वडा नं. ५	गन्यापधुरा ५
४	पोखरी	गन्यापधुरा	वडा नं. ५	गन्यापधुरा ५
५	अल्लाडी कुलो	गन्यापधुरा	वडा नं. ५	गन्यापधुरा ४
६	सकायल नहर	गन्यापधुरा	वडा नं. ३	गन्यापधुरा ३
७	सेल्तडा सिचाई नहर	गन्यापधुरा	वडा नं. ३	गन्यापधुरा ३
८	घट्टेगाड कुलो	गन्यापधुरा	वडा नं. ४	गन्यापधुरा ४
९	बरथालाकोलु कुलो	गन्यापधुरा	वडा नं. ४	गन्यापधुरा ४
१०	तल्लो खेत नहर	गन्यापधुरा	वडा नं. ४	गन्यापधुरा ४

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

५.६ पशुपालन :

यस गाउँपालिकाका मुख्य घरपालुवा जनावरहरुमा विशेषगरी गाई, भैँसी, भेडा, बाख्रा रहेका छन । यी जनावरहरुको पालनले गाउँपालिकाबासीहरुको जीविकोपार्जनमा सुधार भईरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरु जस्तै दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, खसी, बोकाहरुको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । यहाँ डेरी उद्योग, व्यापारिक फार्म, गाइ, भैसी, कुखुरा फार्महरु लगायतका कृषिजन्य साना उद्योगहरु संचालनमा रहेका छन । त्यस्तै गरी भेटेनरी सेवा पनि गाउँपालिकामा उपलब्ध रहेको छ ।

तालिका : २७ पशु तथा सो वाट हुने उत्पादनको अवस्था सम्वन्धी विवरण

क.स	किसिम	संख्या (अनुमानित)			उत्पादन		
		स्थानिय	उन्नत	जम्मा	दुध लि	मासु के.जी	उन के.जी
१	गाई ,गोरु	६७००	१२०	६८२०	२४०००	०	०
क	भैसी, रागा	३२००	१२३	३३२३	३६०००	०	०
ख	वोका ,खसी	३६००	७६०	४३६०	०	४५०००	०
ग	सुगर, वगुर	३००	२००	५००	०	५०००	
घ	अन्य	९००	६००	१५००			
२	पंक्षी	स्थानिय	उन्नत	जम्मा	अण्डा संख्या	मासु के.जी	
क	कुखुरा	६४००	५०००	११४००			
ख	हाँस	२००	०	२००			
ग	अन्य	१०००	३००	१३००			
घ	माछा	५००	०	५००			
ङ	मौरी घार	२५०	१५०	४००			

स्रोत :फिल्ड सर्वेक्षण

५.६.१ पशु नश्ल :

गाउँपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरुमा गाई, भैंसी, बाख्रा, भेंडा आदि रहेका छन् । सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकास सँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरुको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ । गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा

बाखातर्फ उन्नत जातका बोकाहरुसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरुमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ । तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालन सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन । त्यसैगरी ठूलो संख्यामा रहेका कम उत्पादक जनावरहरुले अपेक्षाकृत बढी उत्पादक जनावरहरुको आहारा खाई दिनु यस क्षेत्रको समस्या हो । तसर्थ न्यून उत्पादक जनावरहरुलाई हटाएर उन्नत जातको जनावर किनेर पाल्नु उत्तम हुन्छ । तसर्थ नश्ल सुधार मार्फत नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरुलाई भविष्यको राम्रो माउ हुने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरु संचालन गर्नु आवश्यक छ । सारांशमा, विगतका वर्षहरुमा गाउँपालिकाको पशुपालन क्षेत्र क्रमश वृद्धि हुँदै गैरहेको छ । जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणात्मक विकास सम्भव भएको छ । तर यो परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ । पशु पालन क्षेत्रमा क्रमिक रुपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तर पशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि उद्योग स्थापना खासै हुन सकेको पाईंदैन । त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको पनि एकदम खाँचो महसुस गरिएको छ । पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरुको उत्पादकत्व अति न्यून हुनु, युवा वर्गहरु विदेश पलायन हुनु र सो अनुरुप पशुपालनमा यान्त्रिकिकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा जनमानसमा पशुपालनको कृषि अर्थतन्त्रमा योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

५.६.२ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरु :

कृषकहरुको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रुपमा रहेको पशुपंक्षीहरुको पालन यस गाउँपालिका निकै बढी मात्रामा रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी र जुका पर्दछन् । गाउँपालिकाको वन जंगलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत पिपिआर स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस गाउँपालिकामा त्यत्तिकै रहेको पाइन्छ । यसका कारणहरूलाई हेर्दा, पशुको अवैध आयात र आवत जावत, दयनीय व्यवस्थापन, खोप लगाउनु पर्छ भन्ने चेतनाको कमी आदि मान्न सकिन्छ । यी रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भैरहेको छ ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुते, चरचरे विरुद्ध यस गाउँपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ । तापनि यी रोगहरू फाट्टफुट रुपमा देखिने गरेका छन् । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य संचालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म उल्लेखित रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ । सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो महामारी फैलिएको पाइँदैन । तथापि यहाँका पशुपंक्षीहरुमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीज जस्ता रोगहरुको प्रकोप रहेको छ भने पंक्षीहरुमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रुपमा लाग्ने गरेको छ ।

५.६.३ डेरी उद्योगको विवरण :

यस गाउँपालिकामा रहेका ठूलो वजार भत्काँडा वजार र सेटीगाँउमा गरी जम्मा २ वटा डेरी संञ्चालनमा रहेका छन् डेरी संञ्चालन गर्ने व्यक्तिहरुलाई प्रयाप्त तालिम नभएको कारण सरसफाई र व्यवस्थापनमा कमी देखिएको छ र गाउँपालिकाले यिनिहरुलाई तालिमको व्यावस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

५.६.४ मासु बजारीकरण :

भैसी, माहुरी पालन जस्तै कुखुरा तथा बाखापालन व्यवसायमा समेत गाउँपालिकाले ठूलो फड्को मारेको छ । यति हुँदा हुँदै पनि मासु उपार्जन तर्फ व्यवसायिकताको खाँचो रहेको छ । गाउँपालिकाको हकमा यसका मुख्य दुईटा कारणहरु आधारभूत भौतिक पूर्वाधारहरुको कमी तथा पशुपंक्षी पालनको प्रयोजन अव्यावसायिक हुनु रहेका छन् । उदाहरणको लागि यस गाउँपालिकाको बाखाको मुख्य स्रोत यस गाउँपालिकाको ५ वटै वडाहरुमा रहेको छ बजार र सम्बन्धित अन्य सुविधाहरुको अभावले गर्दा बाखा पालनबाट मासुको व्यवसायीकरण तर्फ अपेक्षित योगदान सम्भव हुन सकिरहेको छैन । त्यसैगरी बंगुर पालनको पनि प्रचुर संम्भावना रहेको यस क्षेत्रमा यसको व्यावसाय खासै यहाँका उधमीहरुले अपनाएको देखिदैन यो मासु उत्पादनको लागि नभई सुरक्षित र छिटो आम्दानी प्राप्त गर्नको लागि पाठापाठी बेच्ने र छिटो आम्दानी गर्ने र आम्दानीमा उल्लेखनीय योगदान गर्न सकिन्थ्यो ।

५.६.५ दाना उद्योग सम्बन्धी विवरण :

पशुपंक्षी पालन तर्फ भएको व्यवसायिकताका विभिन्न प्रयासहरुसँगै विभिन्न आयामहरु थपिँदै जानु स्वभाविक हो किनकी व्यवसायिकताले गर्दा मुल्य श्रृङ्खला थपिँदै जान्छ । यसको फलस्वरुप गाउँपालिकामा पशुपंक्षी दाना उद्योगहरु पनि स्थापना हुने क्रम जारी रहेको छ ।

५.७ पर्यटन :

यो गाउँपालिका पर्यटनको सम्भावना बोकेको गाउँपालिका हो । गाउँपालिका भित्र भएको पयर्टकीय तथा धार्मिक क्षेत्रको संवर्द्धन तथा प्रवर्द्धन गर्न सके आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटकहरुलाई आकर्षण गर्न सकिने देखिन्छ । प्राकृतिक, ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व राख्ने स्थल एवं श्रोतहरुलाई पहिचान गरी उचित व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा जोड दिन सकेमा पर्यटकलाई आकर्षित गर्न सकिन्छ । गन्यापधुरामा केवुलकार सञ्चालन गर्न सकेमा पर्यटकहरु आउने सम्भावना प्रबल रहेको छ । पर्यटन सम्बन्धी डडेल्धुरा जिल्लाको वास्तविकतालाई केलाउँदा वर्षभरिमा जिल्लामा कति पर्यटकहरु आउँछन् भन्ने स्पष्ट आँकडा छैन ।

प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक विविधता एवं साँस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण रहेको कारण नेपालको आकर्षक पर्यटन गन्तव्यहरुमध्ये यो गाउँपालिका पनि एक महत्वपूर्ण स्थान रहेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा स्वदेशी पर्यटकहरुको आकर्षक बढी रहेको पाइन्छ ।

तालिका : २८ : पर्यटकिय तालतलैया र प्राकृतिक पोखरीको नाम

क्र.स	नाम	गा.पा.नाम र वडा नं.	कैफियत
१	नडरी ताल	गन्यापधुरा २	
२	अम्तोला पोखरी	गन्यापधुरा ५	
३	पटौटा पोखरी	गन्यापधुरा ५	
४	गन्याप ताल	गन्यापधुरा १	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

५.८ उद्योग :

उद्योग व्यवशायले कुशल जीवनयापनमा महत्वपूर्ण भुमिका खेलेको हुन्छ। उद्योग व्यवसाय संचालनका लागि तालिम प्राप्त जनशक्ति, लगानी र बजारको उपलब्धता हुनु जरुरी मानिन्छ। यस गाउंपालिकामा ठूलो लगानीका उद्योगहरु संचालनमा नआएतापनि केहि साना तथा मझौला उद्योगहरु संचालनमा रहेका छन्। हाल आएर यस किसिमका साना तथा मझौला उद्योगहरुमा यूवाहरुको आकर्षण बढ्दै गएको पाईन्छ।

५.८.१ उद्योग व्यवसाय सम्बन्धी विवरण :

तालिका नं. २९ : २०७३ आषाढ मसान्तसम्म कायम रहेको उद्योगहरुको संख्यात्मक विवरण

क्र.सं	व्यवसायको किसिम	पूजीगत लगानी (रु.)								
		५० हजार (संख्या)	**१ लाख (संख्या)**	**२ लाख (संख्या)**	**३ लाख (संख्या)**	**४ लाख (संख्या)**	**५ लाख (संख्या)**	**६ लाख (संख्या)**	**७ लाख (संख्या)**	**१० लाख र सो भन्दा माथि**
१	खाद्य, किराना	१२	२१	२३	१३	१६	१९	११	१८	१४
२	कपडा तथा फेन्स	२	५	८	७	६	४	३	८	३
३	इलेक्ट्रोनिक एण्ड इलेक्टीकल	०	४	७	९	८	६	९	३	२
४	स्टेश्नरी	२	६	८	८	९	१२	१६	४	९

५	किराना फलफुल तथा तरकारी	१	१२	७	९	७	९	७	६	४
६	मासु व्यवसायी	०	२	५	०	०	०	०	०	०
७	मदिरा तथा कोल्ड स्टोर	६	९	११	१८	३४	८	१६	१२	११
८	कम्प्यूटर नेट, इन्टरनेट फोटोकपी	१	४	२	४	२	०	०	०	०
९	निर्माण व्यवसायी सप्लायर्स	३	५	७	७	९	८	९	१३	१२
१०	फर्निचर उद्योग	०	१	२	१	०	०	०	०	०
११	प्रेस तथा छापाखाना	०	०	०	१	०	०	०	०	०
१२	टेलर्स	१	३	३	४	२	०	०	०	०
१३	एग्रोभेट	०	०	१	०	०	०	०	०	०
१४	हार्डवयर	१	५	३	३	६	६	०	०	०
१६	सुन, चादी	०	०	०	१	२	३	०	०	०

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

यस गाउँपालिकामा साना साना उद्योगहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमध्ये ६ लाख पूँजीमा सञ्चालनमा आएका उद्योगहरु प्रशस्त रहेका छन । जसमा खाद्य, किराना कपडा तथा फेन्सी र निर्माण व्यवसायी सप्लायर्समा बढि लगानी गरेको देखाइएको छ भने त्यसपछि इलेक्ट्रोनिक एण्ड इलेक्ट्रिकल, स्टेसनरीमा पनि लगानी बढि भएको देखाइएको छ जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३० : व्यापार व्यावसायको विवरण

क्र.सं.	लघु उद्योगको सिसिम	संख्या
१	खाद्य तथा किराना स्टोर	१४७
२	कपडा तथा फेन्सी	४६
३	इलेक्ट्रोनिक्स तथा इलेक्ट्रिकल्स	१४
४	स्टेशनरी तथा पुस्तक पसल	७४
५	किराना तथा फलफूल	६२
६	मासु पसल	७
७	होटल तथा लज	३२
८	मदिरा तथा कोल्ड स्टोर्स	१२५
९	कम्प्युटर तथा इन्टरनेट सर्भिस	१३
१०	निर्माण व्यावसायी सप्लायर्स	७३
११	फर्निचर	४
१२	छापाखाना	१
१३	एग्रोभेट	१
१४	हार्डवेयर	२४
१५	सुन चाँदी पसल	६
१६	विविध	९
	जम्मा	६३८

स्रोत: घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय, डडेल्धुरा ,फिल्ड सर्वेक्षण

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा भएका र डडेल्धुरा उद्योग बाणिज्य संघमा दर्ता भएको विभिन्न उद्योगहरुको संख्या ६३८ पुगेको देखिन्छ । जसमध्ये सबैभन्दा धेरै मात्रामा खाद्य तथा किराना स्टोर रहेका छन् भने दोस्रोमा निर्माण व्यवसायी सप्लार्यसहरु रहेका छन् । सबै भन्दा कम भएको एग्रोभेट (२ ओटा) छ भने छापाखाना पनि ज्यादै न्यून रहेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा देखाइएको छ ।

५.९ व्यापार तथा उद्योगको विवरण :

यस गाउँपालिका मार्फत विभिन्न पहाडी जिल्लाहरूसँगको व्यापार समेत हुने गरेको छ । यहाँका स्थानिय बजारहरूबाट विशेषगरी खुद्रा व्यापार हुने गरेको छ । यसैगरी, गाउँपालिकाबाट थोक व्यापार समेत हुने गरेको छ । थोक व्यापार अन्तर्गत खाद्य मिलबाट उत्पादित चामल, पिठो, तेल अन्य पहाडी तथा तराई जिल्लासँग हुने गरेको छ भने अन्य थोक व्यापारमा विस्कुट, साबुन, चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरेको छ । यसका अतिरिक्त तेस्रो मुलुकमा निर्मित इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरूका साथै फरेन गुड्सको नाममा विभिन्न तेस्रो मुलुकहरूबाट उत्पादन भई पैठारी गरिएका घरेलु उपयोगका सामानहरूको समेत उल्लेख्य मात्रामा थोक र खुद्रा बिक्री यस गाउँपालिकाबाट हुने गरेको पाइन्छ । गाउँपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरु कृषि पेशामा आवद्ध भएसंगै कृषि उपजहरु जस्तै दाल, तरकारी, फलफुल आदिको विक्री वितरण समेत हुने गरेको छ । ग्रामीण क्षेत्रका मानिसहरु उल्लेखनीय रुपमा औद्योगिक विकासतर्फ लागीसकेका छैनन । तथापी, स्थानीय माग अनुसार केही मझौला, साना तथा घरेलु उद्योग भने संचालित छन् । सिलाई कटाई उद्योग, फर्निचर उद्योग, ग्रिल उद्योग, कुखुरा फार्म, पशु फार्म आदि यस गाउँपालिकामा रहेका केही औद्योगिक व्यवसायका उदाहरणहरु हुन् । यसले पनि गाउँपालिकामा आर्थिक कारोबारको मात्रामा वृद्धि गराएको छ ।

५.१० थोक तथा खुद्रा व्यापार :

थोक व्यापार अन्तर्गत खाद्य मिलबाट उत्पादित चामल, पिठो, तेल, तरकारी, फलफुल, माछा, गेडागुडी तथा मसला सुदुरपश्चिमाञ्चल तथा तराईका अन्य जिल्लासँग हुने गरेको छ भने अन्य थोक व्यापारमा विस्कुट, साबुन, चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरेको छ । यसका अतिरिक्त तेस्रो मुलुकमा निर्मित इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरूका साथै फरेन गुड्सको नाममा विभिन्न तेस्रो मुलुकहरूबाट उत्पादन भई पैठारी गरिएका घरेलु उपयोगका सामानहरूको समेत उल्लेख्य मात्रामा थोक र खुद्राबिक्री यस गाउँपालिकाबाट हुने गरेको पाइन्छ ।

५.१०.१ निकासी पैठारी स्थिति :

गाउँपालिकाबाट बाहिर निकासी हुने बस्तुहरूमा तयारी खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, दलहन, तेलहन, साथै निर्माण सामाग्री, लत्ता कपडा र दैनिक उपभोग्य बस्तुहरू छन् । आयात गरिने बस्तुहरूमा घरायसी सामानहरू, चिनी, साबुन, इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरू, मोटर पार्टस, कपडा, मसलाहरू, मैदा, मिश्रि, फलफुल तथा तरकारी रहेका छन ।

तालिका : ३१ : गाउँ नगरवाट अनुमानित वाहिर निकासी हुने वस्तुको विवरण

क.स	आयात निर्यात वस्तुको नाम	निकासी हुने वार्षिक परिणाम (क्विन्टल)	जम्मा निकासी मुल्य (अनुमानित)
१	कृषि तथा वनजन्तु उत्पादनको निर्यात	४०००	२०००००।
२	औद्योगिक निर्यात (निर्माण सामग्री)	७०००	५०००००।
३	कृषि तथा वनजन्तु उत्पादनको आयात	१३०००	२००००००।
४	औद्योगिक आयात (निर्माण सामग्री)	३४०००	५००००००।

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

५.१०.२ ढुवानी तथा भण्डार व्यवस्था :

गाउँपालिकाभित्र उत्पादित मालसामानहरू गाउँपालिकाको एक ठाँउबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउन ढुवानी साधनको रुपमा ट्रक, ट्याक्टर, जिप आदि रहेका छन् । गाउँपालिकाको पक्की सडक नभएका क्षेत्रहरुमा वर्षातको समयमा मालसामान ढुवानी गर्न समस्या भएको पाइन्छ । कतिपय ठाउँहरूमा विभिन्न खोलाहरूमा पुल नभएका कारण विशेषत वर्षातको समयमा आवागमनको समेत समस्या रहेको सन्दर्भमा मालसामान ढुवानी गर्ने समस्या झन टड्कारो रुपमा रहेको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक ढुवानी प्रणालीलाई सुदृढ गर्न विभिन्न खोला तथा नदीहरुमा पुल निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकामा कृषकहरूले खाद्यान्नको उचित दरभाउ पाएमा व्यापारीहरूलाई बिक्री गर्ने र व्यापारीहरूले त्यसरी खरिद गरेको खाद्यान्न आफ्नै गोदाममा ठूलो परीमाणमा संकलन गरी बिक्री गर्ने गर्दछन । गाउँपालिकाका कृषकहरूको आलु, तरकारी तथा फलफुल सुरक्षित राख्न पर्याप्त मात्रामा शीत भण्डारको निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.१०.३ स्थानीय उत्पादनहरूले बाह्य उत्पादनसँग गर्नु परिरहेको प्रतिस्पर्धा :

स्थानीय उद्योगहरूबाट उत्पादित बस्तुहरू चामल, तेल, दाल, पिठो, पोल्ट्री प्रोडक्ट, फलफुल तथा तरकारी सम्बन्धी उद्योगहरूले अन्य गाउँपालिका/नगरपालिका तथा भारतीय बजारको प्रतिस्पर्धा गर्नु परिरहेको छ ।

उद्यमशीलता, सिप विकास, बजारीकरण, सेवा कर्जा बजारको सूचनामा उद्यमीहरूको पहुँचको स्थिति, सिप विकास तालिम, उद्यमशिलता विकास तालिमका माध्यमबाट गाउँपालिकामा रोजगारी बढाउने, उद्योग व्यवसायमा बृद्धि गर्ने उद्देश्य पूर्ति गर्न यस गाउँपालिका लागिपरेको छ । गाउँपालिकामा उद्योग व्यवसाय गर्ने एवं सिपमुलक तालिम गरी स-साना व्यवसाय गर्ने व्यक्तिहरूलाई कर्जा बजारको सुचना भएको र गाउँपालिकामा स्थापित वित्तीय संस्थाहरूबाट कर्जा लिनेहरूको संख्या पर्याप्त रहेको देखिन्छ ।

५.१०.४ स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता र उपयोगको स्थिति :

गाउँपालिकामा कृषिजन्य कच्चा पदार्थहरूमा धान, गहुँ, मकै, कुखुरा, फलफुल,मसला तथा तरकारी साथै काष्ठजन्य र निर्माणजन्य आदि प्रमुख छन् । यी कच्चा पदार्थहरूमा आधारित विभिन्न उद्योगहरू स्थापना भई कच्चा पदार्थको उच्चतम उपयोग भएको पाइदैन । व्यापारको प्रकृति अनुसार खाद्यान्न धान, गहुँ, तोरी, काष्ठजन्य वस्तुहरु व्यापारीहरूले अन्य गाउँपालिकाहरुबाट आयात तथा निर्यात गर्ने गरेको पाइन्छ ।

क) कृषि जन्य पदार्थ :

गाउँपालिकामा कृषि जन्य कच्चा पदार्थहरूमा धान, गहुँ, उखु, फलफुल आदि प्रमुख छन् । यी कच्चा पदार्थहरूमा आधारित खाद्य मिल, उद्योगहरू स्थापना भई कच्चा पदार्थको उपयोग भएको पाइदैन भने बढी भएको खाद्यान्न धान, गहुँ, तोरी व्यापारीहरूले अन्य गाउँपालिका तथा जिल्लामा निकासी गर्ने गरेको पाइन्छ ।

ख) बनजन्य

वन जंगलमा आधारित कच्चा मालमा साल, सल्लो, वाँज, उतिस, टुडी हो । साल, सिसौका काठहरु गाउँपालिकाका साथै अन्य छिमेकी जिल्लाहरुबाट आयात गर्ने गरेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा उत्पादीत निगालो र बाँसको प्रयोग उद्योगको रुपमा भएको पाइँदैन तर कृषकहरूले आफ्नो घरायसी प्रयोगमा अत्यधिकरुपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

५.१०.५ प्रमुख स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण :

- कृषिजन्य तथा उत्पादनमुलक उद्योग अन्तर्गत पर्ने खाद्य मिलबाट उत्पादन हुने बस्तु दाल, चामल, तेल, पिठो, मसला आदिले स्थानीय बजारको आवश्यकता पुर्ति गर्नुको साथै यस प्रकारका उत्पादनहरुले अन्य गाउँपालिका तथा छिमेकी जिल्लाका बजारहरुको माग समेत केहि हदसम्म पूर्ति गरिरहेका छन् ।
- इटा, क्रसर, ग्रिल, काष्ठ सम्बन्धि उद्योगहरूले स्थानीय बजारको आवश्यकता पूर्ति गर्नुका साथै अन्य छिमेकि गाउँपालिका तथा जिल्लाहरुको बजारमा समेत सेवा पुऱ्याई रहेको देखिन्छ ।

५.११ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू :

गाउँपालिकामा आर्थिक विकास अन्तर्गत यातायात सेवा, सूचना प्रविधि, वित्तीय सेवा, बैदेशिक रोजगार लगायत थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू प्रशस्त रहेका छन् ।

समग्रमा यस गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या अझै उच्च रहेको छ । गाउँपालिकामा रहेको खेतीयोग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन बृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ । आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को

अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन । जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा रहेको अत्यन्त उर्वर भूमिमा वस्ती विकास तथा अन्य निर्माणले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको उपलब्धतामा दिन प्रतिदिन कमी हुँदै गएको छ भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ती क्रमश : क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ । जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वरा शक्ती बढाई वातावरणीय प्रदुषण कम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा सुरक्षित र अनुकुल स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई व्यावसायिक रुपमा विस्तार गरी यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ । जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणीय मित्रवत प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको स्थिति श्रृजना गर्नको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा भएका तालतलैयाहरूलाई माछापालन, सिंचाइ, पर्यटन प्रवर्द्धन लगायत जीविकोपार्जन र आर्थिक विकासका विविध क्षेत्रहरूमा परिचालन गर्न सकिने अवस्था रहेको छ । माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र अन्य क्षेत्रबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई गाउँपालिकाकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ ।

गाउँपालिकामा ओगटेका वन क्षेत्रहरु सल्लाको वन, बाँज, साल लगायतको उच्च व्यवसायिक महत्वका वनस्पति प्रजातियुक्त वन क्षेत्र हुनु, वन क्षेत्रको पुनरुत्पादन दर राम्रो हुनु आदि कारणले गर्दा वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन मार्फत् जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउन र राजश्वमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ । यसका अलावा जैविक विविधता संरक्षण प्रवर्द्धन, पर्यटन मार्फत समेत आर्थिक विकासमा उपयोग गर्न सकिने अवस्था छ । कृषि, पशु एवम वनजन्य कच्चा पदार्थको सुलभ उपलब्धता, गाउँपालिकाका सबैजसो वडाहरुमा सडक, विजुली, पानीलगायत आधारभूत औद्योगिक पूर्वाधारको विकास तथा उद्योग स्थापनाका लागि पर्याप्त समथर जमिन, नजिकको अन्तर्राष्ट्रिय सीमा नाका तथा सुदूर पश्चिमको आकर्षणको केन्द्र यही गाउँपालिकामा हुँदा गाउँपालिकामा कृषि, पशु, वन लगायतको उद्योगका साथै शैक्षिक र औषधीय पर्यटन (Medical Tourism) समेतको विकासको सम्भावना रहेको छ ।

गाउँपालिकाका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटीको खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारमुखी गर्न सकेमा सोक्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको नजिकमा विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र भएको कारणले यहाँ पर्यटनको विशिष्ट सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकाको आसपासमा पर्यटकीय होटेल व्यवसायहरुबाट प्रशस्त लाभ लिन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

गाउँपालिका लगायत देशमै बेरोजगारी समस्या एक चुनौती रहेकोले यस गाउँपालिका समेत यसबाट प्रभावित छ साथै सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका युवाहरूलाई व्यावसायिक तथा सिपमुलक तालिम प्रदान गरी दक्ष जनशक्ति सिर्जना गर्न सकेमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठुलो योगदान पुऱ्याउने सम्भावना देखिन्छ ।

५.१२ गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण :

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा वनपैदावर र प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गरी सतह तथा भूमिगत सिंचाइमा आधारित दिगो कृषि प्रणालीलाई नै मेरुदण्डको रुपमा लिन सकिन्छ । साथै यो गाउँपालिका व्यापारिक केन्द्र तथा पर्यटकिय क्षेत्रको रुपमा समेत रहेको छ । कृषि, पशु एवम वनजन्य कच्चा पदार्थको सुलभ उपलब्धता, गाउँपालिकाका सबैजसो वडाहरुमा सडक, विजुली, पानीलगायत आधारभूत औद्योगिक पूर्वाधारको क्रमिक विकास तथा उद्योग स्थापनाको सम्भावना साथै गाउँपालिकामा कृषि, पशु, वन लगायत उद्योगका साथै शैक्षिक र औषधी पर्यटन (Medical Tourism) समेतको विकासको सम्भावना रहेको छ । अर्थतन्त्रका यिनै विशिष्ट क्षेत्रहरूमा गाउँपालिकाको विशिष्टता एवं प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

५.१३ बैंकको विवरण :

गाउँमा उद्योग व्यापार लगानी गर्न वित्तीय संस्थाहरुमा वाणिज्य बैंकहरु मार्फत कर्जा लगानी हुने गरेको देखिन्छ । यसबाहेक गाउँमा संचालित अन्य वित्तिय संस्थाहरुले पनि कर्जा उपलब्ध गर्दै आएका छन् भने गाउँबासीहरुसँग रहेको रकमलाई निक्षेपको रुपमा स्विकार गरी बचत पनि गर्दै आएका छन् । गाउँमा संचालित ४ वटा बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरुको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ३२ : बैंकहरुको विवरण :

क्र.सं	बैंकको नाम	संख्या
१	गोलोवल आई.एम .ई. वैक (शाखा रहित)	२
२	सिद्धार्थ वैक (शाखा रहित)	२
३	छिमेकी लघुवित्त विकास वैक (शाखा रहित)	१
४	बैंक अफ काठमाण्डौं (शाखा रहित)	१

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

५.१४ सहकारी संस्थाको विवरण :

गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचत लाई गाउँ बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन। सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ। गाउँपालिकामा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता, विद्युत, तरकारी तथा फलफूल, आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ।

तालिका नं. ३३ : सहकारी संस्थाको नामावली :

क्र.स	सहकारी संस्था	ठेगाना
१	निरपाल वचत तथा सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ४
२	कैलपाल महिला वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ४
३	दीपज्योती कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ४
४	सुनौला समाज कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ४
५	सयपत्री महिला सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ३
६	सुनौलो कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ३
७	कालिका वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ३
८	मष्टामाण्डौं कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ३
९	गणेशपुर सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ३
१०	प्रगतीपथ महिला विकास ऋण तथा सहकारी संस्था	गन्यापधुरा २

११	साना किसान सहकारी संस्था	गन्यापधुरा २
१२	सिमेश्वर कृषि तथा सहकारी संस्था	गन्यापधुरा २
१३	भुवनेश्वरी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	गन्यापधुरा २
१४	शिखर चेतना कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा २
१५	गन्यापधुरा कृषि फार्म सहकारी संस्था	गन्यापधुरा २
१६	जयलक्ष्मी ऋण तथा वचत सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
१७	भुमीराज केदार कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
१८	असिग्राम महिला विकास वहुउदेश्यीय सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
१९	रुद्रावती तरकारी बिउ प्रवर्द्धन सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
२०	असिग्राम कृषक बहुउद्देशीय सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
२१	सूर्यमुखि कृषक सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
२२	महाभारत दुग्ध उत्पादन सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
२३	जनचेतना दुग्ध उत्पादन सहकारी संस्था	गन्यापधुरा १
२४	दुर्गा भवानी कृषि सहकारी संस्था	गन्यापधुरा ५

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

५.१५ संघ संस्था तथा विभिन्न समूहहरु :

यस गाउँपालिकामा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाहरुले समुदायमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा आफ्ना कार्यक्रमहरु संचालन गरिरहेका छन् । कार्यरत गैर सरकारी संस्थाहरुको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३४ : गाउँपालिकामा सञ्चालनमा रहेका गै.स.स हरुको बिबरण :

क्र.स	नाम	रहेको स्थान	उदेश्य,कार्यक्षेत्र
१	पहल	गन्यापधुरा	स्वास्थ्य सरसफाई ,पोषण
२	आई.डि.एस. डडेल्धुरा	गन्यापधुरा	गरिवी न्युनीकरण
३	गरिवी निवारण कोष	गन्यापधुरा	गरिवी न्युनीकरण
४	सुआहारा	गन्यापधुरा	पोषण
५	ग्रामीण जलश्रोत व्यावस्थापन परियोजना	गन्यापधुरा	खानेपानी सरसफाई
६	एम.पी.डि.एस.	गन्यापधुरा	एच.आई.भी.एडस
७	लुनिभा बाल सरोकार समूह	गन्यापधुरा	शिक्षा

स्रोत : फिल्ड स

खण्ड : ६ भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार :

६.१ सडक तथा यातायात :

(क) यातायात सेवा

डडेल्धुरा जिल्लाको सदरमुकाम देखी यस गाउँपालिकाको वडा नं. १ हुदै भिमदत्त लोकमार्ग कालोपत्रे सडक संचालनमा रहेको छ । गाउँपालिकाको केन्द्र देखी साना साना जिपहरुले डडेल्धुरा सदरमुकाम सम्म यात्रु ओसार पसार गर्छन् भने डडेल्धुरा सदरमुकाम देखि देशका विभिन्न स्थानहरुमा लामो दुरीका सवारी साधनहरु संचालनमा रहेकाले यात्रा गर्न सजिलो बनाएको छ । डडेल्धुरा वसपार्क देखि संघिय राजधानी काठमाण्डौ, नेपालगञ्ज, प्रदेश राजधानी धनगढी ,महेन्द्रनगर लगायत देशका विभिन्न भागमा दैनिक यातायात सञ्चालनमा रहेको छ । डडेल्धुरा-काठमाडौँको एसी, डिलक्स बस सेवा पनि सञ्चालनमा रहेको छ । यसको साथै गाउँपालिकाका सवै वार्डहरुमा यातायात सुविधाले छोएको छ र थप रोडहरुको निर्माणको काम समेत थालनी गरिएको छ । यति हुँदाहुँदै पनि गाउँपालिका उच्च पहाडी भू-भागमा अवस्थित भएको कारण गाउँपालिकाका सबै वडाहरूको सवै भुभागमा सडक सञ्जाल विस्तार हुन सकेको छैन । भएका सडकहरू गाउँपालिकाको खेती योग्य जमिनमा सिंचाइको व्यवस्था राम्रो भएकोले खाद्यान्न, उखु , आलु, तेलहन, दलहन, फलफूल, दुग्ध उत्पादन आदिको राम्रो उत्पादन भैरहेकोमा गाउँपालिकाका सबै वडाहरुमा सडकको सुविधा सजिलो नभएकाले उत्पादित वस्तुलाई बजारसम्म पुऱ्याउन गाह्रो परेको देखिन्छ । गाउँपालिकाका सबै वडाहरुमा सडकको विस्तार सन्तोषजनक नभएकोले गाउँबासीहरुलाई समयमै आवश्यक उपचार तथा औषधिको सेवा र बजारमा पहुँच पुऱ्याउन निक्कै नै अप्ठ्यारो भएको देखिन्छ । गाउँपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ । गाउँपालिकामा ट्याक्टर, जीप, मोटरसाइकल, साइकलको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ । गाउँपालिकाका सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ ।

सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, पैदलयात्रीले सडक पार गर्ने जेब्रा क्रसिङ, सडक संकेत चिन्ह, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा यातायातको साधनको रुपमा जिप प्रयोग भएको देखिन्छ । बाटो सानो तथा कच्ची भएकाले सवारी साधनको रुपमा जिप नै यहाँको प्रमुख यातायातको साधनको रुपमा देखिएको छ । दिगो पर्यटन विकासका लागि नियमित सवारी साधनको पहुँच र सडक विस्तारको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । अत : गाउँपालिकाको सर्वाङ्गीण विकास एवं दिगो पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि बाटोघाटो र यातायातको समुचित विकासका लागि जोड दिनु पर्ने आवश्यकता छ ।

तालिका : ३५ गाँउ नगर क्षेत्रमा चल्ने सवारी साधनको विवरण

क.स	सवारी साधनको प्रकार	संख्या	अवस्था		कैफियत
			५ वर्ष सम्म पुरानो	१० वर्ष सम्म पुरानो	
१	नीजि	२२	७	१७	
२	सरकारी स्वामित्व	२	२	०	
३	सार्वजनिक भाडाका	१	१	०	
४	कुटनैतिक	०	०	०	
५	अर्न्तरराष्ट्रिय गै.स.स	०	०	०	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

तालिका : ३६ गाँउ नगर क्षेत्रभित्र रुट परमिट लिएर संञ्चालन भएका सवारी साधनको विवरण

वस चल्ने शुरु स्थान	वस पुग्ने अन्तिम स्थान	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी साधन संख्या	वस स्टप संख्या	कैफियत
साउखेत	वडाल	७	१	
सेटीगाँउ	डडेल्धुरा	२	१	
जम्मा		९	२	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

नक्सा नं. १४ : सडक संञ्जाल भएको नक्सा

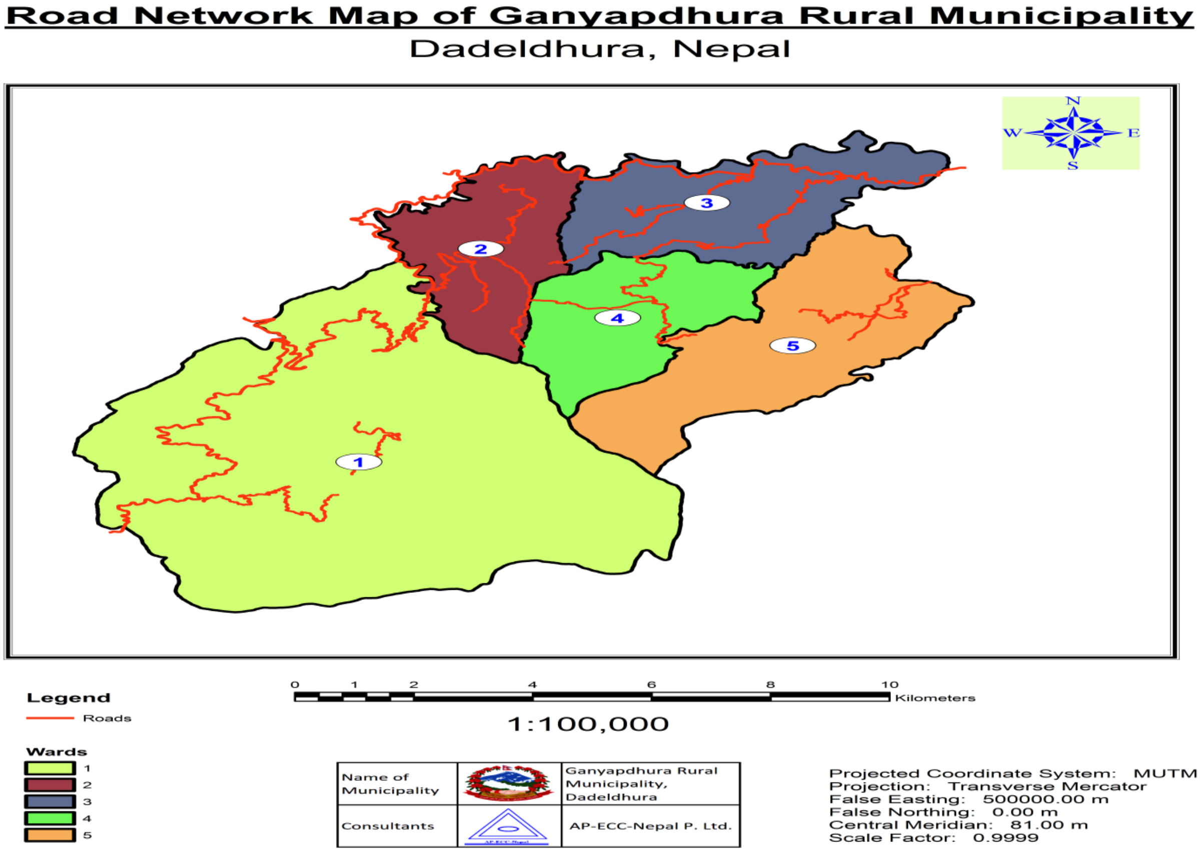

तालिका : ३७ निर्माणाधिन गाँउ /नगर स्तरीय सडकहरु

सडकको किसिम	अनुमानित लम्वाई कि.मी	सडकको औसत चौडाई (मी)	सडकले सेवा पुग्न सक्ने वडा तथा वस्तीहरु	लाभाम्वित जनसंख्या
कालो पत्रे	८ कि.मी.	३६ मी.	४	१९००
ग्राभेल	२ कि.मी.			
कच्ची तथा धुले	६५ कि.मी.	८ मी.	४	३६००
जम्मा	७५ कि.मी.			३५००

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

६.२ संचार

सन् १९९० साल सम्म संचार माध्ययमहरु सिमित थिए । हाल पत्रपत्रिका, रेडियो र टि.भि.को प्रयोग अत्यधिक मात्रमा बढ्दै गएको छ । गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको 3G Network उपलब्ध छ । गाउँपालिकामा NCell, NTC आदि कम्पनीहरुले इन्टरनेट सेवा पुर्‍याउँदै आइरहेका छन् ।

तालिका नं ३८ :यातायात तथा सञ्चारका सुविधा भएका परिवार संख्या :

सि.न	सेवा सुविधाको विवरण	घर परिवार संख्या	प्रतिशत
१	कुनै सेवा सुविधा नभएका	४८	०.०१
२	कम्तिमा एउटा सुविधा भएका	१५७७	४९
३	रेडियो भएका	९३६	२९.०८
४	टि.भी भएका	६५४	२०.३२
५	केवल लाइन जोडेका	२९	०.९०
६	कम्प्युटर भएका	३	०.०९
७	इन्टरनेट सुविधा भएका	९६९	३०.११
८	टेलिफोन भएका	१०	०.३१
९	मोवाईल	२९८८	९२.८५
१०	गाडी भएका	३७	१.१४
११	मोटरसाइकल	७१	२.२०
१२	साइकल	१२	०.३७
१३	अन्य साधन	०	०
१४	फ्रिज	४९	१.५२
१५	उल्लेख नभएका	०	०

६.२.१ पत्रपत्रिका, एफ.एम. रेडियोहरु तथा टेलिभिजन :

गाउँपाकिामा हाल कुनै पनि पत्रपत्रिका प्रकाशन हुने गरेका छैन । यातायात सुविधा पुगेका अधिकांश स्थानमा राष्ट्रियस्तरका पत्रपत्रिका र डडेल्धुरा जिल्ला वाट प्रकाशित हुने स्थानिय पत्रिका पुग्ने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै स्थानीय स्तरमा जिल्ला तथा काठमाडौंबाट प्रशारण हुने अन्य एफ.एम. रेडियोहरू पनि

गाउँका विभिन्न भागमा सुन्न सकिन्छ । त्यस्तै डिसहोम , तथा केवल नेटवर्कका माध्यमबाट राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रशारणका टेलिभिजन च्यानल हेर्न सकिन्छ ।

६.२.२ हुलाक सेवा :

गाउँपालिकामा आधा शताब्दी देखि सञ्चार क्षेत्रमा सेवा पुऱ्याइरहेको हुलाक सेवा हाल गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरुमा कार्यरत छन । हुलाक सेवा अन्तर्गत साधारण चिठीपत्रहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा र बचत सेवाहरू सञ्चालित छन भने गन्यापधुराको नजिकवाट काठमाण्डौ, ललितपुर, भक्तपुर,प्रदेश राजधानी धनगढी सम्म द्रुत सेवा पनि उपलब्ध छ ।

तालिका नं. ३९ : हुलाक सेवाको स्थिति :

क्र.स	गा.पा.को नाम	भवनको प्रकृति : वटा			गा.पा.को वडा नं.	कैफियत
		गोटा	कच्ची	पक्की		
१	गन्यापधुरा	१	०	१	५	
२	गन्यापधुरा	१	०	१	४	
३	गन्यापधुरा	१	०	१	१	
४	गन्यापधुरा	१	०	१	३	
५	गन्यापधुरा	१	०	१	२	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

६.३ विद्युत

६.३.१ बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण :

घरधुरी सर्वेक्षणको नतिजा अनुसार दैनिक वत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रुपमा रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा बत्ती बाल्न विजुली प्रयोग गर्नेको घरधुरी संख्या (७९.३६ प्रतिशत) रहेको छ । त्यस्तै सोलार (३.६९ प्रतिशत) ले उल्लेख नभएका (१३.७६ प्रतिशत) घरधुरीले । प्रयोग गर्ने पाएको छ ।जसको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४० : बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने श्रोत :

सि.न	बत्तीको प्रकार	घरपरिवार संख्या	प्रतिशत
१	विजुली	२५५४	७९.३६
२	मट्टीतेल	०	०

३	वायोग्यास	१	०.०३
४	सोलार	११९	३.६९
५	उल्लेख नभएको	४४३	१३.७६
जम्मा		३२१८	१००

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

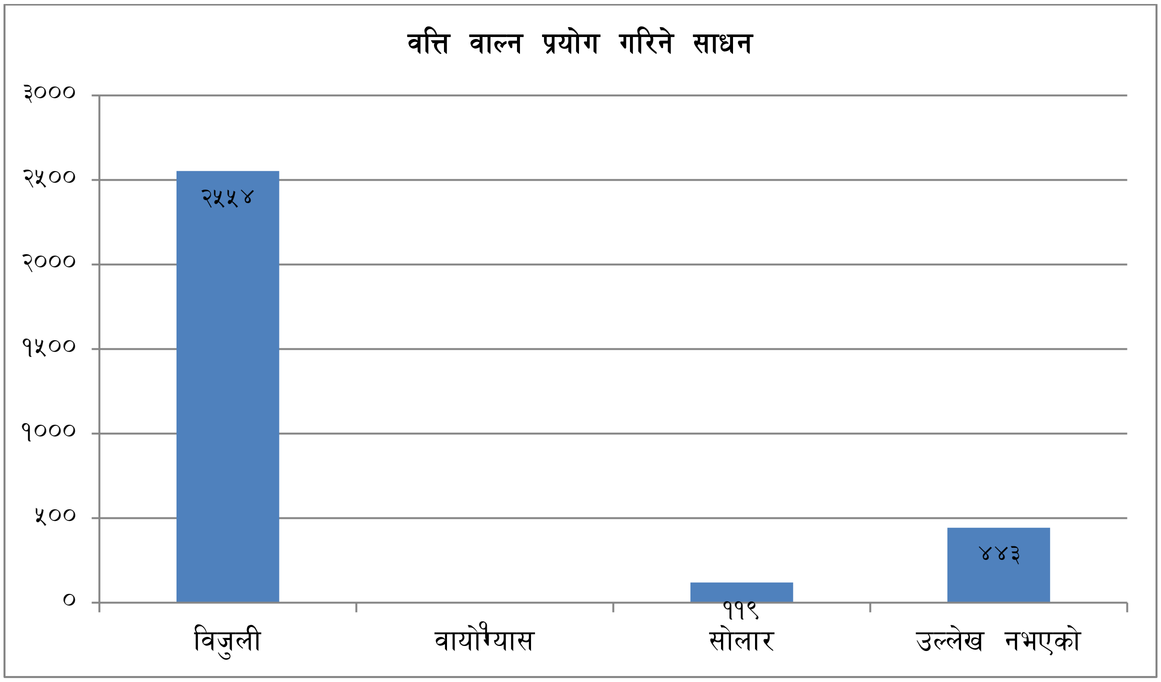

६.३.२ गाउँपालिकामा सञ्चालित लघुविद्युत आयोजनाहरूको विवरण :

गाउँपालिका क्षेत्रमा बग्ने खोलाहरुमध्ये ५ नं. वडामा रहेको रेलगाडबाट एक लघु जलविद्युत आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ । सवै ठाउमा राष्ट्रिय प्रशारण लाईन विस्तार हुने क्रममा रहेकोले यो लघु विद्युत आयोजनाहरूबाट उत्पादित विद्युत पनि गाउँक्षेत्रमा वितरित गरिएको छ । गाउँमा सञ्चालित लघुविद्युत आयोजनाहरूको विवरण तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४१ : गाउँपालिकामा सञ्चालित लघु जलविद्युत आयोजनाहरूको विवरण

सि.नं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना
१	रेलगाड लघु जलविद्युत (१५ कि.वा.)	गन्यापधुरा ५

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

तालिका नं. ४२ : खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

सि.न	इन्धनको प्रकार	घर परिवार संख्या	प्रतिशत
१	दाउरा	३१३४	९७.३८
२	मट्टीतेल	०	०
३	एल.पी ग्यास	८४	२.६१
४	गुइठा	०	०
५	गोवर ग्यास	५	०.१५
६	विजुली	०	०
७	अन्य	०	०
८	उल्लेख नभएको	०	०
जम्मा		३२१८	१००

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

घरधुरी सर्वेक्षणको नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा परिवारमा खाना पकाउन प्रयोग गरिने प्रमुख इन्धनको रूपमा काठ तथा दाउरा सबैभन्दा बढी (९७.८ प्रतिशत) रहेको छ। यसैगरी दोस्रोमा एल.पी ग्यास प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या (२.६१ प्रतिशत), गोवरग्यास (०.१५ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण माथी तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

वैकल्पिक उर्जाको वर्तमान स्थिति र जनताको यस क्षेत्र प्रतिको आकर्षणलाई हेर्दा वैकल्पिक उर्जाको क्षेत्रमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । गोबरग्याँसको लागि उपर्युक्त तापक्रम रहेको र पशुहरुबाट प्राप्त गोबरलाई पूर्णरुपमा प्रयोग गर्न सके वन अतिक्रमण रोकिनुको साथै जनताको स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असर समेत न्यून हुने हुँदा यसको लोकप्रियतामा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ ।

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा :

७.१ शिक्षा :

कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ । यसै सिलसिलामा यहाँ गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन खोजिएको छ । विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहि आएको छ । सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ । योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रुपमा नीतिगत रुपमा अबलम्बन गरिएको छ । शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ । यसै अनुरुप यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७४/०७५ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण अनुसार गाउँपालिकामा सामुदायिक प्राथमिक विद्यालय १२ वटा र निजी ५ वटा छन भने सामुदायिक आधारभूत विद्यालय ८ वटा रहेका छन । माध्यमिक सामुदायिक विद्यालय ६ वटा र निजी १ रहेका छन । जिल्लाका अन्य गाउँपालिका जस्तै यस गाउँपालिकामा पनि प्राविधिक शिक्षामा धेरै नै पछाडि परेको देखिन्छ यस गाउँपालिकामा प्राविधिक विधालय हालसम्म १ वटा रहेको छ ।

तालिका नं. ४३ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरुको विवरण :

विवरण	सरकारी	सामुदायिक	संस्थागत	कुल
प्रा.वि	०	१२	५	१७
आ.वि.	०	६	०	६
मा.वि.	०	६	१	७
उ.मा.वि.	०	०	०	०
क्याम्पस	०	०	०	०
वेद विद्यालय	०	०	०	०
मदरशा	०	०	०	०
अन्य	प्राविधिक विधालय	१	०	१

	सीप विकास तालिम केन्द्र	०	०	०
	सामुदायिक वाल विकास केन्द्र	३२		३२
जम्मा		५७	६	६३

स्रोत : जिल्ला शिक्षा कार्यालय,स्रोत व्यक्ति-गाउँपालिका स्रोत केन्द्र

वडा नं.	वाल विकास केन्द्रको जम्मा संख्या	भर्ना भएका वालवालिका संख्या		जम्मा
		वलक	वलिका	
१	३२	१९४	१८१	३७५
जम्मा	३२	१९४	१८१	३७५

७.२ साक्षरता स्थिति :

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो गाउँपालिका यस डडेल्धुरा जिल्लाका अन्य गाउँपालिकाको तुलनामा हाराहारीमा रहेको देखिन्छ। पुरुष र महिलाको साक्षरता दरमा लगभग १५ प्रतिशतको फरक देखिन्छ । सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको काठमाण्डौ जिल्लाको साक्षरता दर ८६.२५ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको रौतहट जिल्लाको साक्षरता दर ४१.६९ प्रतिशत रहेको छ। गन्यापधुरा गा.पा. को साक्षरता दर ९८.४८ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका नं. ४४ : साक्षरता दर :

लिंग	५ वर्ष र ५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	जनसंख्याको अवस्था			
		लेख्न र पढन सक्ने	पढन मात्रै सक्ने	पढन लेख्न नसक्ने	थाहा नभएको
जम्मा		१३५३१	२६१	२८०३	७६

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

७.२.१ शैक्षिक जनशक्तिको विवरण :

यस तालिकामा गाउँपालिकामा विभिन्न शैक्षिक तह उर्त्तीण गरेका जनशक्ति हाल कार्यरत रहेका शिक्षक शिक्षिकाहरुको विवरण तपशिल अनुसार तालिकामा रहेको छ।

तालिका नं. ४५ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण पेशामा शिक्षकको विवरण :

तह	स्वीकृत दरवन्दीमा कार्यरत							परियोजना		राहात दरवन्दीमा कार्यरत			नीजि श्रोतमा			PCF			तालिम प्राप्त शिक्षक संख्या	कुल जम्मा
	म	पु	जम्मा	स्थायी		अस्थायी														
				म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा		
प्रा.वि	१९	३९	५८	६	२३	१	११	७	७	८	६	१४	५	१५	२०	०	०	०	७१	
आ.वि	१३	२३	३६	०	१०	०	१	०	०	०	८	८	१	३	४	०	०	०	२४	
मा.वि	१	१७	१८	२	७	०	३	०	४	१	३	०	०	२	०	०	०	०	३७	
जम्मा	३३	७९	११२	८	३१	१	१५	७	११	९	१७	२२	६	२०	२४	०	०	०	१३२	

स्रोत : जिल्ला शिक्षा कार्यालय,स्रोत व्यक्ति-गाउँपालिकारास्रोत केन्द्र

तालिका नं. ४६ : विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेका छात्र छात्राहरुको विवरण

तह	सरकारी विद्यालय				नीजि विद्यालय				कुल जम्मा
प्रा.वि	कक्षा	छात्र	छात्रा	जम्मा	कक्षा	छात्र	छात्रा	जम्मा	
	१	१४४	१५१	२९५	१	१३६	११३	२४९	५४४
	२	१५०	१५५	३०५	२	५८	५०	१०८	४१३
	३	१४१	१५७	२९८	३	५९	४१	१००	३९८
	४	१४६	१४७	२९३	४	५९	९३	१५२	४४५
	५	२३१	२२२	४५३	५	४८	३७	८५	५३८
आ.वि	६	१६६	२३१	३९७	६	३४	१४	४८	४४५
	७	१७५	१८४	३५९	७	१९	११	३०	३८९
	८	१५१	२४२	३९३	८	१८	७	२४	४१७
मा.वि	९	१०१	१२२	२२३	९	१९	७	२६	२४९
	१०	१२७	१२१	२४८	१०	९	७	१६	२६४

स्रोत : जिल्ला शिक्षा कार्यालय,स्रोत व्यक्ति-गाउँपालिका स्रोत केन्द्र

७.२.२ : शिक्षण संस्थाहरूको विवरण :

क) शैक्षिक पूर्वाधार तथा सेवा :

विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तरर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहि आएको छ । सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्र नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ । गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा धेरै प्रयास भएता पनि अपेक्षित उपलब्धि भने प्राप्त गर्न सकिएको छैन । तथापि योजनाबद्ध रूपमा शैक्षिक पूर्वाधार एवम सेवा विस्तार गर्ने प्रयास हुँदै आएको छ । योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रूपमा नीतिगत रूपमा अबलम्बन गरिएको छ । गाउँपालिकामा सामुदायिक प्राथमिक विद्यालय १२ वटा र निजी ५ वटा छन भने सामुदायिक आधारभूत विद्यालय ८ वटा रहेका छन । माध्यमिक सामुदायिक विद्यालय ६ वटा र निजी १ रहेका छन । जिल्लाका अन्य गाउँपालिका जस्तै यस गाउँपालिकामा पनि प्राविधिक शिक्षामा धेरै नै पछाडि पेरेको देखिन्छ यस गाउँपालिकामा प्राविधिक विधालय हालसम्म १ वटा रहेको छ । शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ । यसै अनुरूप यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७४/७५ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण निम्न तालिकामा दिइएका छन । गाउँपालिकामा सामुदायिक प्राथमिक विद्यालय १२ वटा र निजी ५ वटा छन भने सामुदायिक आधारभूत विद्यालय ८ वटा रहेका छन । माध्यमिक सामुदायिक विद्यालय ६ वटा र निजी १ रहेका छन । जिल्लाका अन्य गाउँपालिका जस्तै यस गाउँपालिकामा पनि प्राविधिक शिक्षामा धेरै नै पछाडि पेरेको देखिन्छ यस गाउँपालिकामा प्राविधिक विधालय हालसम्म १ वटा रहेको छ । यसमा निजी क्षेत्रले पनि केहि योगदान पुर्‍याउँदै आएको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ४७ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरुको विवरण :

विवरण	सरकारी	सामुदायिक	निजी विधालय	कुल
प्रा.वि	०	१२	५	१७
आ.वि.	०	६	०	६
मा.वि.	०	६	१	७
उ.मा.वि.	०	०	०	०
क्याम्पस	०	०	०	०
वेद विद्यालय	०	०	०	

मदरशा	०	०	०	०
अन्य	प्राविधिक विद्यालय	१	०	१
	सीप विकास तालिम केन्द्र	०	०	०
	सामुदायिक वाल विकास केन्द्र	३२	०	३२
जम्मा		५७	६	६३

स्रोत : जिल्ला शिक्षा कार्यालय,स्रोत व्यक्ति-गाउँपालिकारास्रोत केन्द्र

तालिका नं. ४८ : शिक्षक संख्या :

तह	स्वीकृत दरवन्दीमा कार्यरत							परियोजना		राहात दरवन्दीमा कार्यरत			नीजि श्रोतमा			PCF			तालिम प्राप्त शिक्षक संख्या	कुल जम्मा
	म	पु	जम्मा	स्थायी		अस्थायी														
				म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा		
प्रा.वि	१९	३९	५८	६	२३	१	११	७	७	८	६	१४	५	१५	२०	०	०	०	७१	
आ.वि	१३	२३	३६	०	१०	०	१	०	०	०	८	८	१	३	४	०	०	०	२४	
मा.वि	१	१७	१८	२	७	०	३	०	४	१	३	०	०	२	०	०	०	०	३७	
जम्मा	३३	७९	११२	८	३१	१	१५	७	११	९	१७	२२	६	२०	२४	०	०	०	१३२	

स्रोत : जिल्ला शिक्षा कार्यालय,स्रोत व्यक्ति-गाउँपालिकारास्रोत केन्द्र

गाउँपालिकामा शिक्षण पेशामा संलग्न दरबन्दी र राहत गरेर कुल ११२ जना शिक्षक संलग्न छन् जुन तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

७.२.३ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू

- विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु :विद्यार्थीहरु प्राथमिक तह पुरा नगर्दै विद्यालय छाड्ने, विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको भएता पनि दलित, आदिवासीहरुको विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु शैक्षिक विकासको बाधकको रुपमा देखिएको छ ।

- कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनु : प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरुको तथ्याङकलाई आधार मानेर हेर्दा कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनुले शैक्षिक गुणस्तर सुधारको आवश्यकतालाई इङ्गित गरेको छ ।

- दलित, आदिवासी जनजाती भर्ना दर न्यून हुनु : विपन्न, दलित, आदिवासी जनजातीको भर्ना दर न्यून हुनु गाउँपालिकाको शैक्षिक विकासको चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।

- दलित, आदिवासी जनजाती विद्यालय छाड्ने दर : गाउँपालिकाको औषत विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनुको मुख्य कारण आदिवासी र दलित वालवालिकाहरुले विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनु हो ।

- विद्यालयहरु आर्थिक रुपले कमजोर हुनु : नेपाल सरकारबाट प्राप्त सीमित अनुदान तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको समेत आवश्यक श्रोत जुटाउन नसकेको कारणले बहुसंख्यक विद्यालयहरुको आर्थिक स्थिति निकै कमजोर देखिन्छ । दुर्बल आर्थिक अवस्थाले गर्दा शैक्षिक सामग्री जुटाउन तथा अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न बाधा पुगेको देखिन्छ ।

- अभिभावकहरु चनाखो नहुनु : बालबालिकाहरूको शैक्षिक प्रगतिबारे अभिभावकहरुको चासो कम हुनु तथा विद्यालयद्वारा समेत बालबालिकाहरुको स्थितिबारे अभिभावकलाई जानकरी नदिइनुले पनि शैक्षिक गुणस्तरमा नकारात्मक प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

- शिक्षक दरबन्दी कम हुनु : दरबन्दी अनुसार शिक्षकको कमी हुनु तथा केही समयका लागि कुनै शिक्षकको अनुपस्थिति हुँदा कक्षाहरु खाली रहने गरेको देखिन्छ । यसरी शिक्षकहरु तालिममा जाँदा, सुत्केरी बिदा वा सञ्चित बिदामा रहँदा विद्यालयले अल्पकालित शिक्षकको व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छैन । एकातिर नेपाल सरकारबाट आवश्यक दरबन्दी उपलब्ध नहुनु अर्कोतर्फ स्थानीय निकाय एवम व्यवस्थापन समितिले त्यसको आवश्यक व्यवस्था गर्न नसक्नु आदि कारणले गर्दा आवश्यक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको देखिँदैन ।

- राजनीतिकरण हुनु :विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरुले शिक्षकहरुको संगठनहरु मार्फत शिक्षकहरुलाई आफ्नो पार्टीको स्वार्थ पूरा गर्न प्रयोग गरिरहेको देखिएको छ । राजनीतिक पार्टीहरुको दबावका कारण जिल्ला शिक्षा कार्यालयले त्यस्ता शिक्षकहरुमाथि अनुशासनको कारवाही समेत गर्न नसकेको पाइएको छ । यस बाहेक व्यवस्थापन समिति समेत शिक्षकहरुलाई आफ्नो दलगत स्वार्थ परिपूर्ति गर्ने साधनका रुपमा प्रयोग गर्दै आएको देखिएको छ ।

- शिक्षकहरुमा प्रतिबद्धताको कमी : शिक्षकहरुले शिक्षण पेशालाई आत्मसात गर्न नसक्नु तथा विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने प्रतिफलको जिम्मेवारी लिन नसक्नु पनि शैक्षिक प्रगतिको बाधकको रुपमा देखा परेको छ । प्राय : पठन-पाठन समयमा नसिद्धिनु पनि मुख्य समस्याको रुपमा देखिएको छ ।

- आधुनिक प्रविधिको प्रयोग नहुनु : सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका अत्याधुनिक परिवर्तन र सुविधाबाट बहुसंख्यक विद्यालयहरु बञ्चित हुनुले पनि शैक्षिक विकासमा बाधा पुगेको देखिन्छ । प्राय : धेरै विद्यार्थी र शिक्षकहरु कम्प्युटर र इन्टरनेटको प्रयोगको सुबिधाबाट बञ्चित रहेकाछन ।

७.३ स्वास्थ्य :

राजनितिक रुपमा ५ वडाहरुमा विभाजित यस गाउँपालिकामा धेरैजसो जनताले आवश्यकता अनुसारको स्वास्थ्य सेवा लिन सफल भएका छैनन । डडेल्धुरा जिल्लामा रहेको यस गाउँपालिकामा ४ वटा स्वास्थ्य चौकी रहेका छन तर आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन । गाउँमा आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र छैन आँखा उपचार केन्द्र छैन वर्थिङ सेन्टर ३ वटा खोप केन्द्रहरु प्रत्येक वडाहरुमा रहेका छन ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति कमजोर रहेको छ । खासगरी समुदायमा प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिरोधात्मक स्वास्थ्य सेवामा गाउँपालिका भरि ५९ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू कार्यरत रहेका छन । यी स्वयंसेविकाहरुको सेवा उदाहरणीय रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ४९ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको स्थिति :

क.स	स्वास्थ्य सेवा	संख्या	वेड संख्या
१	जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय	०	
२	सरकारी अस्पताल	१	
३	प्रसुती गृह	३	
४	वाल अस्पताल	०	
५	आयुर्वेद अस्पताल	०	
६	प्राकृतिक चिकित्सा	०	
७	स्वास्थ्य चौकी	४	
८	उप -स्वास्थ्य चौकी	०	
९	प्राथमिक स्वास्थ्य स्याहार केन्द्र	०	

१०	निजि अस्पताल	०	
११	फार्मेसी	०	
१२	चिकित्सा संख्या		
१३	मेडिकल	१	
१४	क्लिनिक	६	
१५	बर्थिङ सेन्टर	३	
१६	गाँउघर क्लिनिक	११	
१७	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने प्रतिशत	८५	
१८	दक्ष स्वास्थ्यकर्मी वाट सुत्केरी गराउने प्रतिशत	८५	
१९	सुडेनीवाट सुत्केरी गराउने प्रतिशत	०	
२०	भिसीटी केन्द्र संख्या	०	
२१	महिला स्वयम सेविका संख्या	४९	
२२	टि.भी.उपचार केन्द्र	४	
२३	परिवार नियोजनाका ५ विधि र ३ विधिको सेवा उपलव्ध स्वास्थ्य संस्था	०	
२४	बि.ओ.सी -आधारभूत)	०	
२५	सि.ई.ओ.सी.(अपरेशन सेवा)उपलव्ध स्वास्थ्य सेवा	०	
२६	गर्भवती जाँच पहिलो पटकको प्रतिशत	९०	
२७	गर्भवती जाँच चौथो पटक सम्मको प्रतिशत	८०	
२८	सुत्केरी पच्यात जाँच गराउन आउने प्रतिशत	४५	

स्रोत : प्राथमिक स्वास्थ्य चौकीहरु गन्यापधुरा

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षण अनुसार करिब आधा जति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ । आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहुँचवाला व्यक्तिहरू मात्रैले यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ । स्थानीय समुदायहरू, स्थानीय गैरसरकारी निकायहरूका प्रतिनिधीहरूको अभिव्यक्ति अनुसार यस गाउँपालिकामा मातृ तथा शिशु मृत्युदर अझै समस्याको रुपमा रहेको छ । यस क्षेत्रमा आपतकालिन प्रसुती सेवा (Emergency Obstetric Care) को कमीको कारणले गर्दा उत्पन्न हुने परिस्थिति नै मातृमृत्यदर (Maternal Mortality) को सबैभन्दा प्रमुख कारण बनेको छ । समस्याको पहिचान गर्ने सन्दर्भमा ज्ञानको कमी,

लक्षणहरूका (Symptoms) गम्भीरता सम्बन्धि बुझाइमा कमी, औषधी उपचार प्रणाली (Medical System) माथिको विश्वासमा कमी, स्वास्थ्य सेवाका लागि यात्रा गरिरहनुपर्ने दुरी सम्बन्धी कुराहरू, सेवाको लागत, परम्परागत विश्वास, गरिबी न्यून गर्ने सामाजिक, आर्थिक अवस्था जस्ता विविध प्रकारका तत्वहरूको कारणले गर्दा आपतकालीन सेवामा कमी आउने गरेको देखिएको छ । गाउँपालिकामा रहेको सामुदायिक अस्पतालमा चिकित्सकहरूको (Medical Officers) संख्यामा कमी रहेको छ । दरबन्दी अनुसार डाक्टर लगायत स्वास्थ्यकर्मीहरु उपलब्ध हुन सकेको छैन । अस्पतालमा हालसम्म अवस्ट्रेटीसियन (Obstetrician) वा अनेस्थेसिओलोजिस्ट (Anaesthesiologist) छैनन र पर्याप्त मात्रामा औषधीको आपुर्ति हुदैन। गाउँपालिकाका विभिन्न ४ वडाहरुमा स्वास्थ्य चौकी देखिन्छ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रुपमा रहेको देखिन्छ । दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

७.३.१ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू :

सन् १९९० देखि पहाडी जिल्लामा जम्मा ३०० जनसंख्याको आधारमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाहरू छनौट गर्ने प्रावधान अनुसार गाउँपालिकामा ५९ जना कार्यरत रहेका छन । नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति अनुसार सन् २००० को प्रारम्भमा नै छनौट भएका महिला स्वास्थ्य स्वंयसेविकाहरूले उपचारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन ।

७.३.२ गाउँघर क्लिनिक र नियमित खोप :

खोप तथा मासिक क्लिनिकहरू सञ्चालन गर्नको लागि हरेक गाउँपालिकाले विभिन्न स्थानहरूको पहिचान गर्दछ । यस गाउँपालिकाका पाँच वटै वडाहरुमा ११ ओटा गाउँघर क्लिनिकहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । यी गाँउघर क्लिनिकहरूलाई नियमित रुपमा सञ्चालन गरिएको देखिन्छ । यद्यपि ति क्लिनिकहरुमा खटाइएका कर्मचारीहरूको नियमित उपस्थिति भने कम पाइएको छ भने औषधी समेत प्रयाप्त मात्रामा आपुर्ति गर्न सकिएको छैन । शारिरिक बृद्धिको लेखाजोखा जस्ता अन्य सेवाहरू स्वास्थ्य चौकी (Health) तहमा मात्र उपलब्ध गराइन्छ। गाउँपालिकामा नियमित खोप कार्यक्रम नियमित रुपमा नै चालु रहेको छ तथा यसले ढाक्ने लक्षित वर्ग पनि बढ्दो क्रममा पाइएको छ। ६ किसिमका विभिन्न प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १ वर्षभित्र ११ वटा खोप पुरा लगाइसक्नु पर्दछ ।

७.३.३ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था :

सन १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एच.आई.भी.को प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिका समेत यस समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुँदै गएका छन । हाल नेपालमा एच.आई.भी संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिना सम्म नेपालमा भेटिएका

जम्मा २२,९९४ एच.आइ.भी संक्रमण मध्ये १६१८ जना १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा एच.आइ.भी. संक्रमण भेटिएको छ । भारत लगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा जाने अभ्यास, बढ्दो रुपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागुपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एच.आइ.भी.को प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेको छ । जिल्ला एड्स समन्वय शाखाको तथ्याङ्क अनुसार डडेल्धुरा जिल्ला पनि एच.आई.भी./एड्सको जोखिममा रहेको छ । जस अनुसार यस गाउँपालिकामा एच.आ.भी. सक्रमित संख्या ६ जनामा रहेको पाईएको छ ।

७.३.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण :

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदा देखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ । गर्भमा रहँदा मूलत : आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ । बालबालिका स्वास्थ्य जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ । कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानूनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकिएको छ । तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू (१५ देखि १९ वर्ष उमेरका) गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११) । सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभाग मार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ । यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुर्‍याएको छ । तर पनि उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन ।

७.३.५ खोपको विवरण :

बालबालिका भनेका देशका भविष्यका निर्माता हुन । तसर्थ यिनीहरु स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ । शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरुलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरुको लागि पाँच ओटै खोपहरु नियमित पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो । खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुर्‍याएको पाइन्छ । जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ ।

तालिका : ५० खोप सेवाको विवरण

क.स	बिवरण	आ.व.०७२/०७३	आ.व.०७३/०७४	आ.व.०७४/०७५
		संख्या	संख्या	संख्या
१	बि.सि.जि.	४०८	३६८	३१९
२	डि.पि.टि.	३४३	३३०	३१९
३	हेपाटाइटिस "वि"	२३४	२०३	१७१
४	दादुरा	३३०	३१०	२८५
५	पोलियो ३	२४४	२२९	२४३
६	टि.टि	२०१	२२६	२०७

७.३.६ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम :

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च सम्भावना रहन्छ । नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रुपमा श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबिनियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन् । सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरेको छ । कार्यक्रमले यी रोगको एकिकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ ।

७.३.७ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर :

नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०११ अनुसार शिशु मृत्य दर सन् १९९६ मा ७९ प्रति हजार थियो भने सन २००१ मा क्रमश : घट्दै ६४ प्रति हजारमा पुगेको छ । सन् २००६ को उक्त सर्वेक्षण अनुसार ४८ प्रति हजार पुगेको थियो । त्यस्तै सन् २०११ को सर्वेमा शिशु मृत्युदर ४६ प्रति हजारमा झरेता पनि अघिल्लो सर्वे सँग तुलना गर्दा झिनो मात्रै अन्तर देखिएको छ ।

७.३.८ बालपोषण सम्वन्धी विवरण :

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ । पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ । सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालबृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ । बालअधिकार सम्बन्धि महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, वेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको

अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ । स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वास्थ्य नागरिक बिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ । गाउँपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामाहारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन । स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन । कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँ गाउँमा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ ।

तालिका : ५१ विगद ३ वर्षको गन्यापधुराको पोषणको अवस्था

सुचकहरु	आ.व.०७२/०७३	आ.व.०७३/०७४	आ.व.०७४/०७५
५ वर्ष मुनिको वृद्धि अनुगमन	१७६७	१७९१	६४८
गर्भवती महिलाको लागी आइरन चक्कि वितरण	३५५	२६६	२४६
गर्भवती महिलाले प्राप्त गरेको जुकाको औषधी	३५३	२६६	२४६
सुत्केरी महिलाको लागी भिटामिन ए वितरण	२४४	२१८	१९०
६ महिना देखी ५ वर्ष सम्मका वच्चाहरुलाई खुवाएको भिटामिन ए	११९७	१४८३	१३६८
१ देखी ५ वर्ष सम्मका वच्चाहरुलाई खुवाएको जुकाको औषधी	१५६२	१४८३	१२२१

तालिका : ५२ कुपोषणको अवस्था :

लिंग	संख्या	कैफियत
वालक	६	
वालिका	८	
जम्मा	१४	

स्रोत :स्वास्थ्य चौकीहरु गन्यापधुरा फिल्ड सर्वेक्षण

७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन :

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल अनुशासन र खेलकुद विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ । यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ । तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केही पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ लागु भए पछि जिल्ला समन्वय समिति तथा गाउँपालिकाहरूले पनि आ-आफ्ना कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी जिल्ला, गाउँपालिका गाँउ खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन । विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा योगदान पुऱ्याइरहेका छन । यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा कतिपय खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारिरीक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्यून लगानी हुने गरेको देखिन्छ । विगतमा निर्मित खेलकुद सम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । हालका दिनहरुमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, ब्याडमिन्टन जस्ता केही खास खास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ । यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रुपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

तालिका : ५३ खुला क्षेत्र :

क्र.स	गा.पा.को नाम	खुला क्षेत्र	केन्द्र वाट दुरी	कैफियत
१	गन्यापधुरा	रेल	१६ कि.मी.	
२	गन्यापधुरा	भातकाडा	१८ कि.मी.	
३	गन्यापधुरा	गणेशपुर	० मी.	
४	गन्यापधुरा	खोडा खोला	१० कि.मी.	
५	गन्यापधुरा	जैसेरा	८ कि.मी.	

स्रोत : सर्वेक्षण

तालिका : ५४ खेल मैदान सम्वन्धी विवरण

क्र.स	खेल मैदानको किसिम	स्थान वडा	उपयोगको अवस्था	कैफियत
१	कैलपालमाण्डौ	४	भलिवल खेल्ने	
२	सकायल खेल मैदान	३	खेलकुद खेल्ने	
३	वडाल भलिवल मैदान	२ वडाल	खेलकुद खेल्ने	
४	लेटी खेलमैदान रेल	५ लेटी	खेलकुद खेल्ने	
५	भात्काडा खेल मैदान	१ भात्काडा	खेलकुद खेल्ने	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा

७.५.१ बृद्धबृद्धाहरूको अवस्था

घरधुरी सर्वेक्षण को नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा, ७० वर्ष उमेर नाघेका २.५३ प्रतिशत (४६७ जना) बृद्धबृद्धाहरू रहेका छन । शारिरीक जीर्णताका कारण परिवारजनहरूको समेत पर्याप्त हेरचाह नपुग्ने यो समुदायका वृद्धवृद्धाहरुको सामाजिक अवस्था अत्यन्त कष्टप्रद रहेको छ । बृद्धहरूको मनोरञ्जनका लागि कुनै विशेष स्थल वा कार्यक्रमको निर्माण वा तयारी देखिदैंन । पश्चिमा संस्कृतिको प्रभावले हाम्रो संस्कृतीको मुल मर्म र बृद्धजन तथा नयाँ पुस्ताबीचको पारस्परिक सुमधुर सम्बन्धलाई कमजोर बनाउँदै गएको छ । तथापी गाँउपालिकाकाको तर्फबाट ७० वर्ष माथिका सबै जेष्ठ नागरिकहरूलाइ दिइने भनिएको बृद्ध भत्ता चाहि सबैले समयमा पाउन सकिरहेकाका छन् ।

७.६ महिला तथा बालबालिका :

७.६.१ महिला सम्बन्धी विवरण :

गर्भवती महिलाहरुको निःशुल्क वा न्यूनतम शुल्कमा स्वास्थ्य परिक्षण गर्न तथा महिलाहरुमा देखिने स्तन क्यान्सर र पाठेघर क्यान्सरको अग्रीम पहिचान र न्यूनिकरणका लागि विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय एवं अन्य सम्बद्ध स्वास्थ्य संस्थाहरुसँग समन्वय गरी मातृशिशु स्वास्थ्य तथा क्षयरोग नियन्त्रणका क्षेत्रमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरुका लागि स्थायित्व, वृत्तिविकास तथा पुनर्ताजगि जस्ता कार्यक्रम ल्याई महिलाहरुका लागि लघु उद्यम व्यवसाय तालिम प्रदान गरी उद्यम व्यवसाय मार्फत आर्थिक रुपमा सबल बनाउनु पर्ने देखिन्छ । आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा साँस्कृतिक सशक्तिकरण गर्दै गाउँपालिका विकासमा महिलाहरुको समान सहभागिता गराउन थप प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ । सामाजिक क्षेत्रमा उदाहरणीय कार्य गर्ने आमा समूह, टोल विकास संस्था, महिला समन्वय समिति तथा महिला सम्बन्धी संघसंस्थालाई संस्थागत विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रम संचालन गर्न प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ । महिला तथा बालबालिकाका लागि सामुदायिक कार्यप्रक्रियालाई वडाहरुमा विस्तार गर्ने तथा सामाजिक परिचालन प्रवर्द्धन कार्यलाई निरन्तरता दिई लक्षित समूहतर्फ सबै समूह र वर्गको सहभागिता हुने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरि समावेशी अवधारणा अनुरुप स्थानीय शासन र विकासमा महिलाको संलग्नता वृद्धि गर्न विभिन्न क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

तालिका : ५५ महिला हिंसा सम्वन्धी विवरण :

सि.न	विवरण	संख्या	कैफियत
१	घरेलु हिंसावाट पिडित	२२	
२	सौता रहेको	६७	
३	श्रीमानवाट पिडित /पिटिएका	१०	
४	द्वन्द्ववाट पिडित	५	
५	सामाजिक कुरुती लगाएका	११	
६	अन्य	०	

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

माथी अल्लेख गरिएको तथ्याङ्क घरधुरी सर्वेक्षण गरेर आएको हो र यस वाट यस गाउपालिकामा वहु विवाह र महिला हिंसाको समस्या यस गाउँपालिकामा अझै पनि जटिल रहेको देखिन्छ । यो समस्या समाधानको लागी गाउपालिकाले महिला हिंसा न्युनीकरणको लागी सचेतना अभियान संञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

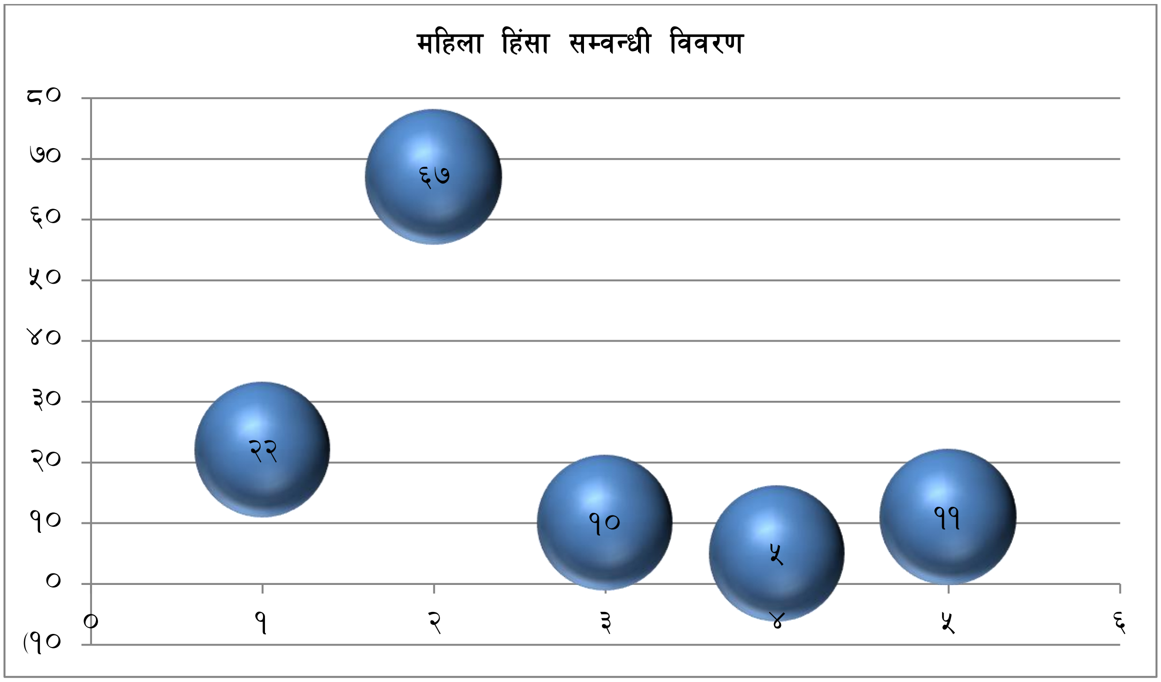

७.६.२ बालश्रमको अवस्था :

बालबालिकालाई सामाजिक वा आर्थिक लाभका लागि श्रममा संलग्न गराउनु बालश्रम हो । नेपालमा कानूनले बालबालिकाको उमेरका आधारमा स्वीकार्य र अस्वीकार्य कामहरू तोकेको छ । १३ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाहरूलाई श्रमिकका रुपमा काममा लगाउन हुदैन भने १४ वर्षदेखि १५ वर्ष सम्मकालाई खासखास क्षेत्रको हलुका र विशेष सुविधाका काममा लगाउन पाइन्छ । कुनै पनि बालबालिकालाई जोखिमपुर्ण काममा लगाउन पाइदैन । तथापी सुरक्षित वातावरणमा नयाँ-नयाँ कुरा सिक्ने, जान्ने, पढ्ने, बुझ्ने उमेरमा नेपालका धेरै बालबालिकाहरु बालश्रमिकका रुपमा काम गर्न बाध्य छन । आफ्ना बालापनलाई कडा श्रमसँग साटिरहेका छन । काम गर्नु पर्नाले शिक्षाबाट बञ्चित हुनु देखि शोषण र दुर्व्यवहारबाट धेरै बालबालिका पिडित भएका छन । नेपालमा बालश्रमका बारेमा विभिन्न विषयगत क्षेत्रहरूमा साना-ठुला अध्ययन भए तापनि आवधिक, एकिकृत, आधिकारिक तथ्याङ्क तथा जानकारीको भने अभाव छ । बालश्रम नेपाली बालबालिकाको एक दुःखद यथार्थ हो ।

बालबालिकालाई श्रममा लगाइनु बालअधिकार विपरित कार्य हो । यसैगरी नेपालले राज्य पक्षका रुपमा अनुमोदन गरिसकेको संयुक्त राष्ट्रसंघका बाल अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, १९८९, अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठनको रोजगारीको न्यूनतम उमेर सम्बन्धी महासन्धी नं १३८ तथा निकृष्ट प्रकारको बालश्रम सम्बन्धी महासन्धी नं. १८२ तथा सिफारिश नं १९० ले पनि राज्यलाई बालश्रमविरुद्ध थप उत्तरदायित्व बहन गर्न प्रेरित गरेको छ ।

गाउँपालिकालाई बालमैत्री गाउँपालिकाको रुपमा विकसित गर्नका लागि सबै वडाहरुमा वडा स्तरीय बालक्लब गठन गरी बालमैत्री स्थानीय शासन पूर्ण रुपमा लागु गर्ने उद्देश्यले बालबालिका लक्षित कार्यक्रममा तोकिएको १० प्रतिशत बजेट बढाएर १५ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा निकृष्ठ प्रकारको बाल श्रमको अन्त्य गर्न बालश्रम नराखेको कबुल गर्नेलाई मात्र गाउँपालिकाबाट सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउने प्रावधान राख्नुका साथै १ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुलाई नियमित खोपको सुनिश्चिता गरी पूर्ण खोपयुक्त गाउँपालिकाको रुपमा अगाडी बढाउने उद्देश्य राखिएको छ ।

७.६.३ बालक्लब :

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल- समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरु क्रियाशिल रहेका छन । बालक्लब, बाल- सहभागिताको एक शसक्त माध्यमा बनेको छ । जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नीतिगत दस्तावेजहरुमा पनि उल्लेख गरिएको छ । बालबालिकाहरूलाई समूहमा आबद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्त गर्नकोलागि विभिन्न स्तरका नीति तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधत्वलाई मान्यता दिइएको छ । व्यक्तिगतरुपमा गाउँपालिकामा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका

बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामुलक कार्यहरू गरिरहेको छन । बालक्लबहरूले संचालन गरेका कार्यक्रमहरूमा (१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यालय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्यूनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिबृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) निशुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रम र (१०) बालविवाह उन्मुलन सम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन ।

तालिका नं. ५६ : गाउँपालिकामा गठन भएका बालक्लबको नेटवर्कको विवरण :

समुदायमा आधारित वालक्लवहरु				विद्यालयमा आधारित वालक्लवहरु			
बालक्लवको कुल संख्या	वालिका सदस्य	वालक सदस्य	जम्मा	बालक्लवको कुल संख्या	वालिका सदस्य	वालक सदस्य	जम्मा
१०	६५	४७	११२	१३	७८	१०५	१८३

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

तालिका : ५७ वडागत बालक्लवहरुको विवरण

वडा.नं.	वालिका सदस्य संख्या			जम्मा	वालक सदस्य संख्या			जम्मा	कुल जम्मा
	दलित	जनजाती	अन्य		दलित	जनजाती	अन्य		
१	२४	०	३५	५९	१७	१	२२	४०	९९
२	२	०	२४	२६	३	०	१७	२०	४६
३	२	०	१४	१६	२	०	१४	१६	३२
४	२	०	६	८		०	१४	१४	२२
५	१	०	५	६	१	०	६	७	१३
जम्मा	**३१**	०	**८४**	**११५**	**२३**	**१**	**७३**	**९७**	**२१२**

स्रोत : सर्वेक्षण

जिल्ला वालकल्याण समितिमा दर्ता भई गा.पा./न.पा.अर्न्तरगत रहेका वालक्लवको संख्या.........१२

७.७ अपाङ्गताको विवरण :

महिला तथा वालवालिका कार्यालय र घरधुरी सर्वेक्षणको तथ्याङ्क अनुसार यस गाउँपालिकामा अपाङ्गताको अवस्थालाई हेर्दा अपाङ्गता भएको जनसंख्या २८६ जना रहेको छ । जसमा शारिरीक अपाङ्गता भएका रातो परिचय पत्र ल्याउने १६ जना निलो ५० जना पहिलो ९२ जना र सेतो ११९ जना रहेका छन । खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न Trachoma रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व, युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन । जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनु पर्दछ । नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गता सम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यत्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ। २०६८ सालको जनगणना अनुसार नेपालमा कुल जनसंख्याको १.९४ प्रतिशत (५,१२,३२१ जना) जनसंख्यामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता देखिएको छ । जसमध्ये शारिरीक अपाङ्गता ३६.३ प्रतिशत, दृष्टिबिहीन १८.५ प्रतिशत, मानसिक अपाङ्गता ६ प्रतिशत, बौद्धिक अपांगता २.९ प्रतिशत, बहु अपाङ्गतामा ७.५ प्रतिशत रहेको छ। सरकारले अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण निर्देशिका समेत जारी गरी वितरण गरिरहेको छ। अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारिरीक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वर बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग पहेलो रङको परिचयपत्र र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ । हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानीय स्रोत साधान र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. ५८ : गाउँपालिकामा अपाङ्गताको विवरण :

लिंग	जम्मा अपांगता संख्या	अपांगताका आधारमा जनसंख्या			
		रातो रंगको	निलो रंगको	पहेलो रंगको	सेतो रंगको
पुरुष	१४३	११	२९	४३	५६
महिला	१४३	५	२१	४९	६३
जम्मा	२८६	१६	५०	९२	११९

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

तालिका नं. ५९ : अपांगता परिचय पत्र लिएका वालवालिका

रातो रंगको	परिचय पत्र लिएका वालवालिका संख्या		
	वालिका	वालक	जम्मा
निलो रंगको	५	३	८
पहेलो रंगको	४	४	८
सेतो रंगको	७	६	१३

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

७.८ खानेपानी तथा सरसफाई :

७.८.१ परिवारले प्रयोग गर्ने पिउने पानीको मुख्य श्रोतको विवरण :

तालिका नं. ६० : परिवारले प्रयोग गर्ने पानीको मुख्य श्रोत :

सि.न.	खानेपानीका श्रोतहरु	घरपरिवार खंख्या	प्रतिशत
१	पाईपधारा	२७१९	८४.४९
२	टयुबबेल/हेन्डपम्प	०	०
३	ढाकिएको ईनार/कुवा	६	०.१८
४	नढाकिएको ईनार /कुवा	०	०
५	मुलको पानी	८४६	२६.२८
६	खोला /नदिको पानी	६८	२.११
७	अन्य	०	०
८	उल्लेख नभएको	०	०
जम्मा		३२१८	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

गाउँपालिकाको सबैभन्दा बढी घरधुरीले धारा/पाइप प्रयोग गरेको पाइएको छ । गाउँपालिकामा धारा/पाइप प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या २७१९ (८४.४९ प्रतिशत) मूल धाराको प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ८४६ (२६.२८ प्रतिशत), तेस्रोमा खुला इनार तथा कुवाको प्रयोग गर्ने घरधुरी ६ (०.१८ प्रतिशत) रहेको

छ । गाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

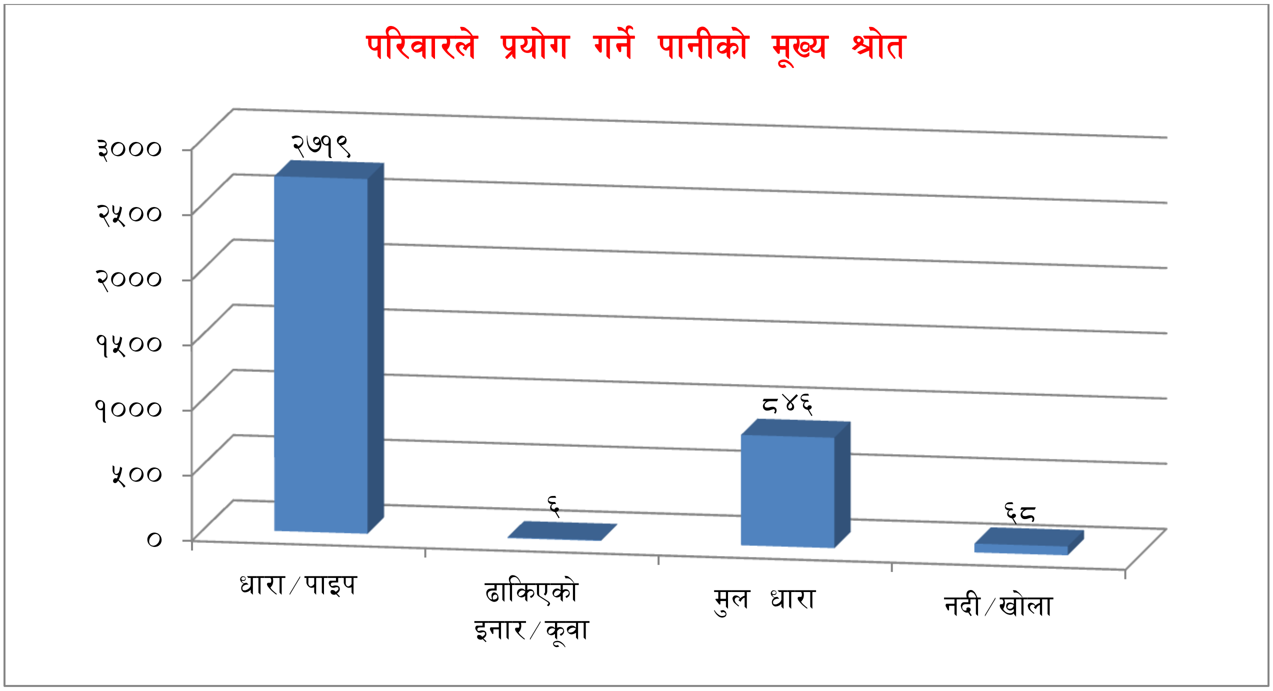

७.८.२ शौचालयको विवरण :

तालिका नं. ६१ : शौचालयको प्रकार

सि.न	चर्पिको प्रयोग	घर परिवार संख्या	प्रतिशत
१	चर्पी नभएको	९०	२.७९
२	फ्लस भएको(सार्वजनिक ढल)	०	०
३	फ्लस भएको(सेप्टिक)	२९९२	९२.९७
४	साधारण	१३६	४.२२
५	उल्लेख नभएको	०	०
जम्मा		३२१८	१००

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण

माथिको तालिकामा यस गाउँपालिकाको घर परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको प्रकारलाई उल्लेख गरिएको छ । सबैभन्दा धैरै फ्लस भएको आधुनिक (सेप्टि ट्याङ्की) शौचालय प्रयोग गर्नेको परिवार संख्या २९९२ रहेको छ । दोस्रोमा साधारण आधुनिक शौचालयको प्रयोग गर्नेको संख्या १३६ यसैगरी

धेरैजसो घरमा शौचालय नभएको पनि पाइएको छ जुन जम्मा घरपरिवार संख्याको ९० घरपरिवारले शौचालय हालसम्म निर्माण नगरेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

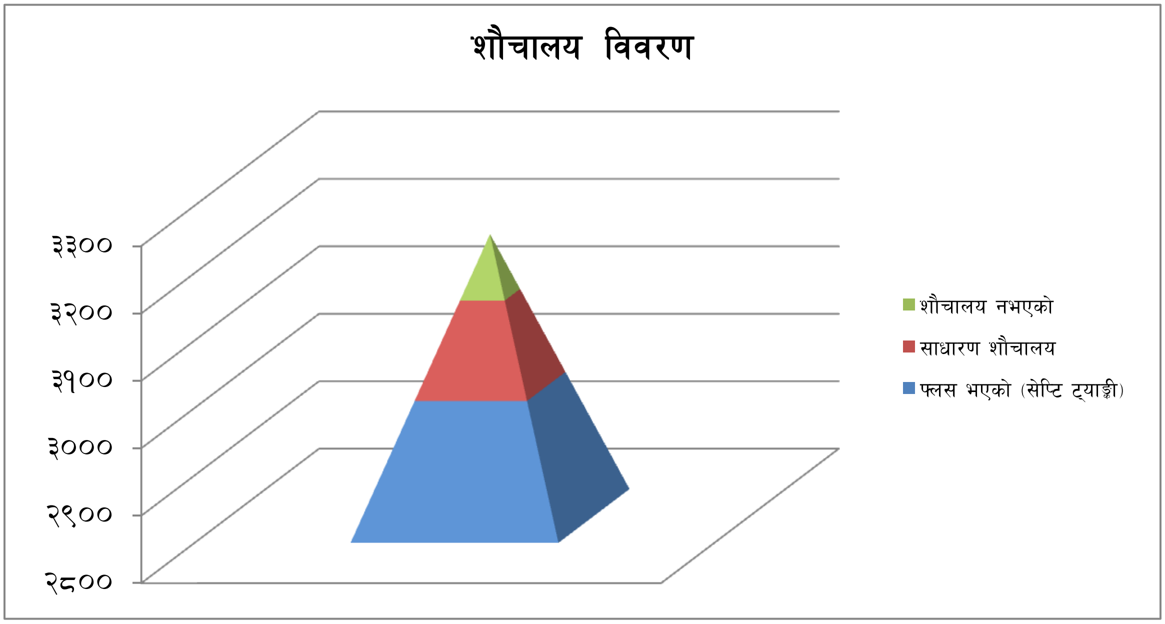

७.९ फोहोर मैला व्यवस्थापन :

क्रमिक विकास भैरहेका शहरोन्मुख ग्रामिण वस्तीहरुमा बाक्लो बस्ती र मानविय कृयाकलाप समेत कम हुने भएकोले ठूला शहरमा जस्तो फोहोर व्यवस्थापनको जटिल समस्या रहेको हुँदैन । तथापी मानव बस्ती रहेको इलाकाहरुमा गाउँ सरसफाइलाई त्यति प्राथमिकता दिएको पाइँदैन । यसले गर्दा यदाकदा दुषित पानी र सरसफाईको कमीले हुने संक्रामक रोग (आउँ र झाडापखाला) लाग्ने गर्दछ । यस गन्यापधुरा गाउँपालिकाको फोहोरमैला व्यावस्थापन हालसम्म हुन सकेको छैन तसर्थ त्यसको निदानको लागि गाउँस्तरमा व्यक्तिगत र सामुदायिक सरसफाईमा जागरण फैलाउनुपर्ने देखिन्छ । यस्ता गाउँहरुमा सरसफाई तथा फोहोर व्यवस्थापनको वृहत दुरगामी योजना बनाई ढल, फोहोर प्रसोधन केन्द्रहरु र ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्था गर्न सके शहर विस्तारित हुँदै जाँदा फोहोर मैला व्यवस्थापन सहज हुन जान्छ यो तथ्य गाउँपालिकामा समेत लागू हुन्छ ।

तालिका ६२ : फोहोरमैला व्यावस्थापन

पारिवारिक विवरण	नदी वा खोल्सामा	सडकमा	फोहोर थुपार्ने ठाउ,कन्टेनर	घरमा नै लिन आउछन	आफ्नै कम्पाउन्डमा	कमपोष्ट मल वनाइन्छ	थाहा छैन
परिवार संख्या	१२३	२	०	०	५००	१०	२५८३
जम्मा	१२३	२	०	०	५००	१०	२५८३

स्रोत : फिल्ड सर्वेक्षण

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण :

डडेल्धुरा जिल्ला अन्तर्गत पर्ने यस गाउँपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले सम्पन्न जिल्लाको श्रेणीमा पर्दछ । डडेल्धुरा जिल्लाको यस गाउँपालिकामा कुल क्षेत्रफल १३५.९३ वर्ग कि.मि. मध्ये ९६.५२२८ प्रतिशत वन तथा झाडी क्षेत्रको रुपमा रहि आएको छ । जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा, साल, सिसौं, सिमल, जामुन वर, पीपल, बेल, अमला, सल्लो,टुडी, आँप, कटहर, लिची, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम, तित्री, साज, सादन, हर्रो-बर्रो, सान्दन, आदी बोटविरुवाहरु पाइन्छ । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा करेत, हरेउ, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कच्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरु पाइन्छन ।

८.१ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण :

गाउँपालिकाको पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि पारिस्थितिक जैविक प्रणालीलाई सन्तुलितरुपबाट कायम राख्न वन, बनस्पती तथा प्राणीहरू बिचको स्थापित सम्बन्धलाई दिगोरुपमा कायम राख्न सजगता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ । दिगो विकासका निम्ती पूर्वाधार विकासको क्रममा हुने विनासलाई न्यूनीकरण गर्न नितान्त आवश्यक छ । वातवारणीय असन्तुलनले वनस्पती वा प्राणीहरूको क्रमिक ह्रास र विनास हुँदै अन्तत : लोप हुने अवस्था हुन सक्छ । विषम हावापानीमा विभिन्न जात जातिका प्राणी र बनस्पती रहेको यस गाउँपालिकामा वन संरक्षण र सम्बर्द्धनको कार्यमा स्थानीय बासिन्दाहरूको सहभागिता अपरिहार्य हुन पुगेको छ । यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी २०४९ सालमा स्थानीय बासिन्दाहरूलाई आफ्नो दैनिक उपभोग्य वन पैदावारको उपलब्धता गराउने उद्देश्य राखी सामुदायिक वन दर्ता गर्ने कार्यको थालनी भएको पाइन्छ । मानव जीवनको लागि जैविक विविधताको संरक्षण अपरिहार्य छ । दैनिक जिवनको लागि आवश्यक काठ, दाउरा, घाँसको लागि मात्र नभई पारिस्थितिक तथा जैविक प्रणालीको सन्तुलनको लागि समेत जैविक विविधताको महत्वलाई दृष्टिगत गरी हाल यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वन जस्ता अवधारणाहरूलाई व्यवहारमा लागु गरिएको छ । यसै सन्दर्भमा वन वरिपरी बढिरहेको जनसंख्या, चोरी निकासी र आगामी दिनहरूमा उक्त वन क्षेत्रले मागेको आधारमा आपुर्ति गर्न नसक्ने वन पैदावारको हैसियतलाई विचार गर्दा यस क्षेत्रको जैविक विविधता व्यवस्थापन कार्य चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको छ । हाल सामुदायिक वनहरू वन संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा सदुपयोगमा सहभागि भइरहेका छन् । यस गाउँपालिकामा साल, सिमल, सल्ला अमला, हर्रो, बर्रो, खयर, वाज, आदि जातका विरुवाहरू पाइन्छन् । जसमध्ये अमला, हर्रो, बर्रो, साज, आदि क्रमशः लोप हुदै जाने अवस्थामा रहेका छन् । गैर काष्ठ पैदावरको रुपमा व्यापारिक र आयुर्वेदिक महत्वका दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिएका पिपला, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुझार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, पानी, अमला, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो,

आइटीनभ्कार, तुलसी, पारीजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोभ्फो, लहरेगुर्जा,चुत्रो, मजिठो, खोटो, पाखनवेद, टिमुर, दालचिनी, पावन, चिउरी, चिराईतो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्यूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोभ्कार, कदम/संजिवन, हलेदो, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, अमला, मथेभ्कार, बर, पिपल, अम्बा, राजवृक्ष, क्यामुन, हर्रो, बर्रो, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुर आदि जस्ता वन पैदावरहरूको उपलब्धता पनि रहेको छ । यी मध्ये हाडजोर, गुजरगाँनो, खिर्रो, हर्रो, बर्रो, पिप्ला, भोगटे, पानी अमला, आदि लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका वनजंगलहरुमा भालु, चितुवा, चित्तल, हरिण दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, सालक, बनढाडे, जरायो, मृग, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि प्रजातिका जीवहरूको लागि उपयुक्त वासस्थान उपलब्ध गराएको छ । गाउँपालिकामा रहेका वनक्षेत्र तथा विभिन्न खोलानालाहरुले विभिन्न प्रजातिका चराचुरुङ्गीहरू विशेषतः कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याङकुरुङ, भद्राई, सारस तथा विभिन्न घिस्रने जन्तुहरू हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, कछुवा, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदिलाई बासस्थान प्रदान गर्दै संरक्षित गरेको छ । यद्यपी वनजंगल अतिक्रमणका कारण प्रकृती प्रदत्त यी जैविक र वनस्पतिय अमुल्य वन सम्पदाहरूको विस्थापन र विनाशको क्रम तिव्ररुपले बढ्दै गइरहेको छ । वर्षेनी वन क्षेत्र फडानी भई चुरे क्षेत्र नाङ्गा डाँडामा परिणत हुँदै जानु र अन्य वन क्षेत्र कृषियोग्य भुभागमा परिणत हुनु तथा वन्यजन्तुहरूको वासस्थान एवं वन्य प्रजातीमा ह्रास हुनु जैविक विविधता संरक्षणका निमित्त विकराल चुनौतीका रुपमा देखिएको छ ।

८.२ लघु वन पैदावार :

यस गाउँपालिकामा मुख्य रुपमा पाइने गैह्रकाष्ठ वन पैदावारहरुमा चिराईतो, तेजपात, बोभ्फो, अल्लो काउलो, काफल, पिपला, चुत्रो, ऐसेलु, भ्याउ, च्याऊ, दतिवन, अमला, कुरिलो, हर्रो, बर्रो, बाँस, सबइ घाँस, अम्रिसो, असुरो, राजवृक्ष, बेल, सिन्दुरे, कुकुरडाइनो, भ्याकुर, थाकल, गायो, कुट्मिरो, निगुरो, डुण्डुको साग, बेथे, लहरे साग, सिमसाग, गडपुरैना, लुँडे, जामुन, बयर, भोर्लाको पात र बोक्रा सालको पात, गुँद र बीउ, तेँदुपात, कालो मुस्ली, वेत, सिकाकाइ, सतावरी, तेजपात, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुभ्कार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनभ्कार, तुलसी, पारीजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोभ्फो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्यूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुनगाभा, कदम/संजिवन, हलेदो, टिङ्चुरभ्कार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, पानी अमला, मथेभ्कार, बर, पिपल, अम्बा, धोवी, सिमली, आदि मुख्य हुन ।

८.३ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु :

(क) वन्यजन्तु

गाउँपालिका रहेको डडेल्धुरा जिल्लामा विभिन्न प्रकारका स्तनधारी वन्यजन्तुहरु पाइन्छन । यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरुमा चितुवा, चित्तल, दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, बनढाडे, जरायो, मृग, घोरल, लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, रतुवा, खरायो, आदि छन ।

(ख) चराचुरुङ्गी

गाउँपालिका रहेको डडेल्धुरा जिल्लामा विभिन्न प्रकारका चराहरु पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा पाईने चराचुरुङ्गीहरुमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, च्याखुरा, पिरौटा, भुँडिफोर, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याङकुरुङ, भद्राई, लामपुच्छ्रे आदि प्रमुख छन ।

(ग) घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपालिकामा पाइने घिस्रने जिवजन्तुहरूमा करेत, सिरिसे, धामन, वैरिकरेत, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, अनेक प्रकारका सर्प तथा छेपारो, भातेमहुरा, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि प्रमुख छन ।

(घ) कीरा फट्याङ्ग्राहरु मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, बिच्छी, खजुरो, भ्रुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्युँ, माकुरा, बअरिमोठे, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे लगायत विभिन्न प्रकारका किरा फट्याङ्गाहरु आदि ।

८.४ वनजंगल :

डडेल्धुरा जिल्लामा अवस्थित यो गाउँपालिका समुद्र सतह बाट ६६० मि. देखि २,६४० मि. सम्मको उचाइमा रहेको छ । प्रशस्त मात्रामा वन क्षेत्र हुनुको साथै वन क्षेत्रभित्र जैविक विविधता पनि प्रशस्त रहेको छ ।

वनक्षेत्रभित्र थुप्रै ताल/तलैया, सिमसार क्षेत्र र ठूला ठूला घाँसे मैदानहरु समेत रहेका छन । गाउँपालिका बाहिरका अन्य गाउँपालिका तथा जिल्लाहरुमा करिव करिव लोप अवस्थामा पुगेको प्राकृतिक वन यस गाउँपालिकामा प्रशस्तै मात्रामा रहेको छ । यो विशिष्ट वातावरणीय अवस्थासँग यहाँ बग्ने खोलानालाको अभिन्न सम्बन्ध रहेको छ । उष्ण र सम-शितोष्ण प्रदेशीय भएको यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा थुप्रै प्रजातिका मिश्रित वन पाईन्छ । हावापानी, भौगोलिक अवस्थिति तथा प्रजातिको आधारमा यस गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका वनहरु जस्तै सालको वन, वाज, चिरपाईन (खोटे सल्लो), मिश्रत वन र झाडी बुट्यान रहेका छन ।

८.४.१ सामुदायिक वन :

स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको नीति अनुसार यस गाउँपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन नियमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरु नै हुन्छन । यो कार्यक्रम शुरुमा लागू भएको हुँदा उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरुमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभुत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरुको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरु समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ । जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरु संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ । गाउँपालिकामा आ.व. २०७४/७५ सम्ममा ७७ सामुदायिक वन र १४ कवुलियत वनलाई उपभोक्ता समूहमा हस्तान्तण गरिएको छ । विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ । बढ्दो अतिक्रमण, लुकिचोरी हुने कटानी, चरिचरन, आगलागी आदिका कारण र भैरहेको वन विनासले यहाको अवस्था अत्यन्त संवेदनशील भएको छ । वनक्षेत्रबाट टाढाका गाउँलेहरूको लागि सर्वसुलभ तरिकाबाट वन उपयोग व्यवस्थित हुन नसक्दा वनबाट काठदाउरा लुकिछिपी चोरी निकासी हुने क्रम पनि यथावत छ । सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्ध हुनु जरुरी छ । उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ । बौद्धिक सम्पदा अधिकार (Patent right) का विषयमा र WTO सम्बन्धी अवधारणाहरूका विषयमा समुदायलाई आवश्यक जानकारी गराउनु र अनुशिक्षण दिनुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वनभित्र गैरकाष्ठ वनपैदावरको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन । यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक

वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गै.स.स.हरूलाई गाउँपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । माथि उल्लेखित तथ्यहरूको आधारमा हालसम्म गाउँपालिकाले काठ दाउराको विक्री वितरणबाट आय गरेको नदेखिएता पनि वनहरूको परम्परागत उत्पादनमा ह्रास र परम्परागत प्राकृतिक स्रोतको दोहनले गर्दा भावी दिनहरूमा सुख्खा, ढलापडाको संकलनको स्थिति यही रहला भन्न सकिन्न । सामुदायिक वनहरूको क्रमिक हस्तान्तरण र वन संरक्षणका प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बनले प्राकृतिक पुनरुत्पादन क्रमश : बढ्दै जाने देखिन्छ । वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा बृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।

वन विकास गुरुयोजना, २०४६ ले प्राथमिकतामा राखेको सामुदायिक वन विकास कार्यक्रममा यो गाउँपालिकाले अग्रणी भूमिका खेलेको छ । गाउँपालिकामा वनहरुको संख्या धेरै भएपनि ती सबैलाई उपभोक्तालाई हस्तान्तरण गरिसकिएको छैन ।

तालिका नं .६३ : सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण :

विवरण	संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)	कैफियत
सामुदायिक वन	७७	५९८९.९४	
कवुलियत वन	१४	४२.९५	
धार्मिक वन	०	०	
सरकारी संरक्षित वन	०	०	
अन्य	०	०	
जम्मा	९१	६०३२.८९	

तालिका : ६४ सामुदायिक वनहरुको नाम :

सि.न	सा.व. को नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल हे.	घरघुरी संख्या	जनसंख्या
१	असिग्राम पैरेठो सा.व.	असिग्राम	७.२	९३	५४१
२	भागेश्वर सा.व.	असिग्राम	२४०	१५०	८६६
३	गन्याप सा.व.	असिग्राम	७९.३०	३५	१७५
४	लामचुचुरे सा.व.	असिग्राम	१३२.५२	२७	१६४
५	कैलपाल महिला सा.व.	असिग्राम	१२.५०	७१	२३५
६	निरपाल महिला सा.व.	असिग्राम	१२.८६	४०	२६२
७	जानकी सा.व.	असिग्राम	३४६.४२	१०५	५५५
८	बापुर सा.व.	असिग्राम	१०४.१७	९१	५४४
९	चिरा सा.व.	असिग्राम	१४७.५०	९१	५४४
१०	कैलपाल महिला सा.व.	असिग्राम	५१.७६	२३	१२८
११	भागेश्वर सा.व.	असिग्राम	१७२.३६	२९	१८२
१२	निरपाल महिला सा.व.	असिग्राम	६२.५०	६२	१२९
१३	उकाली सा.व.	असिग्राम	१३.७५	१७	१४५
१४	शान्ति महिला सा.व.	असिग्राम	७.४८	८८	५५७
१५	भूमिराज सा.व.	असिग्राम	१६८.५९	६२	३४६
१६	श्रृजना सा.व.	असिग्राम	१७	८८	५५७
१७	बैजनाथ सा.व.	असिग्राम	५०.३२	६१	४०९
१८	घण्टेश्वर सा.व.	असिग्राम	२०४.०१	५८	२९४
१९	खडेलीवावा सा.व.	असिग्राम	१३०.१९	१५३	९४२
२०	निलरपा महिला सा.व.	असिग्राम	५०	६२	३७५
२१	आर्दश सा.व.	असिग्राम	८७.१३	४४	२८६
२२	निरपाल महिला सा.व.	असिग्राम	२०३.६	५५	३२३

२३	आर्दश महिला सा.व.	असिग्राम	११२.०२	३५	१८९
२४	कैलपाल सा.व.	असिग्राम	२३७.८	५५	३२३
२५	देउपाल सा.व.	असिग्राम	९३.५	५०	३८१
२६	महादेव सा.व.	असिग्राम	१०९.३४	६३	३८२
२७	मणिलेक सा.व.	असिग्राम	३८.८	१८	११५
२८	खालिघाट सा.व.	कैलपालमाण्डौ	६७.४१	७९	९५५
२९	खलिडाडो घलटुकुरी सा.व.	कैलपालमाण्डौ	१०५.५७	१५९	४६४
३०	डढलेक सा.व.	कैलपालमाण्डौ	५.०३	७२	४१७
३१	चिउरी पहाड सा.व.	कैलपालमाण्डौ	४.१२	६६	४२२
३२	पिलकोट सा.व.	कैलपालमाण्डौ	१३.४४	६६	४२२
३३	घनाघाट सा.व.	कैलपालमाण्डौ	२४५	१४२	८१९
३४	गणेश महिला सा.व.	कैलपालमाण्डौ	४०५	२३५	१४१७
३५	सालकोट सा.व.	कैलपालमाण्डौ	८४.५४	१००	४७३
३६	गणेश सा.व.	कैलपालमाण्डौ	२४१	१९२	१०६२
३७	रवालीघाट सा.व.	कैलपालमाण्डौ	२९१	१६६	९५२
३८	सक्लेवाँज सा.व.	गणेशपुर	९.९७	५४	३०७
३९	गूगडा सा.व.	गणेशपुर	५.०४	३४	२१२
४०	कूच्चाकोट सा.व.	गणेशपुर	९	४०	२००
४१	भटेनी सा.व.	गणेशपुर	८.१७	३१	२०८
४२	कालापानी सा.व.	गणेशपुर	४८.२६	६०	३५०
४३	रानी सा.व.	गणेशपुर	५५.९८	५४	३०७
४४	सत्यवादी महिला सा.व.	गणेशपुर	८.९६	५४	३०७
४५	सरस्वती सा.व.	गणेशपुर	८.२५	३१	१९५
४६	कैलपाल महिला सा.व.	गणेशपुर	३.१५	३३	१६५

४७	बाजी पहाड सा.व.	गणेशपुर	२.२३	३२	१८१
४८	लक्ष्मी महिला सा.व.	गणेशपुर	५.०४	३३	२०५
४९	कटौजी सा.व.	गणेशपुर	२.१५	२०	१२९
५०	रानी सा.व.	गणेशपुर	१३.५०	४२	२३८
५१	पिपल सा.व.	गणेशपुर	५.९२	२१	१४२
५२	छायापानी कालाको सा.व.	गणेशपुर	१६.७५	७३	४३५
५३	पातीहाल्ना सा.व.	गणेशपुर	३२.५०	८१	४३४
५४	ऋषेश्वर सा.व.	गणेशपुर	५५.०५	८५	४४६
५५	सिम्तेपाखा सा.व.	गणेशपुर	३४.२४	६१	३९६
५६	तिमली पहाड महिला सा.व.	गणेशपुर	१.८७	५८	२८७
५७	राउटेखाली महिला सा.व.	गणेशपुर	१३.५५	४०	२६६
५८	रानी सा.व.	गणेशपुर	३४.३९	३८	२७२
५९	देउचडा महिला सा.व.	गणेशपुर	३५.२१	९२	७३२
६०	पारीवन सा.व.	गणेशपुर	१७.४९	५४	३२५
६१	कुलाउ सा.व.	मष्टामाण्डौ	११२.८५	१६८	९४७
६२	भुवनेश्वरी सा.व.	मष्टामाण्डौ	१६२.११	२३७	१३५५
६३	वोरेथुम सा.व.	मष्टामाण्डौ	८५.२२	२३८	१२८३
६४	नुवाकोट सा.व.	मष्टामाण्डौ	१५५.३४	३३१	१८५१
६५	थाम सा.व.	मष्टामाण्डौ	१२२.१८	२४४	१२८५
६६	मालम सा.व.	मष्टामाण्डौ	५६	१७४	९७७
६७	मष्टा सा.व.	मष्टामाण्डौ	५८.१९	१०८	६३४
६८	कुलाउदे सा.व.	मष्टामाण्डौ	८.७१	८२	५२१
६९	निलपाल महिला सा.व.	मष्टामाण्डौ	४०	४८	२९४
७०	भागचोरी सा.व.	मष्टामाण्डौ	२०.५०	२७६	२३२५

७१	रानी महिला सा.व.	मष्टामाण्डौ	२१	१७३	१०१७
७२	कालिका घटाल सा.व.	मष्टामाण्डौ	९२	१४८	९१८
७३	कालिका घटाल सा.व.	मष्टामाण्डौ	९२	१५०	९८०
७४	मष्टाचुला सा.व.	मष्टामाण्डौ	१७.२७	९०	४८६
७५	भैरव महिला सा.व.	मष्टामाण्डौ	८६.४७	५५	३१७
७६	आदित्यवावा सा.व.	मष्टामाण्डौ	१४	७२	५१४
७७	पंचकन्या सा.व.	मष्टामाण्डौ	८.२७	६८	५२९

कवुलियती वन :

क्र.स.	वनको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	कैफियत
१	जनकल्याण क.व.स.	असिग्राम	१०.५५	
२	घोलौना क.व.स.	असिग्राम	१.४४	
३	शिखर क.व.स.	असिग्राम	१.८१	
४	भूमिराज क.व.स.	असिग्राम	०.५५	
५	खडेलीवावा क.व.स.	असिग्राम	०.८५	
६	सगरमाथा क.व.स.	असिग्राम	०.८५	
७	नवजिवन क.व.स.	असिग्राम	३.८४	
८	कैलास क.व.स.	असिग्राम	३.८	
९	मसानीवावा क.व.स.	असिग्राम	३.६५	
१०	कैलपाल क.व.स.	असिग्राम	१.२५	
११	शान्ति क.व.स.	असिग्राम	४.२५	
१२	लाटागणेश क.व.स.	गणेशपुर	३.८१	
१३	बुंगाकोटी क.व.स.	गणेशपुर	३.१५	
१४	पुजनदेउ क.व.स.	गणेशपुर	३.१५	

८.४.२ धार्मिक वन :

धार्मिक संघ/संस्थाको वरिपरि रहेको वन जंगल क्षेत्रहरू धार्मिक क्षेत्रको महत्व र सौन्दर्य बढाउने उद्देश्यले त्यस्ता धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरण गरिन्छ। परम्परादेखि धार्मीक वनको रुपमा वन क्षेत्र दर्ता नगरिएको यस गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रका वन क्षेत्र धार्मिक ऐतिहासिक र पर्यटकिय महत्व बोकेका क्षेत्रहरु रहेका छन । विभिन्न देवि देवताका शक्ति पिठ यस क्षेत्रमा भएको हुँदा यी क्षेत्र वरिपरिका वनलाई धार्मिक वनका रुपमा संरक्षण गरि व्यवस्थापन गर्दा अवश्य यस क्षेत्रको विकास हुनेछ।

८.४.३ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन :

गाउँपालिकाको कुल वन क्षेत्र मध्ये गाउँपालिकामा सामुदायिक वन र धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरित बाहेक बाँकी रहेको वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रुपमा रहेको छ।

८.४.४ निजी वन :

सिमित निजी जग्गामा केहि स्थानिय मानिसहरुले रुख विरुवा हुर्काएको भएता पनि यस गाउँपालिकामा निजी वनको रुपमा दर्ता भएको देखिदैन।

८.५ : वनपैदावरको माग र आपूर्ति :

अत्यधिक बसाई सराईले गर्दा डडेल्धुरा जिल्लाको जनसंख्याको वृद्धि नेपालको औसत वृद्धिको हाराहारीमा रहेको छ। डडेल्धुरा जिल्लामा रहेको गाउँपालिकाबाट उत्पादन भएका वन पैदावारको बिक्री वितरण उपभोगको स्थितिलाई हेर्दा यहाँको उत्पादन यस गाउँपालिकाको आपूर्तिलाई पुऱ्याई जिल्ला भित्रकै अन्य गाउँपालिका तथा ग्रामिण क्षेत्र तथा अन्य जिल्लामा पनि जाने गरेको छ।

यस गाउँपालिकामा काठ/दाउरा खपत मुख्य वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरुमा हुने गर्दछ। यस अलावा यहाँको बढ्दो जनसंख्या र बसाई सराई तथा शहरीकरणले आवश्यक पर्ने काठ/दाउरा तथा विकास निर्माणमा काठको माग बढ्दै गएको छ । वनजंगलको नजिकका परिवारले बढी काठ/दाउरा खपत गर्दछन्, भने वनबाट टाढा रहने परिवारले धेरै कम परिमाणमा काठ/दाउरा खपत गर्ने गरेको पाईन्छ।

८.६ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण :

यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा रिट्ठा, टिमुर, पाषणवेद, काउलो, तेजपात, झ्याउ, जटामासि, कुट्की, उतीस जरा, चिराईतो, सतुवा, आदि जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

८.७ वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको विवरण :

यस क्षेत्रमा पाइने गैरकाष्ठ वन पैदावारले यहाँका स्थानीय वासिन्दाका कतिपय महत्वपूर्ण आवश्यकता परिपूर्ति गर्नुका साथै डडेल्धुराका ग्रामीण बस्तीहरुको जीवन स्तर उकास्न र खाद्य सुरक्षामा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन । यस्ता पैदावारहरुले जैविक विविधताको संरक्षण गर्नुका साथै रोजगारी र आयआर्जनको आधार तथा साना उद्योगहरुलाई अवसर प्रदान गर्छन । यस योजना निर्माणको क्रममा विभिन्न सन्दर्भ सामाग्रीहरुको अध्ययन तथा स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त जिल्लामा उपलब्ध गैरकाष्ठ वनपैदावारको सूची निम्नानुसार तालिकामा उल्लेखित छन ।

तालिका नं. ६५ : गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको सूची

स्थानीय नाम	उपलब्ध हुन ठाउँ	वन क्षेत्रको किसिम
रिठा	गा.पा को सवै वडाहरुमा	सा.व ,निजी वन र कवुलियती वन
चिउरी	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
निगालो	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
वास	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
वोजो	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
सुघन्धवाल	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
सिल्फोर	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
टिमुर	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"
तेजपात	गा.पा को सवै वडाहरुमा	"

स्रोत : ईलाका वन कार्यालय

८.८ वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम :

राष्ट्रिय, सामुदायिक र संरक्षित वनहरूलाई सघनीकरण गर्दै तिनीहरू भित्र गैरकाष्ठ पैदावार र बहुमुल्य जडिबुटीहरूको उत्पादन गर्नु नितान्त आवश्यक छ । राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारको विश्लेषण गरी गैरकाष्ठ पैदावारमा आधारित जडिबुटी प्रशोधन उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालनतर्फ सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको संलग्नता आवश्यक देखिन्छ । गाउँपालिकामा जनसंख्याको चाप बढ्दै गएको र उन्नत जातका पशुहरूको तुलनामा स्थानीय अनुत्पादक पशुहरूको संख्या पनि

उच्च रहेको देखिन्छ । यी अनुत्पादक पशुहरूको अनियन्त्रित चरिचरनको कारण राष्ट्रिय र संरक्षित वन क्षेत्रहरू अत्यधिक प्रभावित भएका छन प्राकृतिक रुपबाट पुर्नत्पादन हुने गरेको पोथ्रा पोथ्रीहरू अनियन्त्रित चरिचरनले विनाश भइरहेका छन । प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको दिगो उपयोगबाट नै मानव समाजको समुन्नत भविष्यको परिकल्पना गर्न सकिन्छ । जनताको सहभागिता र संलग्नतामा वन संरक्षणलाई सामुदायिक वन कार्यक्रम, कबुलियती वन कार्यक्रम र कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिब, असहाय, अपाङ्ग र महिला समुदायलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने देखिन्छ । वनको हैसियतमा समेत सुधार ल्याउन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट हुन सक्ने सकारात्मक कार्यक्रमहरूलाई पहिचान गरी सहभागितात्मक सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम अघि बढाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ । वन नीति २०७१ का अनुसार वन संरक्षणमा चाल्नुपर्ने कदमहरु निम्न बुँदाहरुमा उल्लेख गरिएको छ ।

- घरायसी तथा अन्य इन्धनको रुपमा प्रयोग हुने काठ वा वन पैदावारको विकल्पमा अन्य वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- बहुपक्षिय सहभागितात्मक संयन्त्रको विकास गरी चोरी शिकारी, अवैध कटान, वन पैदावारको अवैध संकलन,अत्यधिक चरिचरन, मिचाहा प्रजाती र डढेलो नियन्त्रण गर्ने ।
- पर्यटन प्रवर्द्धनको विकासका लागि राष्ट्रिय वनमा तोकिएका प्रजातिका वन्यजन्तु तथा विरुवाको संरक्षण, प्रजनन उपयोग गर्ने ।
- दिगो वन व्यवस्थापनको नीति अवलम्वन गर्ने ।
- जौविक विविधता, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र जलवायू परिवर्तनको विषयमा एकिकृत कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

८.९ अतिक्रमण हटाउने प्रयास :

आर्थिक वर्ष २०७४/०७५ सम्ममा जिल्ला वन कार्यालय डडेल्धुरा अन्तर्गत गाउँपालिकामा विभिन्न क्षेत्रमा अतिक्रमण धेरै पहिले देखि नै भइरहेको छ र त्यसलाई हटाउने प्रयास पनि भइरहेको छ । अतिक्रमणको किसिम हेर्दा धेरैजसो घर बनाएर बसेका,पसलहरु वनाएर वसेका र केहिमा अन्नवाली उब्जनी गरेर बसको देखिन्छ । यसरी अतिक्रमण गरेर बसेको घरधुरी यस गाउँपालिकामा जम्मा १९ वटा रहेका देखिन्छ र यसलाई हटाउन गन्यापधुरा गाउँपालिकाले विभिन्न प्रयास र छलफल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थितिः

९.१ मानव विकास सूचकको विवरण (HDI)

मानव विकास सूचकले तीन वटा कुरालाई आधार बनाएको छ। जसमा आम्दानी, शिक्षा र सापेक्षित आयु छन । यी तिनवटै परिसूचकलाई समावेश गरी मानव विकासको सूचक निर्धारण गरिएको छ। हरेक देश/ठाउँका जनताको स्वास्थ्य स्थिति, शैक्षिक अवस्था, तथा जीवन स्तरको अवस्था मापन गरी स्तर निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको विकास कार्यक्रम (UNDP) ले विकास गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा प्रतिव्यक्ति आयका सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्क नै मानव विकास सूचकाङ्क हो। UNDP नेपालले हालै नेपालका सबै जिल्लाहरूको मानव विकास सूचकाङ्कको मान समेटिएको नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन,२०१४ सार्वजनिक गरेको छ। नेपालको ०.४९० रहेको छ। अर्थात डडेल्धुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क नेपालको राष्ट्रिय औषत भन्दा कम देखिन्छ। मानव विकास सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगटन सफल काठमाण्डौं जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.६३२ रहेको छ भने दोस्रो स्थानमा ललितपुर मानव विकास सूचक ०.६०१ रहेको छ । पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्कक ०.३६४ रहेको छ।

तालिका नं. ६६ : मानव विकास सूचकको विवरण

<table>
<tr><th rowspan="3">क्षेत्र</th><th colspan="2">स्वास्थ्य</th><th colspan="4">शिक्षा</th><th colspan="2">आम्दानी</th><th>मानव विकास सूचक</th></tr>
<tr><th colspan="2">सापेक्षित आयु</th><th colspan="2">प्रौढ साक्षरता</th><th colspan="2">विद्यालय जाने मध्यम वर्ष</th><th colspan="2">प्रतिव्यक्ति आम्दानी (क्रय शक्ति)</th><th rowspan="2">ज्यामितीय मध्यक</th></tr>
<tr><th>मान</th><th>सूचक</th><th>मान</th><th>सूचक</th><th>मन</th><th>सूचक</th><th>मन</th><th>सूचक</th></tr>
<tr><td>नेपाल</td><td>६८.८०</td><td>०.७३०</td><td>५९.५७</td><td>०.५९६</td><td>३.९०</td><td>०.२६</td><td>११६०</td><td>०.४०९</td><td>०.४९०</td></tr>
</table>

स्रोतः नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४

९.२ मानव विकास र गरीबी :

नेपालमा गरीबीको लघुक्षेत्र अनुमान, २०६८ अनुसार गरिबीको दरको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगटन सफल कास्की जिल्लाको गरिबीको दर ४ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको गरीबीको दर ६४.१ प्रतिशत रहेको छ। भने डडेल्धुरा जिल्लाको गरिविको दर ३३.१ प्रतिशत रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ६७ : गरीबीको दरको विवरण :

गरिबीको स्थान	गरिबीको दर (प्रतिशत)	गरिबीको विषमता (प्रतिशत)	गरिबीको गहनता (प्रतिशत)
१४४	३६.८३	८.८९	३.१३

श्रोत : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, सन् २०६७

९.३ गरिबी न्यूनीकरण :

सहरी गरिबी न्यूनीकरणका लागि स्वरोजगार सृजना गर्ने, उद्यमशीलताको खोजी तथा प्रवर्द्धन गर्ने एवं विभिन्न सिपमूलक तथा क्षमता अभिवृद्धि हुने क्रियाकलापद्वारा विशेषत ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरुमा रोजगारी सृजना गर्नेतर्फ कार्यक्रम केन्द्रित गरी नयाँ थप भएका वडाहरुमा विभिन्न सिपमूलक तालिम सञ्चालन गरी जीविकोपार्जनका कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

९.४ समग्र विकास स्थिति :

घरधुरी सर्वेक्षण २०७५ अनुसार १८३९३ जनताको बसोबास भएको यस गाउँपालिकामा खास गरी सामाजिक रुपले पछाडी परेका र आर्थिक रुपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीको रेखामुनि परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रुपले सम-समुन्नत गाउँपालिका निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समय सापेक्ष रुपमा समाधान गर्न विगत देखि वर्तमान सम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रुपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रुपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा गाउँपालिकाबासीहरूको मानवविकास सूचकांक, लैंगिक समता सूचकांक, जनताको बाँच्ने औसत आयु, औसत ग्राहस्थ उत्पादन, औसत साक्षरता दर र औसत आम्दानी जस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा गाउँपालिकाको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी दलित जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक रुपले विकट क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी स्थापित भए बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रर्याप्तता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। घरधुरी सर्वेक्षणको तथ्याङ्कअनुसार गाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसमा धारा तथा पाइप प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या सबैभन्दा बढी ८४.४९ प्रतिशत देखिन्छ भने दोस्रो ठूलो स्रोतको रुपमा मूल धारा प्रयोग गर्नेको संख्या २६.२८ प्रतिशत देखिन्छ। त्यस्तै, खुला इनार तथा कुवा प्रयोग गर्ने ०.१८ प्रतिशत, नदी तथा खोला प्रयोग गर्ने २.११ प्रतिशत देखिन्छ । सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयमको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो गाउँपालिका डडेल्धुरा जिल्लाका अन्य गाउँपालिकाहरुको तुलनामा केही अगाडी रहेको देखिन्छ। सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको काठमाण्डौ जिल्लाको साक्षरता दर ८६.२५ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको रौतहट जिल्लाको साक्षरता दर

४१.६९ प्रतिशत रहेको छ। शिक्षा तर्फ र प्राथमिक शिक्षालाई सबै गाउँपालिका बासीहरुको प्राथमिक अधिकारको रुपमा अझै पनि व्यवहारिक रुपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कुल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरुले स्कुल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन् । पहिलो कुरा त स्थापित स्कुलहरुमा समेत कक्षाकोठाहरुको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्का तिर मा.वि. र उच्च मा.वि.को शिक्षा पुरा गरेका युवाहरुको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन । माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यावसायिक नबनाए सम्म हाल शिक्षा देखिएको निराशाजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन । यस गाउँपालिकाको जनसंख्या जसरी नेपालको जनसंख्या बढेको छ त्यही स्थितिले यहाँ पनि जनसंख्या बढिरहेको अवस्था देखिन्छ । जनसंख्या दोब्बर हुँदाको अवस्थामा जनतालाई गाँस, बास, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवा साथै रोजगारीको व्यवस्था पनि दोब्बर गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. ६८ : गाउँपालिकामा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण :

क्र.स	नामथर	पद	सम्पर्क नम्बर	कैफियत
१	नवल वहादुर मल्ल	अध्यक्ष	९८४८८१९४७८ ९८५८७८८७०६	
२	कमला देवी ठगुन्ना	उपाध्यक्ष	९८४८८७३४६४	
वडा नं. १ का निर्वाचित प्रतिनिधहरू				
३	चेत राम भट्ट	वडा अध्यक्ष	९८४८८५९०४१	
४	कौशिला देवी देउवा	वडा सदस्य	९८४८८३१७३७	
५	देवकी देवी कामी	"	९८०११८७१२१	
६	हरी वहादुर देउवा	"	९८६५८००३६८	
७	हिम राज अवस्थी	"	९८४८७६८५६४	
वडा नं. २ का निर्वाचित प्रतिनिधहरू				
८	ईन्द्र वहादुर कार्की	वडा अध्यक्ष	९८४८८०२४८१ ९८५८७४५५८०	
९	महेश्वरी मल्ल	वडा सदस्य	९८४८७६८४०७	
१०	हिरा दमाई	"	९८६८७०७६०४	

११	वहादुर सिह रावल	"	९८६५६८३२७८	
१२	हर्क वहादुर देउवा	"	९८१२७३६९२२	
वडा नं. ३ का निर्वाचित प्रतिनिधहरू				
१३	चक्र वहादुर देउवा	वडा अध्यक्ष	९८६९३३६४२८ ९८०६४०९३८५	
१४	पूरन भुल सार्की	वडा सदस्य	९८४८७१०६११	
१५	वहादुर वोहरा	"	९७४९५३५८६५	
१६	धर्मा कुमारी देउवा वोगटी	"	९८१४६१७६६४	
१७	प्रमिला देवी भूल	"	९८६५७३५५५०	
वडा नं. ४ का निर्वाचित प्रतिनिधहरू				
१८	चेतराज भट्ट	वडा अध्यक्ष	९८४८७६८८००	
१९	विर वहादुर भुल सार्की	वडा सदस्य	९८१०६७२७०७ ९८६६२५४८५८	
२०	नरजित भुल	"	९८०९४१३७३५	
२१	अहिल्या कुवर प्रधान	"	९८४९९०५२९७	
२२	कृष्णा देवी दमाई	"	९८०९४४३२४३	
वडा नं. ५ का निर्वाचित प्रतिनिधहरू				
२३	धर्म राज वडाल	वडा अध्यक्ष	९८४८८३०९६०	
२४	प्रेम वहादुर साउद	वडा सदस्य	९८४८७४०९३६	
२५	शिवराम टमटा	"	९८६५०७००३६	
२६	गंगा देवी लुहार	"	९८६७३१५०७७	

२७	भागा देवी फुलारा	"	९८४८४७४०२३	

तालिका नं. ६९ : गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण

क.स	कर्मचारीको नामथर	पद	संम्पर्क नम्बर	कैफियत
१	करुणाकर पन्त	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	९८५८७८८७०७	
२	दिल बहादुर ऐर	लेखापाल	९८५८७५२२७२	
३	केशव साहु	सव-ईन्जिनियर	९८५८७५१६३३	
४	सुनिल शाही	अ.सव-ईन्जिनियर	९८४८९०१६४६	
५	नारायण दत्त भट्ट	खरिदार	९७४९०१६०७५	
६	शिव महता	आई.टी.अफिसर	९८५८७८३०४२	
७	प्रेम सिंह ऐर	शिक्षा शाखा	९८४८७२८०३४	
८	केशर सिह वोहरा	स्वास्थ्य शाखा	९८४८७२८३६५	
९	वाशु देव नौन्याल	स्वास्थ्य उप संयोजक	९८४८४४४१४६	
१०	झरेन्द्र खाती	कृषि शाखा	९८४८५८९११८	
११	पुष्पराज पाण्डेय	पशु शाखा	९७४९५५२०८२	
१२	अंकि लाल भट्ट	प्राविधिक सहायक	९८४८७७६५४२	
१३	विकास वि.क	वडा सचिव	९८४८७५७४१९	
१४	गणेश प्रशाद भट्ट	वडा सचिव	९८६४३०२१५७	
१५	गणेश प्रशाद भट्ट	प्राविधिक सहायक	९८१०६५४८२५	
१६	भक्त सिंह कुवर	वडा सचिव	९८५८७५०३५६	